

**Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі  
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

**Ұ.О. Асанова, Б.С. Абдуова, А.М. Әділбек, Ә.Қ. Мағзұмбекова**

# **ҚАЗАҚ ТІЛІ**

**(B2-1 деңгейіне арналған оқу құралы)**

**ӘОЖ 811.512. (075.8)**

**КБЖ 81.2.Қаз-923**

**Қ 17**

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің  
Ғылыми-әдістемелік кеңесі ұсынған*

Пікір жазғандар:

Е. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің проф., ф.ғ.д. Адилова А.С.  
«Тұран-Астана» университетінің доценті, ф.ғ.к. Рахимбаева Г. Қ.  
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің проф.м.а., ф.ғ.к.  
Қоңыратбаева Ж.М.

**Қ** ҚАЗАҚ ТІЛІ (В2-1 деңгейіне арналған оқу құралы) /**Асанова Ұ.О.,  
Абдуова Б.С., Әділбек А.М., Мағзұмбекова Ә.Қ.**/ – Нұр-Сұлтан,  
2022. – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2022. – ... б.

**ISBN 978-601-337-705-6**

Ұсынылып отырған оқу құралы В2-1 (ортадан жоғары) деңгейіне арналған. Оқу құралында әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және оқу-кәсіби қатынаста қолдануға қажет білім мен білік дағдыларын меңгертуге арналған мәтіндер мен тапсырмалар жүйесі топтастырылып берілген. Сондай-ақ білім алушылардың күнделікті қатынаста пайдалануға қажетті қазақ тілінің лексика-грамматикалық заңдылықтарын қамтитын тілдік тұлғалар да қарастырылған. Оқу құралындағы сөйлеу әрекетінің түрлеріне (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым) сай құрастырылып берілген коммуникативтік тапсырмалар білім алушылардың қазақ тілінде еркін сөйлеу біліктілігін дамытуға септігін тигізеді.

© Асанова Ұ.О., Абдуова Б.С.,  
Әділбек А.М., Мағзұмбекова Ә.Қ., 2022  
© Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2022

## АЛҒЫСӨЗ

Қазақ тілі оқу құралы В2-1 (ортадан жоғары) деңгейіне арналған. Бұл оқу құралы «Қазақ тілі» жалпы білім беру пәнінің үлгілік оқу бағдарламасының негізінде әзірленіп отыр. Оқу құралында «Отбасы – шағын мемлекет», «Табысқа барар жол», «Жастар мәселесі», «Білім – болашақ баспалдағы», «Дүниетаным», «Цифрлық Қазақстан: ақпарат және технология» деп аталатын бірнеше ірі модульдер іріктеліп алынып, әр модуль тіл үйренушінің қажеттіліктерін өтейтін тақырыпшаларға бөлінген. Модульдік тақырыптар бойынша қарастырылған түрлі танымдық сипаттағы мәтіндер мен коммуникативтік тапсырмалар тіл үйренушілердің тілдік дағдылары мен сөйлеу іскерліктерін қалыптастыруға бағытталған.

Тіл үйретудегі басты құрал мәтін екені белгілі. Ұсынылып отырған еңбектегі мәтіндер әртүрлі көркем әдебиеттерден, баспасөз материалдарынан және ғаламтордағы сайттардан ықшамдалып алынды. Аутентті және бейімделген мәтіндер білім алушылардың тілдік құзыреттілігін арттыруға септігін тигізеді әрі олардың танымдық және тәрбиелік маңызы да жоғары болмақ. Сонымен қатар қоғамдық, әлеуметтік-мәдени, экономикалық және ғаламдық мәселелерді қамтитын өзекті тақырыптар білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін жетілдіруді, жеке тұлғалық әлеуетін дамытуды көздейді.

Еңбекте тілді меңгертуге арналған оқу материалдарын дайындау барысында оқытудың жүйелілік, бірізділік, ғылымилық, өзара сабақтастықта оқыту және деңгей талаптарына сай жеңілден күрделіге қарай өту принциптері басшылыққа алынған.

Сөйлеу әрекетінің тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым тапсырмалары білім алушылардың түрлі сөйлеу жағдаяттарына еркін араласып, қазақ тілінде ашық пікір айтуға, өз көзқарасын нақты жеткізе білуге жетелейді.

Оқу құралында тіл үйренушінің тыңдалым білігін дамыту мақсатында ұсынылып отырған мәтіндер жеке берілген. Білім деңгейін анықтау үшін құрастырылған тестік бақылау сұрақтары мен коммуникативтік сөйлеу әрекетін меңгертуге арналған жағдаяттық тапсырмалар тіл үйренушінің сөздік қорын байытуға, қазақ тілінде қарым-қатынас жасау қабілетін жетілдіре түсуге ықпал етеді.

# 1. ОТБАСЫ – ШАҒЫН МЕМЛЕКЕТ



## 1.1 ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма.** *Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Тұлға, өмірлік ұстаным, ұлттық құндылық, отбасының тірегі, қадір тұту, берік ұстану, мұра, әулеттік тағылым, аманат ету, тектілік.

**2-тапсырма.** *Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. «Отбасы – шағын мемлекет» дегенді қалай түсінесіз? Мемлекет және отбасы ұғымының арасында қандай ұқсастықтар бар?
2. Ұлттық құндылықтарға не жатады? Сіз оны қалай түсінесіз?
3. Сіздің отбасыңызда қандай ұлттық дәстүр сақталған?
4. Отбасындағы «қарым-қатынас мәдениетін» қалай құруға болады?

### **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Отбасы – тұлға тәрбиелеудің және оны қоғамның сан қырлы жақтарын игеруіне мүмкіндік туғызатын ең алғашқы әлеуметтік орта. Тұлға отбасында өмірдің мәнін, оның мақсаты мен міндеттерін, құндылықтарын игереді, басқалармен қарым-қатынас жасау дағдыларын, өмірлік ұстанымдарын қалыптастырады, өзін-өзі ұстаудың нормалары мен мінез-құлқын реттеудің өлшемдерін меңгереді. Баланың санасына ұлттық құндылықтарға деген көзқарастар жүйесін, салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, даналық сөздерді, тыйым сөздерді, тәрбиелік мәні жоғары фольклор үлгілерін сіңіретін де – отбасы.

Халқымыздың ұлы ақыны хакім Абай баланың өмірді танып-білуіне, оның бойында қалыптасар барлық қасиеттеріне бір жауапты адам ата-ана дей келе: «Балаға, көбінесе, үш алуан адамнан мінез жұғады. Біріншісі – ата-анадан, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – құрбысынан. Осылардың ішінен бала қайсысын жақсы көрсе, сонысынан жұғады», – деуінде үлкен тәрбиелік мән жатыр. «Отан отбасынан басталады» дейді халық. Отбасының екі тірегі – әке мен ана.

Үлкенді құрметтеп, қадір тұтуды, сыйласа білуді қазақтар отбасында берік ұстанған. Мұны ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан нақыл сөздердің өзінен-ақ байқауға болады. Атап айтсақ, «Үлкенді сен сыйласаң, кіші сені сыйлайды, кіші сені сыйласа, кісі сені сыйлайды», «Аға әдепті болса, іні әдепті. Апа әдепті болса, сіңлі әдепті», «Әдептің не екенін, әдепсіз адамды көргенде ұғарсың», т.с.с. Осы тектес мақал-мәтелдеріміз қазақ халқы әр уақытта әдептілікті құрмет тұтқанын, сыпайы, кішіпейіл адамды басқаларға үлгі-өнеге ете білгендігін, жас ұрпақтың тәлімді, тәрбиелі болып өсуіне ерекше назар аударғандығын айқын көрсетеді.

Қазақ халқы атадан балаға мұра болып келе жатқан жақсы қасиеттерді сақтап, өсиет-өнегелерін өзіне үлгі тұтып, әулеттік тағылымдарды құрметтеп, адамгершілік қағидаларын қалтқысыз орындауды жас ұрпақтың міндеті, ұрпақтық борышы деп білген. Сол себепті ата-бабаларымыз «Ата-тегін айтқанның айыбы жоқ» деп ұрпақтарына жеті атасын білуді аманат етіп қалдырған. Қазақ халқы ұлттық құндылықтардың бірі ретінде отбасындағы ағайындық-туысқандық қарым-қатынастарға ерекше көңіл бөлген.

Қазақ отбасында қалыптасқан құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұра болып қалып отырған. Ата-бабаларымыздың өсиеттерін жас ұрпаққа жеткізуші әулеттерге байланысты «текті адам», «тектілік», «тегі дұрыс ұрпақ», «тегі жақсы адамдар» деген ұғымдар көп қолданылған.

(Серік Пірәлиев, <http://anatili.kazgazeta.>)

### **4-тапсырма. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңыз. Мәтінге қандай тақырып берер едіңіз?**

**5-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.**

- 1) Отбасы қандай орта?
- 2) Тұлға отбасынан нені үйреніп шығады?
- 3) Хакім Абай бала тәрбиесіндегі жауапты адам – ата-ана туралы қандай ой түйеді?
- 4) «Отан отбасынан басталады» деген мақалды қалай түсінесіз?
- 5) Қазақ отбасындағы жас ұрпақтың міндетіне не жатады?
- 6) Ата-бабаларымыз өзінен кейінгі ұрпаққа нені аманат етіп қалдырған?
- 7) Қазақ халқы «текті адам», «тегі дұрыс ұрпақ», «тегі жақсы адам» деп кімдерді айтқан?

**Жазылым**

**6-тапсырма. Мәтінде берілген мақал-мәтелдерді көшіріп жазып, олардың мағынасын түсіндіріңіз. Сыйластық, құрмет, әдеп туралы тағы қандай мақал-мәтел білесіздер?**

**7-тапсырма. Сөйлемдерді оқып, мәтін мазмұнына сәйкес ретімен орналастырыңыз.**

- ☐ Жеті атаны білу – ата-бабаларымыздың жас ұрпаққа қалдырған аманаты.
- ☐ Қазақ отбасында қалыптасқан құндылықтар – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан асыл мұра.
- ☐ Тұлға тәрбиелеудің ең алғашқы ортасы – отбасы.
- ☐ Баланың өмірді танып-білуіне, оның бойында қалыптасар барлық қасиеттеріне жауапты адам – ата-ана.
- ☐ Үлкенді құрметтеу, қадір тұту – қазақ отбасының басты ережесі.

**Грамматика**

зат есім тудырушы -лық, -шы, -гер жұрнақтары:  
жақсы-лық, тарих-шы, сауда-гер.  
болып келеді, деп саналады құрылымдары:  
...бір-біріне нағашы-жиен болып келеді,  
...әдепсіздік деп саналады

**8-тапсырма. Төменде кестеде берілген сөздерге қажетті қосымшаны жалғап, жаңа сөздер жасаңыз. Олармен сөйлемдер құрастырыңыз.**

Сөздер	Қосымша	Жаңа сөздер	Сөйлем
--------	---------	-------------	--------

1. құнды 2. мұра 3. жазу 4. үміт 5. текті 6. күй	а) -шы ә) -ші б) -лық в) -лік г) -гер ғ) -кер	құндылық	1. Ұлттық құндылықты сақтау – жастардың міндеті. 2. .... 3. .... 4. .... 5. .... 6. ....
---	--	----------	---

### Айтылым

**9-тапсырма.** *Сіздің ата-анаңызбен қарым-қатынасыңыз қалай? Берілген сауалнама сұрақтарына жауап беріңіздер.*

1. Сіз ата-анаңызбен сыр бөлісіп, еркін әңгімелесесіз бе?
2. Ата-анаңызбен қандай тақырыпта сөйлескенді ұнатасыз?
3. Ата-анаңыздан қандай ақыл-кеңес сұрайсыз?
4. Сіз үй шаруасына көмектесесіз бе?
5. Демалысты ата-анаңызбен бірге өткізгенді қалайсыз ба?
6. Ата-анаңыз сіздің достарыңызды біле ме?
7. Достарыңыз сіздің үйде жиі болып тұра ма?
8. Ата-анаңызбен бірге серуенге, туристік саяхатқа шығып тұрасыз ба?
9. Ата-анаңызбен оқыған кітаптарыңыз, көрген киноларыңыз туралы ой бөлісесіз бе?
10. Ата-анаңыздың бойындағы қандай қасиеттерді үлгі тұтасыз?

## 1.2 ОТБАСЫНДАҒЫ ӘКЕНІҢ РӨЛІ

### Тыңдалым. Айтылым

**10-тапсырма.** *Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Әулет басшысы, үлгі-өнеге, жауапкершілік, әкенің ықпалы, ұлағатты азамат, нұрландыру, жұмаққа айналуды, шаңырақтың шаттығы.

**11-тапсырма.** *Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. Сіздің ойыңызша, отбасындағы әкенің орны қандай болу керек?
2. Әкеге қандай міндеттер жүктеледі?
3. «Әкеге қарап ұл өсер» деген мақалдың мағынасын қалай түсіндіресіз?

### Оқылым. Айтылым

**12-тапсырма.** *Мәтінді оқып, мазұндаңыз.*



## Отбасындағы әкенің рөлі

Отбасы негізінен үш ұрпақтан тұрады. Ол – ата, әке, бала. Әке – әулет басшысы, отбасы мүшелерінің тірегі, асырап сақтаушысы, қамқоршысы.

Әкенің мінез-құлқы, өзгелермен қарым-қатынасы, өнер-білімі – ұл баланың көз алдындағы үлгі-өнеге алатын, соған қарап өсетін нысанасы. Отбасындағы бала, әсіресе ұл тәрбиесінде әкенің орны ерекше. Баланың болашағына жауапкершілік алдымен әкеге жүктелетінін ескерсек, әкенің ақылы мен ықпалынсыз адал еңбекке, мағыналы өмірге дұрыс баулу, жас жеткіншектің бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мүмкін емес. Сондықтан Абай атамыз баланы ұлағатты азамат – «толық адам» етіп тәрбиелеу үшін ата-аналардың өздері дәрежесіне сай үлгілі, өнегелі болуын талап етті. Бұл туралы ойшыл ақын әкенің ізгі қасиеттері – оның адамгершілік, еңбексүйгіштігі, отбасына, жарына деген сүйіспеншілік сезімі үй-ішін нұрландырып тұрса, ері ақылды, әйелі мінезді болып, тату болса, үстіндегі үй жұмаққа айналып, бала жақсы мінезге, асыл қасиетке тәрбиелене алатынын айтады.

Абай: «Әне, оны берем, міне, мұны берем деп бастан баланды алдағаныңа мәз боласың, соңынан балаң алдамшы болса, кімнен көресің? «Бокта» деп біреуді боқтатып, «кәпір қияңқы, осыған тимендерші» деп, «пәленшенің баласы сенің сыртыңнан сатып кетеді» деп, тірі жанға сендірмей жат мінез қыласың», -деп теріс тәрбие беретін ата-аналарды қатты сынға алған. «Ақыл – ардың сақтаушысы» деп қарап, адамгершілік мәселелерін жоғары бағалап, ар тазалығы үшін күресуді дәріптейді.

«Әкеге қарап ұл өсер» дейді халқымыз. Әкесінің өзіне, отбасына, бауыр-қарындастарына, туған-туыстарына деген бауырмалдығын көріп өскен бала да сол қасиеттерді өз бойына жинары хақ.

Әке – балаға сыншы. Ол бала бойындағы әрбір жақсы ісіне сүйсініп, теріс әрекетіне күйінеді. Әке тәрбиесі – асауды ауыздықтандыратын, тентекті тұзақтайтын, елдікті сақтайтын, ерлікті жақтайтын, шаңырақтың шаттығын шалқытатын ұлы мектеп.

*(Жүндібаева Т.Н. Отбасы педагогикасы)*

### 13-тапсырма. Мәтін бойынша 5-6 сұрақ дайындаңыз.

#### Жазылым

### 14-тапсырма. Сөйлемдерді сәйкестендіріңіз.

1. Әкемнің інісінің аты – Жомарт,	а. көпбалалы отбасы деп саналады.
2. Ақ жаулықты аналар ауыл көркін кіргізіп,	ә. татулық пен ізгіліктің символы болып келеді.
3. Төрт бала тәрбиелеп отырғандар	б. ұлттық салт-дәстүр мен әдет-



	ғұрыптың ұйытқысы <i>болып келеді.</i>
4. Қазақстанда интернет-казино қызметі	в. әдепсіздік <i>деп саналады.</i>
5. Көпшілікпен ат үстінде отырып амандасу	г. ол маған немере аға <i>болып келеді.</i>
6. Бұл мереке ғасырлар бойы	ғ. заңсыз <i>деп саналады.</i>

**15-тапсырма.** *Жоғарыда кестеде берілген сөйлемдерді үлгіге ала отырып, «деп саналады», «болып келеді» құрылымдарын қатыстырып, сөйлемдер құрастырыңыз.*

### Тыңдалым. Айтылым

**16-тапсырма.** *Youtube желісінен сілтеме арқылы бейнефильмді көріңіз. (<https://ok.ru/video/299331160762>) Бейнефильм бойынша тапсырмаларды орындаңыз.*



### *Бейнефильм бойынша тапсырмалар:*

- 1) Суреттерді фильм мазмұнына сәйкес орналастырыңыз. Фильмнің мазмұнын баяндаңыз.
- 2) «Ата. Әке. Бала» – аталған кейіпкерлерге мінездеме беріңіз. Олардың бойынан қандай ерекшеліктерді байқадыңыз?
- 3) Баланың әкесіне жасаған сыйлығы туралы не айтасыз?
- 4) Фильм мазмұнына сәйкес мақал-мәтелді таңдаңыз.  
А) *Жақсы әке жаман балаға қырық жыл азық.*




- Ә) Адал туған бала – әкесіне пана.  
Б) Әке көрген оқ жонар.  
В) Атаңа не істесең, алдыңа сол келеді.

### 17-тапсырма. Берілген мәтінді оқып, пікірлесіңіздер.

Аналардың балаларға «әкеңмен ақылдас», «әкең біледі», «әкеңнің айтқанын істе» т.б. сияқты дәстүрімізде бар сөздерді айтып отыруы қандай ғанибет! Атақты «Абай» эпопеясында халқымыздың осыған орайлас қадірлі дәстүрін танытатын мынадай бір тағылымды эпизод бар. «...Семей қаласында үш жыл оқып, жайлаудағы әке үйіне күн кешкіре жеткен 13 жасар шәкірт бала – Абай аттан түскен бетте, амандасу үшін, шешеге қарай жүреді. Сонда ақылды да байсалды ана Ұлжан: «Әй балам, анда әкеңдер тұр, әкеңе барып, сәлем бер!» – дейді. Бір сәтке балалық сезім жеңіп, қателік жіберіп алғанын түсінген жас Абай кілт бұрылып, ортасында әкесі Құнанбай бар шеткерірек тұрған оқшау топқа қарай адымдай жөнеледі». Ұлы жазушы Мұхтар Әуезов мұны халықтың жүрекке жылы осындай тамаша дәстүрінен хабардар ету үшін ғана емес, оның тәрбиелік зор маңызын жоғары бағалағандықтан да келтіріп отырғаны анық.

(<http://rusnauka.com>)

### Пікірлесу сұрақтары:

-  «Әкеңмен ақылдас», «әкең біледі», «әкеңнің айтқанын істе» т.б. сияқты сөздерді аналар жиі айтады. Бұл сөздерді айтудың себебі неде?
-  Сіздің анаңыз әкеңізге қатысты осы тәріздес тағы қандай сөздерді жиі айтады?
-  Амандасу үшін, өзіне қарай жүрген Абайға анасы Ұлжан: «Әй балам, анда әкеңдер тұр, әкеңе барып, сәлем бер!» – дейді. Абайдың анасы неге бұлай айтты? Сіз мұны қалай түсінесіз?

### 18-тапсырма. «Әкеге қарап ұл өсер, анаға қарап қыз өсер» тақырыбына эссе жазыңыз.

### 19-тапсырма. Ән үйренейік! Әке туралы әнді жаттап алыңыз.

### Әке туралы ән

(Сөзін жазған М.Шаханов, әнін жазған Н.Тілендиев )

Жас едім өмірге еркін бойламаған,  
Күні ертең не боларын ойламаған.  
Шарықтап кетсем-дағы қанат қағып,  
Өзіңдей қамқор әке қайда маған.

Жан әке, шертіп сезім домбырасын,  
Кеудемді қуанышқа толтырасың.  
Арманның асқарына құлаш ұрсам,  
Алдымда асқар тау боп сен тұрасың.

Бұл күнде мен де өзеннің арнасымын,  
Кім мөлдір болса соның жолдасымын.  
Қуан сен, қуана бер, әкетайым,  
Мен сенің өміріңнің жалғасымын.

#### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Біз қонақты қалай күтеміз?» тақырыбында пікір алысу. «Әр халықтың қонақ күту дәстүрі» тақырыбына мәлімет жинау, ақпараттық презентация дайындау.



### 1.3 ҰЛТТЫҚ ТАНЫМДАҒЫ ҚАРА ШАҢЫРАҚ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

#### **Тыңдалым. Айтылым**

**1-тапсырма. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Қасиетті ұғым, мұрагерлік жол, түтін түтеткен үй, ағайындылар, отау тігу, бақ-берекенің ұйытқысы, кішілік таныту, сыбаға, сәлем ету.

## **2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Қара шаңырақ деп нені айтады? Сіз оны қалай түсінесіз?
2. Қара шаңырақтың қасиеті туралы не білесіз?
3. Өз отбасыңызда қара шаңыраққа деген құрметті байқадыңыз ба?

---

## **Оқылым. Айтылым**

---

## **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

### **Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыздың салты**

Халқымыздың салт-санасындағы қасиетті ұғымдардың бірі – үлкен үй немесе қара шаңырақ. Қара шаңырақ, үлкен үй дегеніміз не? Бұл – мұрагерлік жолмен ұрпақтан-ұрпаққа көшкен бір әулеттің арғы аталарының түтін түтеткен үйі. Қазақ дәстүрі бойынша бір әкеден туған ағайындылар ержетіп, бастарын құраған соң, өз алдарына отау тігіп, бөлек үй болады да, бірі ғана сол шаңырақта әке-шешесінің қолында қалады. Кейін әкенің бар дәулеті шаңырақ басқан ұлдың иелігіне көшеді.

Әдетте әке шаңырағында кенже ұлы қалатын болған. Әке шаңырағын «үлкен үй» деп атап, отау иелері құрмет тұтқан. Ал бұл шаңырақ осылай бірнеше ұрпаққа ауысса, ата-бабадан жалғасқан қара шаңырақ деп аталады. Бірге туысқандар өз әкелерінің шаңырағын қара шаңырақ деп емес, «үлкен үй» деп атаған. Демек, қара шаңырақ ұғымы – «үлкен үйден» де жоғары, қастерлі ұғым.

Қара шаңырақ – бір әулеттің тараған түп тамыры. Оны сыйлау – ұлтын сыйлаудың алғашқы баспалдағы. Қара шаңырақта отырған азамат атадан жалғасқан бақ-берекенің ұйытқысы ретінде сол әулеттің қадірлі азаматы саналған. Сондықтан барлығы оған құрметпен қараған. Жиын-тойда, дастарқан басында сол қара шаңырақ иесі жасы кіші болса да, төрден орын алған. Үлкен кісілердің өзі: «Қарағым, сен қасиетті қара шаңырақтың иесісің, жасың кіші болса да жолың үлкен, асқа батаны сен жаса», - деп кішілік танытқан.

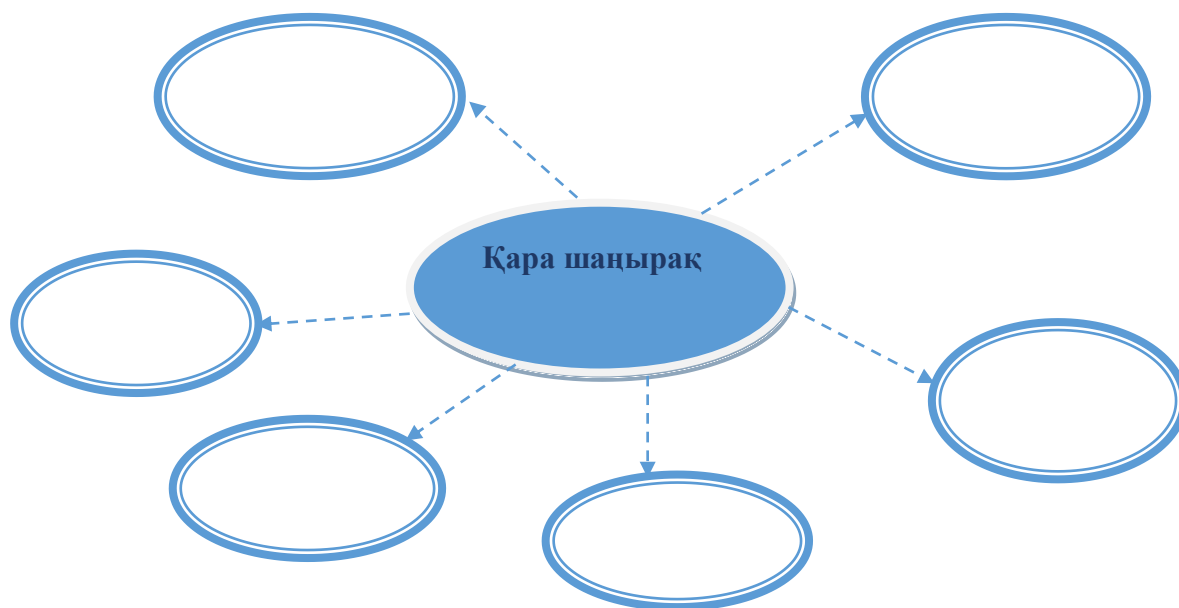
Қара шаңырақты қастерлеудің тағы бір үлгісі – қыста соғым сойғаннан кейін отау үйлер «үлкен үй» немесе қара шаңыраққа сыбаға апаратын болған. Сондай-ақ барлық келін үлкен үйдің босағасын аттағанда, оң тізесін бүгіп, сәлем етіп кірген. Міне, осының бәрі – қара шаңыраққа деген сый-құрмет, кішілік инабат.

(<https://kaz.zakon.kz/>)

## **4-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.**

- 1) Қара шаңырақ деп қандай үйді айтады?
- 2) Үлкен үй деген кімнің үйі?
- 3) Неліктен қара шаңырақ ұғымы үлкен үйден жоғары, қастерлі саналады?
- 4) Қара шаңырақтың иесі кім?
- 5) Қара шаңырақтың иесін не үшін құрметтейді?
- 6) Қара шаңырақты қастерлеудің қандай үлгілерін білесіз?

**5-тапсырма.** Мәтін бойынша сызбаны толтырыңыз. Сызбаны пайдаланып, әңгімелеңіз.



### Жазылым

**6-тапсырма.** Сөз және сөз тіркестерінің мағынасын өз түсінігіңіз бойынша жазыңыз.

1. Қазақ дәстүрі	
2. Қара шаңырақ	
3. Арғы ата	
4. Ағайындылар	
5. Отау тігу	
6. Шаңырақ иесі	
7. Қадірлі азамат	



8. Төрден орын алу	
9. Жолы үлкен	
10. Кішілік инабат	

**7-тапсырма.** Жогарыда кестеде берілген сөз тіркестерін қатыстыра отырып, шағын мәтін құраңыз.

### Айтылым

**8-тапсырма.** «Шаңырақ» сөзімен қатысты мына сөз тіркестерінің мағынасын қалай түсінесіз? Ой бөлісіңіз.



**9-тапсырма.** Төменде кестеде берілген пікірлерді салыстырыңыз. Бұл пікірлерден сіз қандай ой қорытар едіңіз? Ойыңызды дәлелдеңіз.

<p>Мен он ағайындымын. Үйдің екінші баласы едім. Қара шаңырақты мен бастым. Қазір өзім де ұл мен келіннің қолындамын.</p> <p>Қарттардың өз қара басын күйттеп, балалардан бөлек, немереден алыс отырғанын да құп санамаймын. Ата-әженің тәрбиесін көрген немере салиқалы болып ержетпей ме?! Оның үстіне, қара шаңырақ құт ретінде түркі қағанатынан бері жалғасып келеді. Бұл – арадағы құтырыс, байлық емес, ол ұрпаққа күш беретін тылсым энергия. Былайша айтқанда, қара шаңырақта бабалар рухын бізге жеткізетін тылсым күш бар. Жігітке қуат беретін екі күштің бірі – кіндік қаны тамған туған же-</p>	<p>Соңғы жылдары Германияда «Ата-әжелер арендасы» саудасы қарқын алды. Бұл сауданы қыздырғандардың көбі – жас отаулар немесе жалғызбасты ата-ана. Олар өздерінің әке-шешесі жоқ болса да, балаларын үлкендерге мейірімді, үлкендермен оңай тіл табысатын етіп тәрбиелеу үшін өзгелердің ата-әжелеріне азырақ ақша төлеп, оларды өз үйіне үнемі келіп тұруға, кішкентай баласымен әңгімелесіп, оларды тәрбиелеу жұмысына қол ұшын беруге ұсыныс етеді. Бұған күні бойы төрт қабырғаға қамалып, зерігіп отырған ата-әжелер қуана келіскен. Нәтижеде, қарттар құлазудан</p>
---	--

рінен алатын энергиясы болса, енді бірі – осы қара шаңырақтан алатын қасиет.  (Талғат Омар)	құтылса, балалар қарттардың мейіріміне бөленіп, олардан көп тәлім-тәрбие алған.  (Қалиақбар Үсемханұлы)
---	---

## 1.4 ҚАНДАЙ ОТБАСЫН ҚҰРҒЫҢЫЗ КЕЛЕДІ?

### Тыңдалым. Айтылым

#### 10-тапсырма. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.

Үлгілі отбасы, маңдай тер, қызыға қарау, сабырлылық таныту, қиыншылықты жеңу, жылы сөз, қатыгездік, түсіністік, ұрыс-керіс, сүйіспеншілік, рухани даму, жақсы ниет.

#### 11-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Өзгелер қызығатын, басқаға үлгі болатын отбасы қандай болу керек? Сіздің ассоциацияңыз. Мәселен, *өнегелі, мерейлі, берік...*
2. Жанұя жарасымының сыры неде?
3. Сіз қандай отбасын құрғыңыз келеді?

### Оқылым. Айтылым

#### 12-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

#### Үлгілі отбасы болуға 8 кеңес

Бақытты отбасы өздігінен орнай салмайды. Оған екі жастың еңбегі мен маңдай тері ауадай қажет. Ендеше, өзгелер қызыға да қызғана қарайтын отбасы болу үшін не істеу керек?

1. **Сабырлылық.** «Ашу – дұшпан, ақыл – дос» деген. Қандай қиын жағдай болмасын, сабырлылық танытып, қиыншылықты бірлесіп жеңуге тырысу керек.

2. **Мейірімділік.** Жылы сөз жан жылытар, ал қатыгездік екі жанды алшақтатып, жек көруге алып келеді.

3. **Сырласа білу.** Бір-біріне уақыт арнау, сөйлесу.

4. **Түсіністік.** Белгілі бір мәселені шешуде ашуға емес, түсіністікке жүгінген дұрыс. Ол – барлық мәселелерді шешудің кілті.



<p><b>5. Қаржылық мәселелер.</b> Жасыратыны жоқ, ұрыс-керістің көбі осы ақшамен байланысты болып жатады, тіпті кейбір отбасылар ажырасуға дейін барады. Сондықтан ақшаны қайда жұмсайтындарыңызды, керек-жарақты түгендеу сияқты сұрақтарды ерлі-зайыптылар бірлесіп шешкені дұрыс. «Менің ақшам», «менің айлығым» деген ұғым отбасында мүлде болмауы тиіс.</p>
<p><b>6. Сыйластық.</b> Сыйластық сүйіспеншілікке алып келеді, ал сүйіспеншілік – бақытты отбасы болудың кепілі.</p>
<p><b>7. Еркіндік.</b> Әр адам – жеке тұлға. Сондықтан жұбайлар отбасылық мәселелерге байланып қалмай, өзін-өзі жеке тұлға ретінде дамытуға, көңілі қалаған іспен айналысуға құқылы. Бұл жерде еркіндік деген әркім өз білгенін істеуге болады екен деген сөз емес. Керісінше, бір-біріне қолдау көрсетіп, рухани дамуына мән беру керек деген сөз.</p>
<p><b>8. Алға мақсат қою.</b> Әрбір іске жақсы ниетпен кірісу, жоспарлар жасау, балаларға жайлы өмір сыйлау – ата-ананың басты міндеттерінің бірі.</p>

(<https://alashainasy.kz/>)

**13-тапсырма. Мәтін бойынша 5-6 сұрақ дайындаңыз.**

**14-тапсырма. Үлгілі отбасы болу үшін тағы қандай ақыл-кеңес қосар едіңіз?**

### **Грамматика**

*Себеп-салдар мәнді құрылым, сондықтан, сол себепті, өйткені жалғаулықтары.*

Жай сөйлемдердің бірі екіншісінің себепін білдіреді. Олар бір-бірімен себеп-салдар мәндегі жалғаулық шылаулар арқылы байланысады.

*Мыс: Әр адам жеке тұлға, сондықтан жұбайлар өзін-өзі жеке тұлға ретінде дамытуға құқылы.*

### **Жазылым**

**15-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыз.**

1	<i>Қандай қиын жағдай болмасын, сабырлылық таныту керек, өйткені .....</i>
2	<i>Жылы сөз жанға қуат береді, сол себепті .....</i>
3	<i>Мәселені шешуде ашуға емес, түсіністікке жүгінген дұрыс, өйткені .....</i>

4	<i>Сыйластық сүйіспеншілікке алып келеді, сондықтан .....</i>
5	<i>Әрбір іске жақсы ниетпен кірісу керек, өйткені .....</i>


**16-тапсырма.** *«Менің қиялымдағы отбасылық өмір» тақырыбына эссе жазыңыз.*

### **Жазылым**


**17-тапсырма.** *Берілген оймен келісесіз бе? Пікірлесіңіздер.*

Бір қарттың үлкен отбасы болыпты. Онда ешбір кикілжің, түсініспеушілік, тіпті, ыдыс-аяқтың сылдыры естілмейді екен. Хан қартты шақырып алып: «Отбасындағы татулықтың сыры неде? Мына қағазға жазып бер», - деп бұйырыпты. Қарт қағазды алып, шұқшиып ұзақ жазуға кірісіпті. Парақ аяқталған соң, ханға ұсынған екен. Хан парақты алып оқиды да, таңтамаша кейіппен қартқа қарапты. Ол парақта бір-ақ сөз 100 рет жазылған екен, ол сөз – түсіністік екен...


**Пікірлесу сұрақтары:**



«Отбасындағы татулықтың сыры – түсіністікте» деген қарияның пікірімен келісесіз бе?



Не себепті қария бұл сөзді параққа 100 рет жазды?



«Түсіністік – келісімнің басы» деген сөздің мағынасын қалай түсінесіз?

**18-тапсырма.** *Ойды жалғастырыңыз.*

*Отан әрбір шаңырақтан басталады. Шаңырақ шаттығын ойлаған жан отбасындағы жарын, балаларын сүйеді. Осы сүйіспеншілік айналасындағы адамдарды, туған-туыстарын жақсы көруге, бауыр тартуға ұласады. Мұның арғы жағында Отан деген үлкен ұғым шығады. Осы үлкен шаңырақтың уығын мерейлі отбасылар ұстап тұрады...*

---



---



---

-----  
----- .

**19-тапсырма. Топтық жұмыс. «Жас отбасы – мемлекет тірегі» тақырыбында ой бөлісіңіздер.**



### 1.5 СТУДЕНТТІК ОТБАСЫ

#### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Отбасылық өмір, қызығы мен шыжығы туралы, қиындық, қалпына келу, уақытша, жұбату, шаба бермеу, пәтер жалдап тұру, қаржылық қиындық, ерте үйлену.

**2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Студенттік отбасының ерекшеліктері қандай?
2. Ерте үйленудің қандай қиындықтары бар?
3. Сіздің ойыңызша, неше жаста отбасын құрған дұрыс?

#### Оқылым. Айтылым

**3-тапсырма. Мәтінді оқып, тақырып беріңіз.**

Студенттік әрі отбасылық өмірдің қызығы мен шыжығы туралы жас отбасылардың «Азаттық» тілшісі Мақпал Мұқанқызына берген сұхбаттарынан.

Алдаберген	Рахат	Абылайхан мен Әйгерім
<ul style="list-style-type: none"> <li>Ең басты қиындық баспана мен қаржы болды. Арасында қатты қиналған кезде, «оқуды тастап ауылға кетсем бе» деп ойлаған кездер болды. Кейіннен бәрі қалпына келген соң, «жарайды, оқи берейінші, бір қағазымды алсам да, далада қалмаймыз ғой» деп ойладым. Мұның бәрі уақытша деп, осылайша екеуміз бір-бірімізді жұбаттық. Ақырындап Қазақстандағы үлгілі отбасылар қатарына қосылатын шығармыз деп ойлаймын.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Әр істі «маған керек пе, керек емес пе» деп ойланып істейсің. Кез келген нәрсеге шаба бермейсің. Себебі сенің жауапкершілігіңе алған адамың бар. Мысалы, мен Мөлдір үшін жауап беремін. Құдай қаласа, екінші адам үшін жауап беретін боламын. Бұрындары қор жинау деген нәрсе ойында болмайтын еді. Ертең не істеймін деп ойламайтын едім. Ал қазір екі адам болғандықтан, осы нәрселердің бәрін ойлап жүру керек болады.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Жас отбасы Алматыда пәтер жалдап тұрады. Әйгерімнің айтуынша, сабаққа кеткенде ұлы Дастанды апасы қарайды. Абылайхан мен Әйгерім стипендияның жетпейтінін, сондықтан қосымша жұмыс істеуге тура келетінін айтады. Олар: «Негізінен, қаржылық қиындықтар болмаса, басқаша қатты қиындықтарға кезіккен жоқпыз», - дейді.</li> <li>«Ертерек үйленген жақсы ғой. Бала өзіңмен бірге өсіп жетіледі. Мысалы, біз биыл, бұйыртса, университетті бітіреміз. Шүкір, менің отбасым да бар, диплом да аламын. Соған қуанам», - дейді Әйгерім.</li> </ul>

(<https://www.azattyq.org>)

**4-тапсырма.** Сұхбаттардағы негізгі ойды анықтаңыз. Сіз қай пікірді қолдайсыз? Ой бөлісіңіздер.

**5-тапсырма.** Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

- 1) Алдаберген студенттік отбасында кездесетін қандай қиындықтар туралы айтты?
- 2) Рахат жас отбасында қандай жауапкершілік болу керек дейді?
- 3) Абылайхан отбасындағы қаржылық мәселені қалай шешуге тырысты?

**6-тапсырма.** Төменде берілген пікір туралы не айтасыз? Ой бөлісіңіз.

Сіз не дейсіз?

Көптеген ЖОО-да жүргізілген зерттеулер нәтижелері соңғы кезде отбасылық студенттер үлесі артқанын көрсетеді.

### Жазылым

**7-тапсырма.** «Студенттік отбасының қиындығы мен қызығы» тақырыбы бойынша өз пікіріңізді жазыңыз.

Қиындығы	Қызығы
.....	.....
.....	.....
.....	.....

**8-тапсырма.** «Сіз отбасын құруға дайынсыз ба?» Топтағы құрбыларыңыздың арасында сауалнама жүргізіңіз. Алынған жауаптар бойынша сараптама жасаңыз.

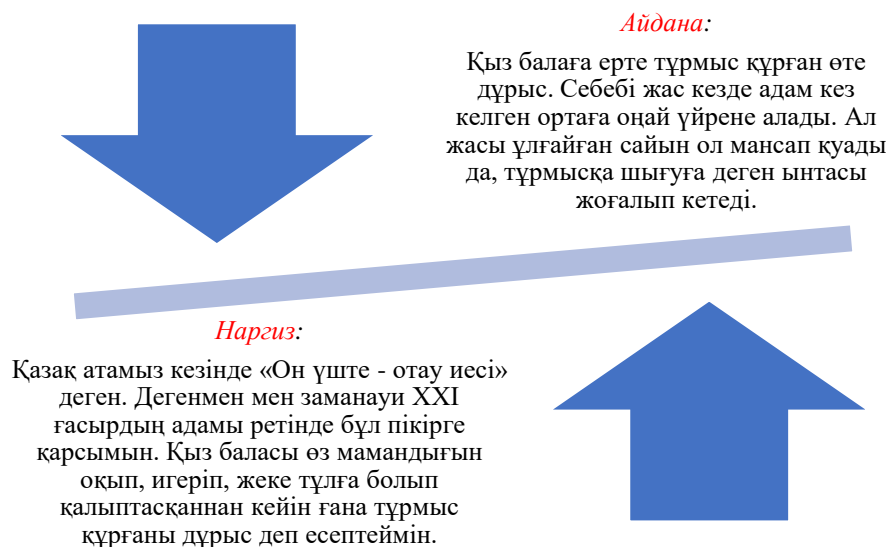
Сауалнамада қойылатын сұрақтар:

1. Сіздің пікіріңізше, отбасын неше жаста құрған дұрыс?
2. Неше балалы болғанды қалайсыз?
3. Бойыңызда қызғаншақтық қасиет бар ма?
4. Ренжісіп қалғанда, татуласуға кім ұмтылғаны дұрыс?
5. Отбасы мүшелері (ерлі-зайыптылар) бір-бірінен сыр жасырғаны дұрыс па?
6. Отбасында кімнің көшбасшы болғанын қалайсыз?
7. Азаматтық некеге қалай қарайсыз?

(К.Ғ.Жүнісова - Елшібаева)

### Айтылым

**9-тапсырма.** Сұхбатты оқып, келісетін-келіспейтіндігіңізді нақты пікірлеріңізбен дәлелдеңіз.



(<https://kaz.nur.kz/>)

**10-тапсырма. Топтық жұмыс. «Ерте отбасын құрған дұрыс па?» тақырыбына пікірталас ұйымдастырыңыздар.**

## **1.6 ЖАС ОТБАСЫНЫҢ КЕЛІСПЕУШІЛІГІ: СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ**

### **Тыңдалым. Айтылым**

**11-тапсырма. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Бел буу, ел іргесі, сызат түсу, аста-төк той, мың ойланып, жүз толғану, отасу, сенімнің сетінеуі, шырқы бұзылу, өткінші.

**12-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Қазіргі қоғамда «жастар неке, отбасын құру мәселесіне немқұрайды қарайды» деген пікір қалыптасқан. Сіз бұған не дейсіз?
2. Бірін-бірі ұнатқан жігіт пен қыз отбасын құрған соң махаббаттарын кейде сақтай алмай жатады. Мұның себебі неде деп ойлайсыз?
3. Танымал американдық психолог К.Аронс әлемде әрбір 13 секунд сайын бір отбасы ажырасатынын дәлелдеген. Қоғам үшін мұның зардабы қандай?

### **Оқылым. Айтылым**

**13-тапсырма. Мәтінді оқып, тақырып беріңіз.**

Үйлену қашанда оңай. Ал үй болу ше? Үй болу неге қиын? Оның себебі, ең алдымен, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінуден көрінеді.

Өкінішке қарай, бүгінгі таңда шаңырақ көтеруге бел буған жастардың көбісі осы бір жауапкершілікке немқұрайды қарайды. Некелескен жастардың бір-бірімен тіл табыса алмай, жараса алмай ажырасып кетуіне не себеп?

Ресми деректерге сүйенсек, республикамызда отбасын құру мен ажырасудың арақатынасы 4:1-ге сәйкес екен. Бұл әр төрт некенің біреуі ажырасып тынады деген сөз. Ең өкініштісі, елімізде бұндай мәліметтер жыл санап артып барады. Егер ұрпақ қамын ойласақ, қазірден бастап ажырасудың алдын алуға жұмылғанымыз жөн. Ел іргесіне сызат түсіретін бұл әрекеттің зияны шаш етектен. Ең бірінші баланы әкесіз, яки анасыз қалдырады. Ал әкешесіз өскен жас ұрпақтың кейінгі тағдыры не болмақ?

Қазіргі кезде көп айтылып, жазылып жүрген мәселенің бірі – жастардың ой-санасындағы сезімге, махаббатқа деген көзқарастың өзгергендігі. Сәні мен салтанаты жарасқан аста-төк тойдың соңында айырылысып кететіндері аз кездеспейді. Асылы, «үйлену» деген мәселеге жастар жағы асқан бір жауапкершілікпен қарап, өмірдегі маңызды қадамды мың ойланып, жүз толғанып барып жасаса дейсің. Әйтпесе, бүгін «сүйдім-күйдім» деп отасып алып, аз уақыттан кейін «біз бірге тұра алмайтын болдық, ажырасамыз» деп шыға келетіндер бар. Оларды көргенде «бұл қалай болды екен?» деген ойға қаласың.

Некеге деген адалдықтың, бір-біріне деген сенім күшінің жоғары болуы – отбасы керегесінің берік болуына негіз. Ал сенім сетінеп, үй ішінің шырқы бұзылса, отбасын сақтау қиынға түседі. Қазіргі кезде айырылысып кету соншалықты бір қиын дүние болмай қалды. Сондықтан да жетім балалар үйі, тастанды балалар, әкесіз не анасыз өсіп келе жатқан сәбилер көп.

Жас дос! Сенің де алдында отбасын құрсам деген мақсатың тұр. Жігіттің үйленіп, қыздың тұрмысқа шығуы, бала сүйіп, ата-ана болуы – заңды құбылыс. Шаңырақ көтерген жастардың алдында түрлі қиыншылықтар, сынақтар тұрады. Өмір тек ойын-күлкі, сәттіліктерден тұра бермейді. Алдарында күтіп тұрған ауыртпалықтарды көтере біліңдер, бір-бірлеріңді қолдап, түсінуге тырысыңдар. Байлық пен атақ – өткінші нәрсе, бірде болады, бірде жоғалады. Ал ерлі-зайыптылардың қандай жағдай болса да, бір-біріне деген сезімдерін суытпауы, адалдықтан аттамауы, шаңырақты сақтай білуі – ең үлкен бақыт, ұлы жетістік. Бұндай отбасында тәрбие алған бала да халқының азаматына айналады.

(<http://anatili.kazgazeta.kz>)

## Сөздік

Бел буу (фраз.)	<i>ниет ету, кірісу</i>
Немқұрайды	<i>аса мән бермеу</i>
Шаш етектен	<i>көп, қыруар</i>
Ерлі-зайыптылар	<i>жұбайлар</i>



Ойын-күлкі	қызық, қуаныш
Өткінші	тұрақты емес, өзгермелі

#### 14-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Үйленуді жоспарлаған жастар нені есте берік ұстау керек?
2. Қазіргі кезде ажырасудың басты себептері неде деп ойлайсыз?
3. Махаббатты үйленгеннен кейін де сақтау үшін не істеу керек?
4. Бала бақытты өсу үшін ақша, дәулетті тұрмыс бірінші қажеттілік пе?

#### Жазылым

#### 15-тапсырма. Берілген мәтіннен тұрақты сөз тіркестерін табыңыз, олардың мағынасын ашып жазыңыз.

тіл табыса алмау	бірін-бірі келіспеу	түсінуге	тырыспау,

#### 16-тапсырма. Жас отбасында қандай келіспеушіліктер жиі кездеседі? Ойыңызды жазыңыз.

.....

.....

.....

.....

#### 17-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Жастардың көпшілігі отбасындағы түсініспеушілік пен ұрыс-жанжалдың шығу себебін материалдық жағдаймен байланыстырады, өйткені .....
2. Жастарды отбасылық өмірге дайындау үшін кештер, тренингтер өткізіліп тұруы керек, себебі .....
3. Отбасын құрар алдында жастар жауапкершілікті екі есе сезінуі қажет, өйткені .....

4. Елдік сананың ұйытқысы – шаңырағы шайқалмаған отбасы, сондықтан ....

### **Айтылым**

#### **18-тапсырма. Мақал-мәтелдердің мағынасын түсіндіріңіз.**

Үй болған соң, ыдыс-аяқ сылдырламай тұрмайды.

Үйде бір күн ұрыс болса, қырық күндік ырыс кетеді.

Ер жігіттің аты жақсы болса, бір бақыт,

Алған жары жақсы болса, мың бақыт.

#### **19-тапсырма. Төменде берілген пікір бойынша ой бөлісіңіздер. Сіз қалай ойлайсыз?**

ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті ұсынған деректерге сүйенсек, соңғы он жылдықта 1,5 млн қазақстандық некесін қиған. Осы уақыт ішінде жарты миллионнан астамы ажырасып кеткен. Көпшілігі некеде 5-9 жыл тұрған 30-34 жас аралығындағы азаматтар.

#### **Пікірлесу сұрақтары:**

1. Елімізде неліктен ажырасу көбейіп бара жатыр? Оның себебі неде?
2. Ата-бабаларымыз ажырасу дегенді білмеген. Оның сыры неде?

#### **20-тапсырма. Youtube желісінен сілтеме арқылы бейнежазбаны көріңіз. (<https://www.youtube.com/watch?v=qZ2quUynFR4>)**



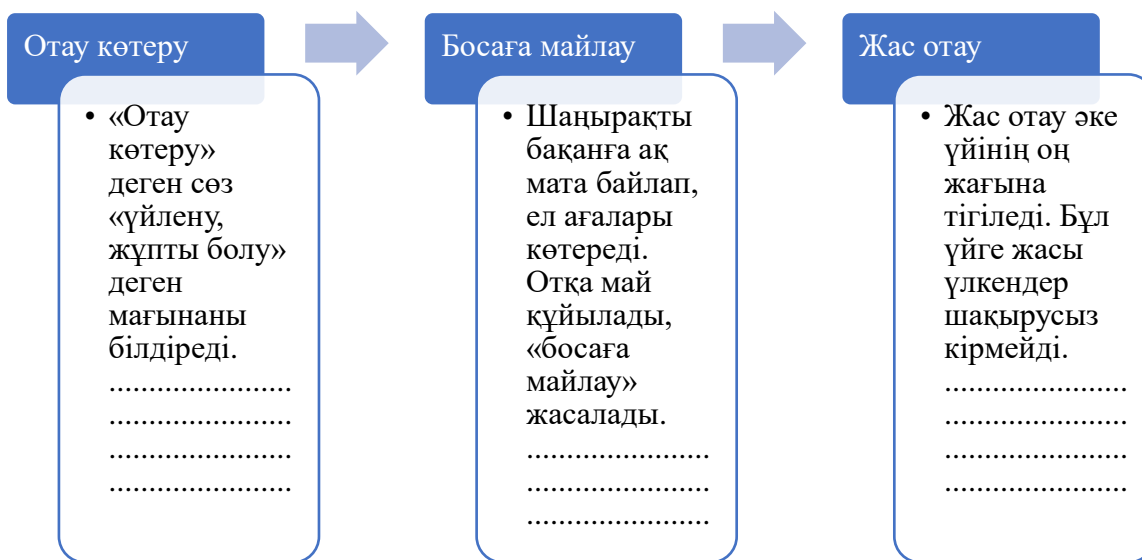
#### **Бейнежазба бойынша өз пікіріңізді айтыңыз.**

1. Отбасы күні мерекесі аясында өткізілген іс-шараның басты мақсаты неде?
2. Іс-шара барысында жас отбасылардың ажырасу себептері де айтылды. Ол қандай себептер?

**21-тапсырма. «Берік отбасы – бақыттың бастауы» тақырыбына эссе жазыңыз.**

**Тыңдалым**

**22-тапсырма. «Отау көтеру салты» мәтінін тыңдаңыз. Тыңдалым мәтіні бойынша төменде берілген ойды жалғастырыңыз.**



**БӨЖ тапсырмасы:**

«Жас отбасыларға қандай көмек көрсетілуде?» тақырыбы бойынша пікір алысу.

-тақырып бойынша зерттеу жүргізу;

-зерттеу қорытындысын статистикалық дәлелдемелермен ұсыну.

## 2. ТАБЫСҚА БАРАР ЖОЛ



### 2.1 ЕҢБЕК НАРЫҒЫ ДЕГЕНІМІЗ НЕ?

#### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма.** *Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Еңбек нарығы, экономикалық жағдай, жұмыссыздық деңгейі, кәсіби біліктілік, еңбекке жалдау, еңбек дәрежесі, жұмыс орнының бағасы, жұмыскер, іскерлік пен бастамашылдық.

**2-тапсырма.** *Ойтұрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. Адамның еңбек ету қабілеті дегенді қалай түсінесіз?
2. Қызметкерді еңбекке жалдау шарты туралы не айта аласыз?
3. Жұмыс күшіне сұраныс, ұсыныс және баға қалай қалыптасады?

#### Оқылым. Айтылым

### 3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

#### Еңбек нарығы дегеніміз не?

Еңбек нарығы нарықтық сегменттің ерекше түрі болып саналады. Еңбек нарығының құрамды элементі ретінде психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік, мәдени, діни, саяси қасиеттерге ие адамдар танылады. Бұл ерекшеліктер адамдардың қызығушылығына, мотивациясына, еңбек ету дәрежесіне және еңбек нарығындағы жағдайға ықпал етеді. Еңбек нарығы дегеніміз – жұмыс күшін тауар ретінде сату, сатып алу туралы экономикалық қатынастар жүйесі. Еңбек нарығында кәсіпкерлер мен еңбекке қабілетті адамдар арасында белгілі бір қарым-қатынастар орнатылады. Сондықтан еңбек нарығы – сұраныс пен ұсыныс механизмі арқылы белгілі бір жұмысбастылық көлемі мен еңбекақы деңгейі анықталатын, экономикалық агенттер арасындағы бәсеке нәтижесінде қалыптасқан экономикалық орта.

Жүйелік тәсіл тұрғысынан қарастырғанда, еңбек нарығы – жүйелер, сегменттер, секторлар және әр түрлі ішкі және сыртқы байланыстардан тұратын, қоғамдық қатынастардың күрделі жүйесі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге, еңбек нарығы интеграцияланған немесе біртұтас өндірістік ресурстар нарығының қосалқы жүйесі болып саналады. Басқалай өндірістік ресурстарға (құрал-жабдықтар, жер т.б.) қарағанда еңбек – өзгеше ресурс, өйткені ол сақтау заты бола алмайды, ол өндірістің субъективті секторларымен, қызметкерлердің құнды жеке сипаттамаларымен тығыз байланысты. Өндірістік ресурстар нарығында еңбек нарығы ерекше, айқын орын алады, өйткені еңбек нарығынсыз өндіріс үдерісі болмайды, ал қоғам адамдардың еңбек қызметінен тыс дұрыс жұмыс істей алмайды. Еңбек нарығы – экономика жағдайын көрсетудің айнасы. Ол тұрғындарды жұмыспен қамту көлемі мен динамикасын, жұмыссыздықтың сала бойынша деңгейін, кәсіби-біліктілік, демографиялық және басқа да көрсеткіштердің құрылымын байқатады. Еңбек нарығының атқаратын қызметтері қоғамдағы еңбектің рөлімен анықталады.

Еңбек нарығы экономиканың жағдайын, жұмыссыздықтың деңгейін, адамдардың кәсіби біліктілігін, елдегі демографиялық көрсеткіштердің құрылымын көрсетеді. Негізгі ерекшеліктері: бірыңғай ұлттық нарық ретінде қалыптасуы, еңбекке жалдаудың ерекше көрсеткіші ретінде қалыптасуы. Еңбектің тікелей әсер етуі арқылы жоғарғы біліктілікті еңбектің дәрежесі көтеріледі, әрбір жұмыс орнының бағасы өседі, жұмыскерге және оның еңбегіне талап күшейеді. Еңбек нарығында өте қабілетті және іскер жұмыскерлерге қатаң әрі катал таңдау жүргізіледі, нарық еңбекке қабілетсіздерді, жалқау, әлсіздерді ешқашан аямайды. Бұл жағдай еңбектің шапшаңдығын қамтамасыз етіп, іскерлік пен бастамашылдықты ынталандырады. Еңбек нарығындағы тепе-теңдік еңбекке деген сұраныс пен ұсыныс көмегімен бекітіледі.

(<http://library.wksu.kz/>)



#### 4-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Еңбек нарығының атқаратын қызметі қандай?
2. Кімдер еңбекке жарамды болады деп ойлайсыз?
3. «Жұмысбастылық» деген сөзді түсіндіре аласыз ба?
4. Жұмыс күшіне деген сұраныс пен ұсыныс қалай көрінеді?

#### 5-тапсырма. Сұрақтар бойынша пікір алысыңыз.

- 1) Әлемдегі қай елдердің еңбек өнімділігі жоғары деп санайсыз?
- 2) Бірдей ресурсқа ие бола тұра, бірі озық, екіншісі нашар дамыған елдер жайлы қандай ой түйер едіңіз?

### Грамматика

Болжалды сан есім (-даған, -дап) жуық, -уға тура кел құрылымы арқылы жасалады. Мысалы, Еңбек нарығының құрамына психологиялық, физиологиялық, әлеуметтік, мәдени, діни, саяси қасиеттер секілді ондаған көрсеткіштер кіреді.

### Жазылым

#### 6-тапсырма. Оқылым мәтінінде берілген шетелдік сөздерді жазып, баламасын немесе аудармасын табыңыз.

Сегмент, мотивация, ресурс, экономикалық агент, интеграция, демография.

#### 7-тапсырма. Болжалды сан есім (- даған, -дап) жуық, -уға тура кел құрылымын жасайтын бес сөйлем жазыңыз. Ойластырған сөйлемдеріңіздің еңбек нарығына қатысты болуын көздеңіз.

#### 8-тапсырма. Youtube желісінен мына сілтеме арқылы бейнежазбаны көріңіз. (<https://youtu.be/iuTXZfR2mb4>)





**9-тапсырма.** *Бейнежазбадан көргеніңізден қандай ой түйдіңіз? Еңбек етіп табысты болуға қандай мүмкіндікті қалт жібермеу керек деп санайсыз?*

**10-тапсырма.** *Білім мен кәсіби біліктіліктің өзара байланысы неде деп санайсыз? Бейнежазба бойынша өз ойыңызды толықтырып жеткізіңіз.*

**11-тапсырма.** *Топтық жұмыс. Еліміздегі еңбек нарығы туралы ойталқы құрыңыздар.*

## 2.2 СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАНДЫҚТАР

### Тыңдалым. Айтылым

**12-тапсырма.** *Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Өмірдің тұтқасы, бұйыра бермейтін бақ, озық ұстанымдар, өндірістік шығарылым, ақпараттың үстем болатын заманы, бір нүктеден екінші нүктеге жеткізу.

**13-тапсырма.** *Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

- А) Елімізде сұранысқа ие мамандықтар көп деп ойлайсыз ба?
- Ә) Сұранысқа ие маман болу үшін жоғары білім әрқашан қажет пе?
- Б) Сіз өз таңдауыңыз дұрыс болды (дұрыс болмады) деп ойландыңыз ба?

### Оқылым. Айтылым

**14-тапсырма.** *Мәтінді оқыңыз.*

Мамандық таңдау – адам өміріндегі маңызды шешім. Мектеп ұясынан ұшып, жаңа өмірдің тұтқасын ұстаған жас түлектерді жиі толғандыратын мәселелердің бірі – мамандық таңдау.



Заман өзгерген сайын, адам да жетіліп, нарықтық қарым-қатынас пайда болды. Қоғам дамып, дүниеге түрлі жұмыстар, сәйкесінше, түрлі мамандықтар келді. Өз ісінің нағыз маманы атану – екіншісіне бұйыра бермейтін бақ. Нағыз маман өз ісінің қыр-сырын біліп қана қоймай, өз жұмысының патриоты болуы керек. Бүгінде жастарымыздың көпшілігі мамандық таңдауда қателесіп жатады. Бірі мамандықты өзі қаламай таңдаса, бірі грант үшін, ал енді бірі жалақысы жоғары мамандықтарды таңдағанды жөн көреді. Тез өзгертін әлемде бейімделе алатын техникалық озық, өнімді жұмыс күшін құру үшін адамға тұрақты жұмыс қажет. Білімге, дағдыға және адам қабілетіне байланысты мамандықтар болашақтың іргесін нық қалайды. Сол себепті болашақта да қажет етілетін мамандықтарды біле жүріңіздер!

Бүгінгі таңда елімізде қажет етілетін мамандық тізімінде инженерлік мамандықтар бар. Мамандардың болжамы бойынша озық ұстанымдарға өндірістік шығарылым мен инженерлік мамандықтар жатады. Қазіргі таңда ең қажет етілетіндері – құрылысшылар, техникалар мен технологиялық машиналарды құрастырушылар, сонымен қатар машина жасаушылар екен. Олардан кейінгі керек мамандар қатарын металлургтер, энергетиктер, мұнай және газ саласының, есептеу техникасының, электроника және телекоммуникация жұмысшылары алады екен. Заман жылдам өзгеру үстінде. Жаңа технология мен ақпараттың үстем болатын заманында керек мамандықтың бірі – *АТ және компьютерлік ақпараттық қамтамасыз етуді жасаушылар*. Олар – бағдарламалық жасақтаманы құратын және оның жұмысқа қабілеттілігін қолдаушы маман. Қазіргі таңда компьютер тілін жетік білетін мамандар сұранысқа ие.

Болашақтың іргесін қалайтын мамандықтың тағы бірі – *қала құрылысы*. Жаңа, тез өсіп келе жатқан мегаполистерді жоспарлау, құру және қызмет көрсетуі қолайлы қалалық ортаны құра алатын мамандар қажет болады. Кәсіп пен пысықтықты талап ететін сала – *логистика*. Логистика саласы кәсіпорынның қызмет етуінде бірінші кезекті маңыздылыққа ие. Логистика – корпорация, компания, зауыт, фабрика секілді кәсіпорындардың жасап шығарған тауар өнімдерін бір нүктеден екінші нүктеге жеткізумен айналысатын сала. Бұл саланың болашағы жыл сайын қарқынды өсуде. Білікті жастардың да осы салаға қызығушылығы артуда.

Бүгінде қоршаған ортаны сақтау мәселелері үлкен орынға ие. Атмосферада зиянды қалдықтардың өсуі болашақ жаһандық әлемде бірінші орынға экология мәселесін қояды. Сондықтан кәсіби *экологтарға* сұраныс арта бастайды. Экология саласы ешқашан өлмейтін және үнемі талап етілетін мамандықтар қатарына жатады. Сонымен қатар, болашақта елімізде химия саласының мамандары, тағамдық өнеркәсіп, медициналық мамандықтар, нанотехнология және қызмет көрсетуге байланысты мамандықтар сұранысқа ие болады.

Мамандық таңдаудан жаңылмай, өз өміріңіздің бір кірпішін дұрыс қалап, еліміздің өркендеуіне үлес қосатын білікті маман болу әрбір жанға бұйырсын!

(<http://kazgazeta.kz>)

**15-тапсырма.** Мәтін бойынша бірнеше сұрақ дайындаңыз.

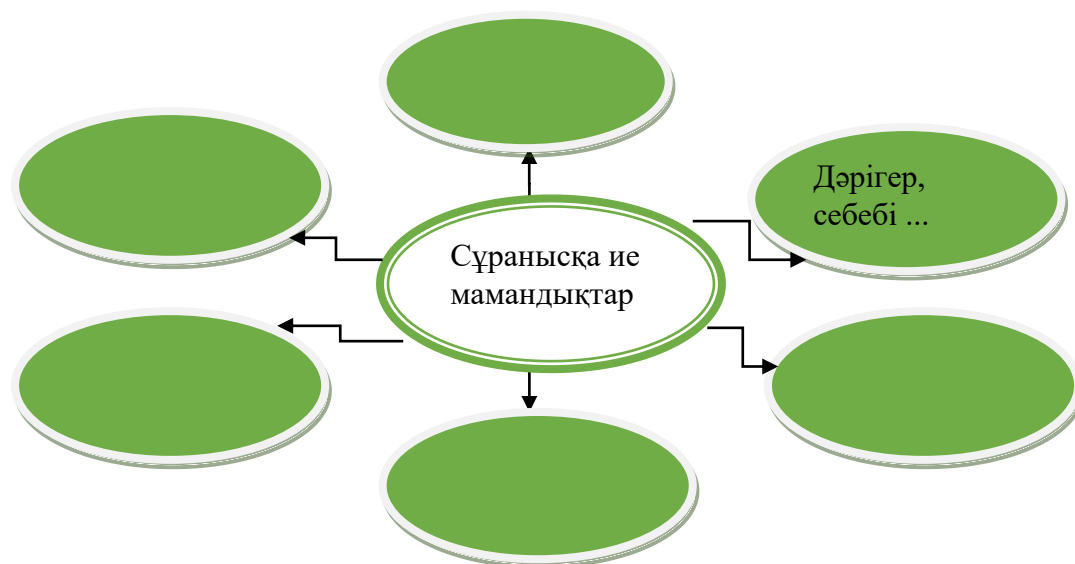
**16-тапсырма.** Мәтіндегі мамандықтардан басқа тағы қандай сұранысқа ие мамандықтар бар деп санайсыз? Неге?

### Жазылым

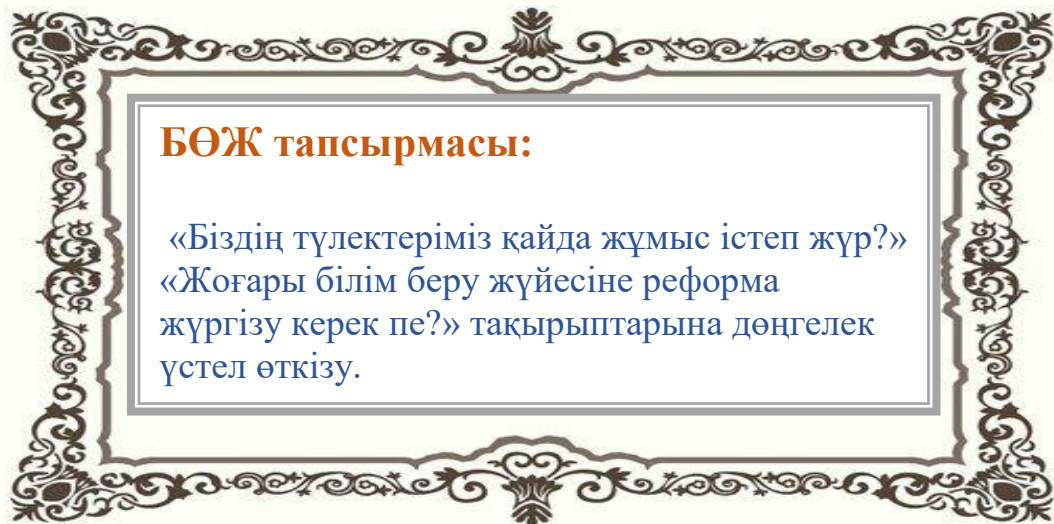
**17-тапсырма.** Берілген сөйлемді өз ойыңызбен ары қарай дамытыңыз.

Егер мен шаштараз (аспаз, наубайшы, тігінші, құрылысшы, көлік жөндеуші, т.б.) болсам, онда...

**18-тапсырма.** Сызбаны толтырыңыз. Сызбаны пайдаланып, мәтін мазмұнын баяндаңыз.



**19-тапсырма.** *Топтық жұмыс.* Ғаламтор беттерінен өз кәсібін дөңгелетіп отырған қарапайым еңбек адамы туралы материалдар қарастырыңыздар. Оларды презентация ретінде дайындап, өз ойларыңызды қоса жазыңыздар.



## 2.3 ЖҰМЫС БЕРУШІНІҢ ТАЛАПТАРЫ

### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Таңдау еркіндігі, ұжымдық шарт, еңбек қағидалары, мүддесін қорғау, сынақ мерзімі, нұқсанды өтеу, сотқа жүгіну.

**2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

- |  |
|--|
| 1.Таңдау құқығы дегеніміз не?                                |
| 2.Еңбек шарттары қандай тәртіппен жүзеге асады?              |
| 3.Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі туралы білесіз бе? |

### Оқылым. Айтылым

**3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Жұмыс беруші талаптары Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде, 23-бапта берілген. Солардың бастыларына тоқтала кетейік.

Жұмыс берушінің:

- 1) жұмысқа қабылдау кезінде таңдау еркіндігіне;
- 2) жұмыскерлермен еңбек шарттарын осы Кодексте белгіленген тәртіппен және негіздер бойынша өзгертуге, толықтыруға, тоқтатуға және бұзуға;

- 3) өз өкілеттігі шегінде жұмыс берушінің актілерін шығаруға;
  - 4) өз құқықтары мен мүдделеріне өкілдік ету және оларды қорғау мақсатында бірлестіктер құруға және оларға кіруге;
  - 5) жұмыскерлерден еңбек, ұжымдық шарттар талаптарының, еңбек тәртіптемесі қағидаларының және жұмыс берушінің басқа да актілерінің орындалуын талап етуге;
  - 6) осы Кодексте көзделген жағдайларда және тәртіппен жұмыскерлерді көтермелеуге, оларға тәртіптік жазалар қолдануға, жұмыскерлерді материалдық жауаптылыққа тартуға;
  - 7) еңбек міндеттерін атқару кезінде жұмыскер келтірген нұқсанды өтетуге;
  - 8) еңбек саласындағы өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында сотқа жүгінуге;
  - 9) жұмыскерге сынақ мерзімін белгілеуге;
  - 10) осы Кодекске сәйкес жұмыскерлерді кәсіптік даярлауды, қайта даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз етуге;
  - 11) осы Кодекске сәйкес жұмыскерді оқытуға байланысты өз шығындарын өтетуге;
  - 12) жеке еңбек дауын шешу үшін осы Кодексте көзделген тәртіппен рет-ретімен келісім комиссиясына, сотқа жүгінуге құқығы бар.
- Жұмыс беруші еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша ішкі бақылауды жүзеге асыруға міндетті. Жұмыс берушінің осы Кодексте көзделген өзге де құқықтары болады және ол өзге де міндеттерді атқарады.

(<https://www.enbek.kz/>)

**4-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтар дайындаңыз.**

**5-тапсырма. Сұрақтар бойынша пікір алысыңыз.**

- 1) Жұмыс беруші үміткерлерді не себепті таңдайды?
- 2) Еңбек қауіпсіздігі туралы қайдан білуге болады?
- 3) Жұмысқа тұрған соң белгілі бір сынақ мерзімі болуы мүмкін. Неге?
- 4) Жұмыскерлер қандай жағдайларда сотқа жүгінуге мәжбүр болады?

### **Грамматика**

Үстеу тудырушы *-лай, -лей, -ша, -ше* жұрнақтары, мақсат үстеулері іс-әрекеттің, қимылдың сындық сипатын, жай-күйін, сапасын білдіреді.

-лай, -лей, -дай, -дей, -тай, -тей: осылай, күлімдей, жаздай, көктей, жұлдыздай, арыстандай, т.б.

Мақсат үстеуі не мақсатпен? қалай? деген сұраққа жауап беріп, іс-әрекеттің, қимылдың орындалу мақсатын білдіреді.  
**Мысалы:** әдейі айтты, қасақана кетіп қалды, жорта білмегенсіді, әдейілеп шақырды.

## Жазылым

**6-тапсырма.** Егер сіз бір кәсіпорын иесі болсаңыз, жұмысқа орналасқысы келетін үміткерге қандай талап қояр едіңіз? Бес-алты сөйлем көлемінде еңбек шартын жазыңыз.

**7-тапсырма.** Сөздерді сәйкестендіріп, сөйлемдер құрастырыңыз.

еңбек	қорғау
сынақ	көтермелеу
өз мүддесін	жазалар
еңбегіне сай	өнімділігі
тәртіптік	мерзімі

**8-тапсырма.** Берілген мәтінге тақырып қойыңыз. Өз ойыңызбен толықтырыңыз.

Жедел өзгеріп және дамып отырған мына дүбірлі дүниеде бізге ең қажеттісі – ұлттық кодымызды сақтау және әлемдік өзгерістерге сай жаңаша ойлау жүйесін қалыптастыру. Ұлттық кодты сақтау дегеніміз – ұлттық болмысымызды нығайтып, оны ұрпақтан-ұрпаққа мұра ету. Ұлттық болмыстың өзі біздің ежелден келе жатқан қазақи салт-дәстүрлерімізден, мәдениетімізден, барлық рухани құндылықтарымыздан бастау алады. Сол себепті мына өзгермелі дүниеде сол құндылықтарымызды заманға сай одан әрі байытып, дамытып, оны бүгінгі ұрпақтың санасы мен тұрмысына сіңіру арқылы жаңа ғасырдың жаңа ұрпағын қалыптастыруымыз қажет.

Рухани жаңғыру ұлттық кодты сақтаумен бірге ұлттық бірегейлікті сақтауды да талап етеді, яғни ұлттық салт-дәстүріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жалпы ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуы тиіс. Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Еліміздің жоғары жетістіктерге жетуіне тек оның табиғи байлығы емес, адамдарының білімі мен бәсекеге қабілеті, адами құндылығы, денсаулығы, ұлттық болмысы да ықпал етеді.

(<https://www.astana-akshamy.kz//>)

**9-тапсырма.** «Ұлттық код», «рухани жаңғыру», «дәстүрлі құндылықтар», «ұрпақ санасына сіңіру» деген сөздерді сызба жасай отырып, тарқатып жазыңыз. Түсіндіріңіз.

**10-тапсырма.** Жұптық жұмыс. Жұмыс беруші мен үміткер ретінде өзара сұхбат құрыңыздар. Еңбек тәртібін нақтылаңыздар.

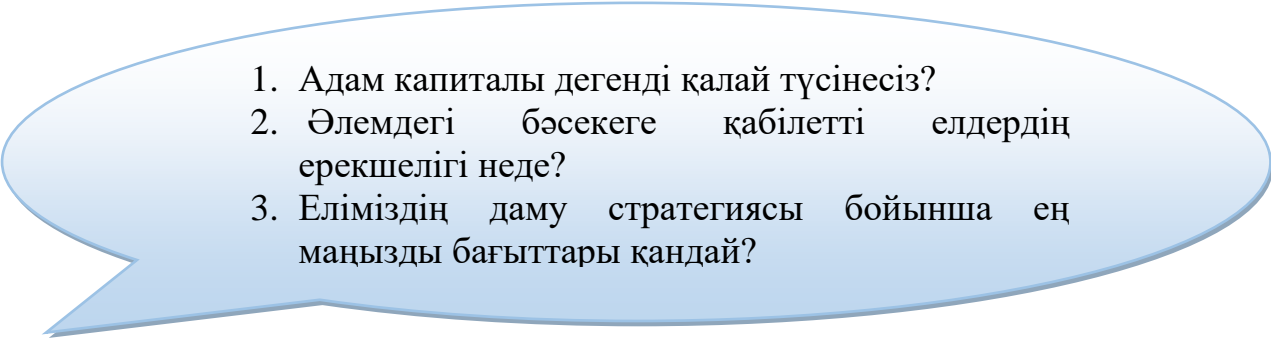
## 2.4 БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК

### Тыңдалым. Айтылым

**11-тапсырма.** Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.

Жаһандық бәсеке, берік негіз, ауқымды реформалар, іргелі жобалар, тұрақты даму, күн тәртібі, даму тұжырымдамасы.

**12-тапсырма.** Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.

- 
1. Адам капиталы дегенді қалай түсінесіз?
  2. Әлемдегі бәсекеге қабілетті елдердің ерекшелігі неде?
  3. Еліміздің даму стратегиясы бойынша ең маңызды бағыттары қандай?

### Оқылым. Айтылым

**13-тапсырма.** Мәтінді оқыңыз.

Кез келген елде бәсекелестік үшін адам капиталының сапасын жақсарту мен білім жүйесін дамытудың маңызы зор. «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады», – дегендей, болашаққа бағдарымыз адам сапасына тікелей байланысты. Яғни, жаһандық бәсекеге қабілетті жастар тәрбиелеу – мемлекеттік идеологияның берік негізі.

2019 жылы Қазақстан Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында 4 саты көтеріліп, 141 елдің ішінде 55-орынға жайғасты. Рейтингтегі бірінші орын Сингапурге тиесілі болса, екінші-үшінші орынды АҚШ пен Гонконг бөлісіп

тұр. Посткеңестік елдер арасында Ресей – 43, Әзербайжан – 58, Украина – 85, Қырғызстан 96-орынға жайғасқан.



Аталмыш рейтинг әлем елдерінің әртүрлі экономикалық жағдайдағы ұлттық бәсекеге қабілеттілігін айқындайды. Бұл өз кезегінде елдердің жаңа даму стратегиясын қабылдап, ауқымды реформалар жүргізуіне мүмкіндік береді.

Сарапшылар жағандық индексте еліміздің еңбек нарығын жоғары бағаласа (25-орын), қаржы жүйесі (104-орын) төменгі нәтиже көрсетіп отыр. Алдағы міндет – 2025 жылға дейін үздік 40 елдің қатарына ену. Еліміздегі іргелі жобалар мен бастамалар оң жүзеге асса, бұл межеге де жетер күн алыс емес.

Біріккен Ұлттар Ұйымы Даму Бағдарламасының 2017 жылғы баяндамасында адамдардың ХХІ ғасырдағы жаңа дағдыларына назар аударылған. «2020 жылға қарай еңбек қызметіндегі білім мен дағдылардың үштен бір бөлігі өзгереді. Дағдыларды меңгеруде сыни ойлау, коллаборативтілік, креативтілік пен коммуникативтілікке бағытталған төрт өлшем өмір бойы білім беру үдерісінің бір бөлігі болуы тиіс» делінген баяндамада. Осылайша, Адами даму тұжырымдамасы 2030 жылға дейінгі Тұрақты дамудың күн тәртібінде жаңа контекстке ие болды.

(<https://ruh.kz/>)

**14-тапсырма. Мәтін бойынша бірнеше сұрақ дайындаңыз.**



### 15-тапсырма. Сөйлемдерді өз ойыңызбен толықтырыңыз:

- А) Сингапур бірінші орын алады, себебі ....
- Ә) Посткеңестік елдер деп аталуының себебі .....
- Б) Алдағы жылдары білім мен дағдылардың өзгеру себебі ...
- В) Сыни ойлау және жаңашылдық туралы жиі айтылады, өйткені ....

### Жазылым

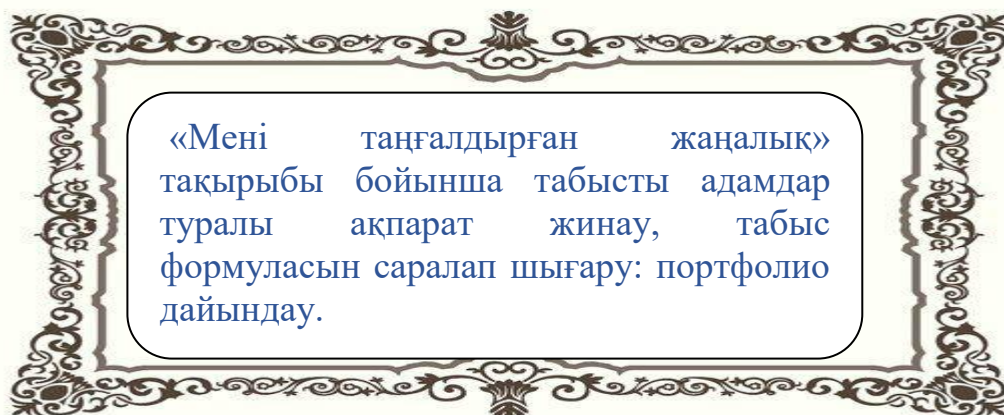
**16-тапсырма.** Үстеу тудырушы -лай, - лей, -ша, -ше жұрнақтары және мақсат үстеулерін пайдалана отырып, еліміздегі бәсекелестік жайында он шақты сөйлем құраңыз.

**17-тапсырма.** Берілген сөздердің синонимін тауып жазыңыз:

Ауқымды, берік негіз, жайғасты, күн алыс емес, креативтілік, коллаборативтілік, коммуникативтілік, жаңа контекст.

**18-тапсырма.** Жұптық жұмыс. «Бәсекеге қабілетті мемлекет» деген тақырыпта бірнеше өлшемдер бойынша елдерді салыстыратын ақпараттарды галамтор бетінен тауып, нақты дәлелдер келтіріңіздер. Венн диаграммасын толтырыңыздар.

### БӨЖ тапсырмасы:



### 2.5 ЖҰМЫССЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ЖАСТАР

### Тыңдалым. Айтылым

### **1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Қылмыс қоздырғышы, құштарлық пен ұмтылыс, мүмкіндіктерін зерделеу, оң ықпал ету, тамыр-таныстық, іссапар, асыраушы.

### **2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

- А) Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі сізді ойландыра ма?
- Ә) Жұмыссыздыққа себеп болар жағдайлар қандай деп ойлайсыз?
- Б) Өз тарапыңыздан бұл мәселені қалай шешуге болады деп санайсыз?

### **Оқылым. Айтылым**

### **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Жұмыссыздықты кедейлік пен қылмыстың қоздырғышы деуге болады. Әсіресе, жастар арасында. Негізі қазақ жастары білім алуға құштар. Бәрі дерлік жоғары оқу орнына түсіп, дипломды маман атанғысы келеді. Кейбіреулер «қазақ жастарының бәрі сот, прокурор, банкир немесе бизнесмен болғысы келеді» деп кекетеді. Несі бар, болсын. Армандауға, мақсат қоюға, соған ұмтылуға әркімнің қақы бар. Мәселе олардың осы құштарлығын, ұмтылысын дұрыс бағыттау білуде. Дегенмен, нарықтық заманда мықтылар ғана озатынын естен шығармағанымыз дұрыс.

Тиісті орындар орта білім беруде диагностика жүйесін енгізу және неғұрлым сұранысқа ие мамандықтарға балалардың кәсіби бағдарын айқындау бойынша жұмыс істегені жөн. Кәсіби бағдар беру сабақтары бойынша міндетті оқу бағдарламасына енуі қажет, әсіресе мектептің жоғарғы сыныптарында кәсіп таңдау кезінде шешім қабылдауда балалардың болашақтағы өз мүмкіндіктерін зерделеуіне ықпал ететін сабақтарды ендіру қажет. Бұл оқушылардың қандай мамандықтардың сұранысқа ие болатынын, колледждерді, жоғары оқу орындарын бітірген соң жұмыс табудың мүмкіндіктері қандай болатынын анықтауына жол ашады. Бұл ерекше назар аударуды қажет етіп отырған жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесіне оң ықпал етер еді.

Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі – жаһандық проблема. Әлемде мүлдем жұмыссыз 260 млн адамның 70 пайызынан астамы – 27 жасқа толмаған жастар екен. Олардың қатарына күніне 2 доллар ғана табатын 300 млн. адамды қосуға болады.

Осы орайда ел президенті: «Жастардың жұмыссыз қалу мәселесін шешу – Қазақстан үшін де стратегиялық маңызы бар міндет. Сенат Қазақстандағы жастардың арасындағы жұмыссыздық мәселесін тиісті заңдар қабылдау арқылы шешу жұмысына үлес қосуға әзір. Бұл – жауапкершілігі өте үлкен міндет, себебі халқымыздың әл-ауқаты мен тұтастай мемлекетіміздің тыныс-тіршілігі осы мәселенің шешілуіне тікелей байланысты», – деді.

Елімізде жұмыссыздықты азайту бойынша бірнеше бағытта жұмыстар атқарылуда. Солардың ішінде жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныс теңгерімділігі жөніндегі шаралар жүргізу; халықты әлеуметтік қолдауға мұқтаж нысаналы топтардың жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру; қосымша жұмыс орындарын құратын шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту секілді маңызды қадамдар жасалуда.

(<https://ult.kz>)

#### **4-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз:**

1. Кедейлік тек жұмыссыздықтан бола ма?
2. Диплом бола тұра, жұмыссыз жүрудің себебі неде?
3. Сіз жұмыссыздықпен күресу туралы қандай ой айта аласыз?
4. «Әлеуметтік қолдауға мұқтаж жандар» дегенді түсіндіре аласыз ба?
5. Сізде қаржылай мүмкіндік болса, қай салаға демеушілік жасар едіңіз?

#### **5-тапсырма. Ғаламтор беттерінен қазіргі кездегі әлемдегі жұмыссыздық мәселесі туралы ақпараттар іздеңіз. Оған негіз болған себептері мен салдары туралы өзіндік ой айтыңыз.**

#### **Грамматика**

*Етістік+атын болу, етістік+най қоймау құрылымы, туынды етістік жасаушы жұрнақтар арқылы етістіктің қимыл сипаты мен болымды (болымсыз) түрлері ажыратылады. Мысалы: «Хан баласында қазақтың қақы бар еді, тірі болсам, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын». (Ә. Бөкейхан)*

#### **Жазылым**

#### **6-тапсырма. Туынды етістік жасайтын жұрнақтарды қатыстыра отырып, сөйлем құрастырыңыз.**

Кәсіби бағдарды айқындау, ұмтылысын ояту, халықтың әл-ауқатын көтеру, сұраныс пен ұсыныс теңгерімділігі.

#### **7-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

**Жеке кәсіпкерлік** – азаматтардың өз атынан мүліктік жауапкершілікке негізделе отырып жүзеге асыратын дербес бастамалық қызметі. Жеке

кәсіпкер, әдетте, кәсіпорынды өзінің меншікті капиталымен қаржыландырады, барлық тәуекелді өзінің мойнына алады және осы қызметке байланысты өзінің міндеттемелері бойынша барлық мүлкімен жауап береді. Жеке кәсіпкерлік жалдамалы еңбекті пайдаланып, не пайдаланбай жүзеге асырылады, сонымен қатар заң актілерімен шектелмеген шаруашылық қызметтің барлық түрін де жүргізеді.

Кәсіпкерліктің негізгі мақсаты – пайда табу, бірақ жетілген нарықтық қатынастар жоғарыда айтылған екі мақсаттың үйлесімді болуын талап етеді. Әрине, бизнес-кәсіпкерлердің экономикалық ісі, олардың үлкен көлемде пайда түсіру өнері мен мүмкіндігі, тиімділіктің жоғары болуын қамтамасыз етуі деген мағынаны білдіреді.

Кәсіпорынды құру алдында, кез келген кәсіпкердің және кәсіпкерлер тобының алдында нақты белгіленген мақсаты болуы керек. Бұл мақсат – өз өніміне немесе қызметіне бірқалыпты тапсырыстың болуымен бекітілуі керек. Шығарылатын өнім немесе көрсетілетін қызмет қажетті материалдық ресурстармен қамтамасыз етілуі керек. Одан кейін жаңа істі бастау барысында өз капиталының әр уақытта толықтыруын қамтамасыз ету жағдайларын ойластырған жөн. Осы барлық мәселелерді негізгі құжат кәсіпкерлік бизнес-жоспарда нақты әрі толық көрсеткен жөн.

Қазіргі заманғы кәсіпкердің ең басты маңызды қасиеті – тез өзгеретін жағдайларға бейімді болуы. Ол үшін өзі таңдаған іс жасайтын ортаны кәсіпкер жан-жақты меңгере білуі керек. Бәсекелестік күреске дайын болуы қажет. Маркетингті нақты ұйымдастыра білген жөн. Сонымен қатар кәсіпкер шикізатпен, материалмен, жартылай өңделген өніммен (полуфабрикат), жабдықтаушы бұйыммен қамтамасыз етушілермен және өнімді тұтынуда тапсырыс берушілермен ресми байланыста болуы тиіс.

### **8-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.**

Жеке кәсіпкерлік деген не?

Жеке кәсіпкерліктің қандай құқықтары бар?

Бизнес жоспар не үшін қажет?

Кәсіпкердің бәсекелестікке қабілеттілігі неден көрінеді?

Кәсіпкер қандай байланыстарды жүргізу керек?

### **9-тапсырма. Берілген сөйлемді өз пікіріңізбен толықтырыңыз.**

Қазіргі заманғы кәсіпкердің ең басты маңызды қасиеті – тез өзгеретін жағдайларға бейімді болуы дегеніміз .....

### **10-тапсырма. Берілген үш тақырыптың біреуіне қатысты өз ойыңызды он сөйлем көлемінде жазыңыз.**

1. Армансыз адам болмайды
2. Еңбек бақытқа жетелейді

### 3. Мемлекет қолдауы – кәсіпкерлікті дамытар күш

## 2.6 ЕҢ КЕРЕК ҚАСИЕТ

*Тәрбиесіз берілген білім –  
адамзаттың хас жауы.  
(Әл-Фараби)*

### Тыңдалым. Айтылым

**11-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Рухани тәрбие, айналасымен санасу, парасат, өзіндік қайшылықтар, заманмен үйлесу, даналықтан дән іздеу.

**12-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз**

1. Адамға ең керек қасиеттерге нелерді жатқызасыз?
2. Адам бойындағы ең нашар дағдылар не деп ойлайсыз?
3. Ата-бабаларымыздан жеткен даналық сөздер неге жетелейді?

### Оқылым. Айтылым

**13-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

«Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» деген ұлы Абай. Адамгершілік – бұл рухани тәрбие. Оқушыларды рухани адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас ұрпаққа адамгершілікке негізделген рухани тәрбие беру. «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата-ана үлгісі» деп Ы. Алтынсарин атамыз айтқандай, құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру баланың туылған кезінен басталуы керек. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал

үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік секілді құнды қасиеттерді сіңіріп, өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады.

Адамның адамгершілігі – оның жоғары қасиеті, былайша айтсақ, кісілігі. Бұл қасиет адамды мейірімділікке, Отанын, елін, отбасын сүюге үйретеді. Адамгершілігі мол адам – басқаларға қашан да үлгі-өнеге. Жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы баланың қоғамда өз орнын табуына, қабілет-дарынының ашыла түсуіне, ақыл-парасатын дамытуына, яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне қызмет етеді.

«Жұмыла көтерген жүк жеңіл» демекші, бала тәрбиелеудегі осындай міндеттерді іске асырушылар – мектеп және отбасы. Адамгершілік мәдениеті адамзат қоғамының даму тарихы арқылы қалыптасады, әрбір дәуірдің өзіндік қайшылықтарымен біте қайнасып, жетіледі. Әрбір қоғам өзінің даму кезеңінде адамгершілік категорияларына, оның мазмұнына көптеген өзгерістер енгізіп отырған. Адамгершілік адамдардың практикалық өмірінен тамыр алып, пайда болған әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді тудырып, солармен сәйкес дамиды.

Тәрбие мен оқу – егіз деген сөз бар. «Тәрбие бар жерде ғана сапалы білім, саналы ұрпақ болады» деген данышпан халқымыздың дана сөздерінен дән іздеу керек.

(<https://martebe.kz/>)

**14-тапсырма.** *Мәтін бойынша бірнеше сұрақ дайындаңыз.*

**15-тапсырма.** *Оқылым мәтінінде Абайдың, Ы.Алтынсариннің және қазақ халқының даналық сөздері берілді. Осы ойларға үндес келетін тағы қандай мақалдар, гиратты сөздер білесіз? Бірнеше мысал келтіріңіз.*

**16-тапсырма.** *Берілген оймен келісесіз бе? Алып-қосарыңыз бар ма? Түсіндіріңіз.*

Қазіргі дүрбелеңге толы мына дүниеде жақсы тәрбиелі болмасаң, парасатың мен ішкі мәдениетің төмен болса, ұлтжанды бола алмасаң, онда алған керемет білімің, қымбат мүлкің, бірнеше тілде еркін сөйлеуің, сымбатың мен көркің, жарқ-жұрқ еткен көңілді өмірің, бәрі-бәрі бекер. Сын сағатта ғана мансап, байлық, атақ қуғандар өзі ұмтылған, өзі дұрыс деп санаған өмір жолының, ұстаған бағытының қате екендігін кеш ұғынады. «Жақсылық жасап үлгермедім-ау» деп қамығады екен. Өмірде жақсы мінезді, мейірімді, бауырмал, елін сүйген жандар ғана қалың көпшілікке ұнайды. Сол жанға ұқсауға тырысады. Мысал ретінде алысқа бармай-ақ, Димашты алайық. Оның танымалдылығы, күміс көмей, жез таңдай әншілігі – екінші қыры. Ең басты қыры – ұлтжандылығы, қазақы болмысы, бекзаттығы,



карапайымдылығы, көптеген ізгі қасиеттері «ұл болсаң, осындай бол» дегізгендей.

### **Жазылым**

**17-тапсырма.** *Берілген сөздердің баламасын және орысша аудармасын жазыңыз.*

Ұлтжанды, мансап, мүлік, қамығу, көпшілік, күміс көмей, жез таңдай, қыр, бекзаттық, ізгі қасиеттер.

**18-тапсырма.** *Берілген сөйлемнен асты сызылған сөздердің синонимін табыңыз. Шағын мәтінді дамытып баяндап беріңіз.*

«Біздің басты мақсатымыз – әлеуметтік қауіпсіздік және азаматтарымыздың бай-қуаттылығы. Бұл – қоғамдағы тұрақтылықтың ең жақсы кепілі. Нағыз пәрменді әлеуметтік саясат – ол халықты жұмыспен тұрлаулы қамту саясаты» делінген Президент Жолдауында. Ендеше, мемлекеттің қоғамның шын мәніндегі көмекке зәру мүшелерін қолдау жөніндегі жауапкершілікті өз мойнына аларына сенім мол.

(<https://articlekz.com>)

**19-тапсырма.** *Танымдық-тәрбиелік сұрақтарды дайындап, бір-біріңізді сұхбатқа тартыңыздар:*

- А) Қазақстан атын әлемге паш етіп жүрген танымал тұлғаларды білесіз бе?
- Ә) «Әлемді сұлулық құтқарады» деген сөз бар. Сіз оған келісесіз бе?
- Б) Өзіңіз үлгі тұтатын адам туралы не айтар едіңіз?

### **Тыңдалым**

**20-тапсырма.** *«Сенім – ұлы күш» мәтінін тыңдаңыз. Берілген сұрақтарға жауап жазыңыз.*

1. Жүйке ауруларын емдейтін дәрігердің археологияға қызығушылығы жай ғана әуестік пе?
2. Бұл дәрігер өзінің қандай ойын іске асыратынына сенімді?
3. Нейрохирургтің өз ісінің шебері болуына оның білімпаздығы ғана себеп пе?
4. Нейрохирург жігіт дәрігерлікті неліктен кәсіп деп санамайды?
5. Бұл жігіттің ойынша дәрігерлер қандай адамдар?
6. Сенім болған жерде өмірден қандай мақсатты қалауға болады?

### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Білімді ұрпақ – болашағымыз»  
тақырыбына презентация дайындау.

## **3. ЖАСТАР МӘСЕЛЕСІ**



### **3.1 ЖАҢА ӘЛЕМДЕГІ ЖАСТАР КЕЛБЕТІ**

#### **Тыңдалым. Айтылым**

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Алаш ардақтысы, ұстаным, тілге тиек ету, көпке топырақ шашу, көңіл қынжылту, іші удай ашу, тосқауыл қою, зобалаңды көрмей өсу, тәуелсіздікті тәу ету.

## **2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Білім әрдайым ізгілікке жұмсалып жатыр ма, қалай ойлайсыз?
2. Ұлы Абай бір адам екінші адамнан қай қасиетімен озуы мүмкін деді?
3. Алаш ардақтысы Әлихан Бөкейхановтың «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден» деген сөзін түсіндіре аласыз ба?

## **Оқылым. Айтылым**

### **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Әлихан Бөкейхановтың «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден» деген ұстанымын естен шығармауға шақырды, – деп хабарлайды ҚазАқпарат. «Біз не істесек те, бәрін келер ұрпақ үшін жасаймыз. Мемлекеттік саясаттың болашақ алдындағы жауапкершілігін терең сезінеміз. Бұл ұстанымнан ешқашан айнымаймыз. Ең ғажайып ерліктер Отанға шексіз сүйіспеншіліктен туындайтыны сөзсіз. Шын отансүйгіштік дегеніміз – жалаң ұран тастау емес, еліңе, халқыңа қызмет ету» деп жазды Президент «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында. Мемлекет басшысының пайымдауынша, адам баласы дүниеге патриот болып келмейді. Ол білім мен тәрбие алып, әлеуметтік ортамен араласып, азаматтық болмысын қалыптастыру кезінде патриотқа айналады. Өзінің жеке мақсат-мүдделері қоғам игілігімен үндесіп, елінің дамуына елеулі үлес қосып жатқанын жан-жүрегімен сезінген адам нағыз бақытқа кенеледі.

«Халқымыздың біртуар перзенті Әлихан Бөкейханов «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден» деген. Біз шынайы патриоттық сезіммен рухтанып, қасиетті Тәуелсіздігімізді одан әрі нығайта түсу үшін бірлесе жұмыс істеуіміз керек. Барша отандастарыма, әсіресе, жастарға айтарым: кең байтақ Қазақстанды асқақ армандарың мен батыл жоспарларыңды емін-еркін жүзеге асыра алатын, табысыңа марқайып, әрдайым тілеуіңді тілейтін қасиетті Отаның ретінде бағалаңдар! Мен жаңа Қазақстан патриотизмінің жасампаздық құдіретіне сенемін», – дейді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы тәуелсіз ел болу оны жариялаумен немесе мемлекеттің іргетасын қалаумен шектелмейтінін жеткізді. «Тәуелсіздік үшін нағыз күрес күнделікті еңбекпен, үздіксіз әрі дәйекті елдік саясатпен мәңгі жалғасады. Біз қуатты тәуелсіз мемлекетімізбен ғана ұлт ретінде жер бетінде сақталамыз. Осы айнымас ақиқатты берік ұстануымыз қажет. «Тәуелсіздік бәрінен қымбат!» деген бір ауыз сөз мәңгі ұранымыз болуға тиіс. Ұлтымыздың ұлы ұстыны – кастерлі Тәуелсіздігіміз барша жұртымыздың патриоттық рухымен асқақтай берсін!» – деп түйді Президент.

(<https://www.inform.kz>)

#### **4-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. «Жалаң ұран» деген сөзді түсінесіз бе?
2. Тәуелсіз ел болу үшін алдымен нені көздеген жөн?
3. Қазіргі жастар Қазақстанды қалай бағалайды деп ойлайсыз?

#### **5-тапсырма. Оқылым мәтіні бойынша өз ойыңызды қосыңыз.**

##### **Грамматика**

*деп біледі, деп атап өтті* құрылымдары, себеп үстеулері, табыс септігіндегі есімше көбінесе тіл жүйесінің сөйлеудегі қызметін сөйлеу жағдаятымен бірлікте қарастырады. Мысалы: *Алаш көсемі Әлихан Бөкейханов «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден» деп біледі.*

##### **Жазылым**

**6-тапсырма.** *Мәтіннен ел президентінің сөзін «деп атап өтті» және себеп үстеулерін қолдана отырып, қысқаша жазыңыз.*

**7-тапсырма.** *Оқылым мәтініндегі тұрақты тіркестерді табыңыз, синонимін жазыңыз.*

*Үлгі: ұстанымнан айнымау – қағидаға берік болу.*

**8-тапсырма.** *Ұсынылған бейнежазбаға нақты тақырып қойыңыз және ән мәтінінен не түсінгеніңізді айтыңыз.*



**9-тапсырма. Жұптық жұмыс.**

<https://youtu.be/ZvrvGDtbRs8> Бейнежазбадағы жастардың осы ролик арқылы нені хабарлағысы келгенін, қандай мақсат көздегенін бір-біріңізді толықтыра отырып, баяндаңыздар.

### 3.2 ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ

#### Тыңдалым. Айтылым

**10-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Мінберге шығу, көсіле сөйлеу, жалаң ұрандау, сындарлы сөз, шаралардың қайтарымы, жүгенсіздік, шексіз қарыздар болу.

**11-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

Ұлтына қалтқысыз қызмет ету дегенді түсіндіре аласыз ба?

Алаш ардақтыларынан басқа тағы кімдерді нағыз ұлтжандылар дейсіз?

Ұлт тұтастығы, ел іргесінің беріктігі неліктен аса маңызды деп санайсыз?

#### Оқылым. Айтылым

**12-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**



Күнделікті көріп жүргеніміздей, қазір қоғамда мінберге шығып көсіле сөйлейтін немесе ғаламтор желісінде небір әдемі пікірлер қалдыратындар көп. Бірақ өз елінің нағыз патриоты болу – әдемі әңгіме айтып, жалаң ұрандау немесе орталық алаңда әдеттегідей флешмоб өткізу емес. Сындарлы сөз нақты іспен бекемделуі керек. Өзгені соңынан ерту үшін әркім өзі алда болуы шарт. Сонда ғана шаралардың қайтарымы болады. Демек, мемлекетіміздің үздіксіз дамуына, оның одан әрі өркендеуіне әр жас нақты ісімен үлес қосуы тиіс. Рас, жұртты жігерлендіріп, ортақ мақсатқа жұмылдыра білетін жастар жетерлік. Алайда жастар отбасында өздерін қалай ұстайды? Әрине, көпке топырақ шашудан аулақпын, бірақ, кейбір жастар ата-анасын сыйлаудан да қалып бара жатқанын көзбен көріп жүрміз. Осындай жағдайда олардың бойына қазақстандық патриотизмді қалай сіңіреміз?

«Отан отбасынан басталады» десек, тәрбиелік шараларда алға қойған басты мақсатымыздың бірі де осы болмақ. Әлеуметтік желідегі жүйесіздік те көңіл қынжылтады. Қыз баланың абыройын айрандай төгетін көріністі, бір-бірімен төбелесті ғаламторға басқа ұлт өкілдеріне қарағанда, өзіміздің қазақ жігіттері көбірек шығаратынын білгенде ішің удай ашиды. Олар көшеде кетіп бара жатып, сүрініп кеткен біреуді көріп қалса болды, әлеуметтік желіге салуға құмар. Онымен не ұтады? Кімді мазақ етіп отыр? Міне, осындай жүгенсіздікке тосқауыл қою қажет. Осының бәрі тәрбиенің, көп ретте ата-ана тәрбиесінің жетпей жатқанын көрсетеді. Ата-баба бастан кешкен зобалаңды көрмей өскен қазіргі ұл-қыз – бақытты ұрпақ. Олар не жеймін, не киемін деп бас қатырмайды. Ерінбей еңбек еткен жанның ойлағаны орындалуда. Сапалы білім алуына, жемісті бизнеспен шұғылдануына мүмкіндік мол. Міне, осындай игіліктер үшін олар Тәуелсіздікке тәу етіп, алдыңғы буын аға-апаларға шексіз қарыздар екенін ұмытпауы керек. Біздің міндетіміз – солардың санасына осы құндылықтарды сіңіру. Бұл бағытта жүргізіліп жатқан жүйелі жұмыстар да аз емес деуге болады.

(<https://lenta.inform.kz>)

### **13-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Әлеуметтік желі «жұлдыздарын» танысыз ба?
2. «Өзі басқа, сөзі бір басқа» дегенді түсіндіре аласыз ба?
3. «Лүпіл (лайк) көп жинау, кең танымал болудың астарында не бар?
4. Кей жастар ата-аналарының ойларымен көбіне келіспейді. Неге солай?
5. «Тәуелсіздікке тәу ету», «аға буынға қарыздар болу» дегеннің мәні неде?

### **14-тапсырма. Оқылым мәтінін негізге ала отырып, қазіргі үлгі тұтарлық істер мен келеңсіз жағдайлар туралы өз ойыңызды айтыңыз.**

---

#### **Жазылым**

---



**15-тапсырма.** *Берілген тақырыптардың бірін таңдай отырып, мәтін мазмұнын толық, фактілік қатесіз, жүйелі, стиль бірлігін сақтай отырып жазыңыз.*

Елін сүйген, елі сүйген қазақ жастары

Танымалдылықтың екі қыры

Еліктеуге тұрарлық тұлға

Қазіргі танымал жастар

**16-тапсырма.** *Оқылым мәтініндегі автордың айтпақ ойын қазіргі жастардың көзқарасымен салыстыра отырып, шағын сараптамалық талдау жазыңыз.*

**17-тапсырма.** *Жұптық жұмыс. Алынған сұхбатты оқып, келісетін не келіспейтін тұстарыңызды көрсетіңіздер. Өз пікірлеріңізді қосыңыздар.*

**Жұлдыз Омарбекова (Ақпарат және қоғамдық даму вице-министрі):**

– Соңғы жылдары жастар саясатына, олардың оқып, білім алуына көп көңіл бөлініп жатыр. Бірақ бағдарлама, жобалар қала жастарына ғана қолжетімді. Біз ауыл жастарының да қаладағы замандастарымен бірдей жетістіктерге жеткенін қалаймыз. Олардың оқуы, тіл меңгеруі, жаңа заманның сұранысына сай мамандық таңдауына жол көрсете алсақ, еңбегіміз нәтижелі болады.

**Қалқаман Сарин (ақын, Shalqar радиосының директоры):**

– Оқу-білім іздеумен қатар, шет тілін жетік меңгермесе де, шетелге қара жұмыс істеуге кететін жастардың қарасы көп. Ауыл жастарына жеткілікті деңгейде көңіл бөлінбейді. Үлкен қалаларға жұмыс іздеп шалғайдан келетін жастардың мүмкіндігін, күш-жігерін дұрыс пайдаланып отырған жоқпыз. Мегаполистерге жұмыс іздеп келеді. Жалақы жетіспеушілігі, баспана жоқтығы қылмысқа итермелейді.

Одан бөлек, шетелге сол елдің тілін білмесе де, қара жұмыс істеуге топ-тобымен кетіп жатқан жастардың проблемасын зерттеу қажет. Қазіргі таңда әлеуметтік әлімжеттік өршіп тұр. Оның әртүрлі себептері болуы мүмкін. Бірақ бала тәрбиесі, отбасы құндылықтарын қай қоғамда да бір сәтте естен шығармауымыз керек. Әсіресе, мектеп оқушылары, студент жастар арасындағы әлеуметтік теңсіздіктердің түбінде тұрмыстық ахуал жатыр. Сондықтан жастар, жас отбасыларды қолдауды жүйелі жүргізу керек деп санаймын. Әл-Фараби бабамыз «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы» деп бекер айтпаған.

**Әйгерім Есенәлі (Qazaqstan ұлттық телеарнасының жүргізушісі):**

– Қазір жастарға жол көрсететін тренингтің түрі көп. Соның бәрі бірдей пайдалы деп айта алмаймын. Қазіргі жастар еліктейтін тұлғалардың көп болғаны жақсы, әрине. Тренингтерге сүзгі керек. Жастар арасында «Жүз жаңа есім» сияқты үлгі боларлық азаматтарды насихаттап жүрміз. Олардың жетістігі, еңбекқорлығы өзінен кейінгі жастарға үлгі. Қазіргі жастардың пікірінің қалыптасуына әлеуметтік желі әсер етіп жатыр. Жаппай танымалдылыққа ұмтылу үрдісі байқалады. «Танымал болсам, тұрмысым жақсарады» деген мақсат алға шығып кеткен. Тез баю, теледидар, әлеуметтік желі арқылы жиі ел алдына шығу сәнге айналды. Біз осындай үгіт-насихаттың мүмкіндігін дұрыс бағытқа пайдалана алуымыз керек.

(<https://aikyn.kz/>)

**18-тапсырма. Топтық жұмыс. Ел мақтанышына айналған жастар туралы ғаламтор бетінен ақпараттар қарап, олардың жетістіктері мен жеке бас қасиеттері жайында пікір алмасыңыздар.**

**БӨЖ тапсырмасы:**

«Мен жастарға сенемін» (М.Жұмабаев)

- өлеңді мәнерлеп оқу, жаттап алу;
- өлең мазмұнындағы фразеологизмдердің мағынасын ашу;
- «Жас болу оңай ма?» тақырыбына пікірталасқа дайындалу, қатысу.



**3.3 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ  
ДЕВИАНТТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ**

**Тыңдалым. Айтылым**

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Ауытқу, нашақорлық, жүріс-тұрысы, ұрыс-керіс туғызу, еңбектену, балаға көңіл бөлмеу, шектен тыс еркелету, «ақ саусақтыққа» дағдыландыру, икемделу.

## **2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Девианттық мінез-құлық дегенді қалай түсінесіз?
2. Қазіргі жастардың мінез-құлқында қандай ерекшеліктер бар деп ойлайсыз?
3. Девианттық мінез-құлықтың пайда болуының себебі неде?

---

## **Оқылым. Айтылым**

---

## **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Девианттық мінез-құлық – бұл көпшілік таныған құқық, саясат, мораль, әдет-ғұрып, салт-дәстүр нормаларынан ауытқу, көпшілік мойындаған нормаларды, ережелерді бұзуға жеткізетін адамдардың немесе олардың топтарының әлеуметтік-саяси әрекеті, қылығы. Қазіргі жағдайда девианттық мінез-құлықтың негізгі формаларына қылмыс, ішімдікке салыну, нашақорлық, өзіне-өзі қол жұмсау және психологиялық ауытқуды жатқызуға болады.

Жасөспірімдердің бойында девианттық мінез-құлықтың пайда болуына себеп болатын – отбасы тәрбиесі. Оның бастылары – баланың күнделікті жүріс-тұрысын қадағаламау, оның көзінше арақ-шарап ішу, ұрыс-керіс туғызу, баланың еңбектену дағдыларын қалыптастырмау, балаға көңіл бөлмеу. Екіншіден, тәрбиенің көзі – баланы киіндіру, тамақтандыру, мұқтажын қамтамасыз ету деп санау. Сонымен қатар, балаларын шектен тыс еркелету, тұрмыстық еңбекке қатыстырмай «ақ саусақтыққа» дағдыландыру, алдындағы қиындықтарды жеңуге баулымау, еңбек, әдет дағдыларын қалыптастырмау. Өмірге икемсіз балалар қоғамға жат қылықтарға, темекі, ішімдік, ұрлыққа икемделе бастайды. Оған жасөспірімдердің мектептегі сабағын жіберуден бастап, үйден қашуы немесе біреудің меншігін тонау, не болмаса оны қасақана бүлдіруі жатады. Қазіргі әлеуметтік-саяси үрдістерді зерттеушілер өтпелі кезеңді басынан кешіріп жатқан қоғамдарда девианттық мінез-құлықтың жаппай сипат алуы мүмкін болатынын айтады. Дағдарыстық құбылыстардың күшеюі кезінде өзінің орнына, жағдайына қанағаттанбау артады. Жаппай әлеуметтік қанағатсыздық, қажетсіздік қоғамнан қол үзуге әкеледі.

Қорытындылай келе, нормаға сәйкес келмейтін әлеуметтік мінез-құлық, қоғам мүшелерінің көпшілігі үшін ұят, айыптауға тұратын және кешірілмейтін қылық ретінде қаралады, оны нормадан ауытқыған немесе девиантты мінез-құлық деп атауға болады.

(<https://ust.kz/>)

## **4-тапсырма. Мәтін бөліктеріне тақырып беріп, мазмұнын өз сөзіңізбен аңгімелеңіз.**

## Жазылым

**5-тапсырма.** Мәтін бойынша оңай және қиын сұрақтар құрастырып жазыңыз.

Оңай сұрақтар	Қиын сұрақтар
1.	1.
2.	2.
3.	3.

**6-тапсырма.** Жастарды девианттық мінез-құлықтан арылту үшін қандай жұмыстар жүргізу керек деп ойлайсыз? Өз ұсынысыңызды жалғастырып жазыңыз.

- Жастардың бос уақыттарын ұйымдастыру
- Жастардың әлеуметтік және психологиялық қорғалуы
- Жағымсыз әрекетке бейім жастарды ата-аналары тарапынан бақылауға алу.
- \_\_\_\_\_
- \_\_\_\_\_
- \_\_\_\_\_

### Грамматика

Қарсылықты мәнді құрылым бірақ, дегенмен, әйтсе де, сөйтсе де, алайда жалғаулықтары

Мысалы: Бұрын қазақ отбасында бала саны көп болған, алайда қазіргі уақытта отбасының құрылымы өзгеріп, бала саны кему түсті.

**7-тапсырма.** Мәтінді негізге алып, қарсылық мәнді бірнеше сөйлем құрастырыңыз.

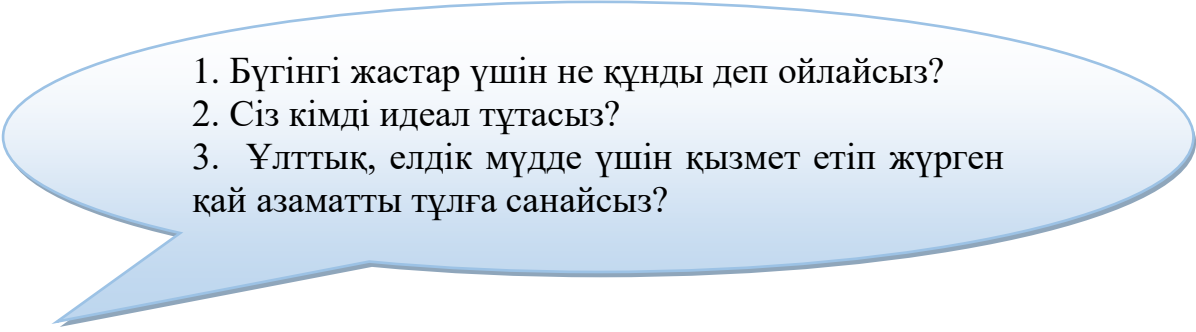
## 3.4 ЖАСТАРҒА ИДЕАЛ КЕРЕК ПЕ?

### Тыңдалым. Айтылым

**8-тапсырма.** Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.

Байлыққа құнығу, кінә тағу, руханият, дүниеқоңыздық, нарықтық экономика, ақшаның соңына түсу, сөз өнері, кісі ақысы.

**9-тапсырма.** Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.

- 
1. Бүгінгі жастар үшін не құнды деп ойлайсыз?
  2. Сіз кімді идеал тұтасыз?
  3. Ұлттық, елдік мүдде үшін қызмет етіп жүрген қай азаматты тұлға санайсыз?

---

## Оқылым. Айтылым

---

### 10-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

**Жазушы, драматург Дулат Исабеков:** «Жастарға «дүниеге құнығып кеттің» деп кінә тағуға болмайды. Егер олар ақылына сүйеніп, адал еңбегімен, іскерлігімен ақша тапса қолдау қажет. Тек алдамасын, кісінің ақысын жемесін. Бүгінде жастардың идеалы бұрынғыдай мұғалім, ұшқыш, ғалым, ақын, жазушы емес, кәсіпкер, әкім, сот... Тұрақтылық жоқ. Жастар идеалсыз өмір сүруде, өйткені Қазақстанда идеология жоқ. Жастардың өмірлік мақсаты бөлек. Сөз өнерін, білім, ғылымды идеал етуді тоқтатты. Нарықтық экономика басталғаннан соң, ақша табу жастардың идеалына айналды»

**Қазақстанның халық жазушысы Қабдеш Жұмаділов:** «Жас буынның байлыққа құнығуы тегін емес. Алдыңғы буын ағалардың ізімен келе жатыр. Тәуелсіздікті алғаннан бастап экономика деп ұрандап, тек мал табудың соңына түсіп, руханият, идеологияны шетке ысырып қойдық. Содан өте көп зиян шектік. Біз руханият дүниесіне қайта қадам басып, оған жастарды тартуға міндеттіміз. Ақшаның соңынан түскен адамның идеалы кім болуы мүмкін? Әрине, миллионерлер, миллиардерлер, олигархтар. Міне, жастардың бірден-бір идеалы осылар. Байығысы, қымбат көлік мінгісі, зәулім сарайда өмір сүргісі келеді. Бұл үшін оларды кінәлауға болмайды. Өйткені жұрттың аңсары байлыққа, дүниеқоңыздыққа ауды. Үлкен ғалымдар мен ақын, жазушыларды идеал тұтатын жастар жоқ деп ауызды қу шөппен сүртуге болмайды. Бар. Бірақ олар өте аз.

**Саясаттанушы Айдос Сарым:** Осыдан 10-15 жыл бұрын жүргізілген әлеуметтік зерттеулерге сүйенсек, сол кезде студенттер бизнесмен, банк қызметкері, заңгер боламын, кәсіп үйренемін деп ұмтылатын. Өкінішке қарай, бүгінгі студенттердің 60-70 пайызы шенеунік, прокурор, судья болуға тырысады. Яғни, бүгінгі қоғамда ең оңай ақша жасаудың жолы – ол мемлекеттік қызметке бару. Жемқорлық арқылы ақша тауып, бедел жинауға деген құштарлық бар. Әрине, әрбір адам дүниеге кедей болайын деп келмейді. Жетістікке жетуге ынтық болады. Бірақ басым көпшіліктің осындай жеңіл, заңсыз жол іздеуі бүгінгі қазақ қоғамында үлкен қауіптің бар екенін, мәдени құндылықтардың төмендегенін көрсетеді. ХХІ ғасыр қазақ қауымы, әсіресе, қазақ жастары үшін ар-ұяттың заманы болуын қалар едім.

**11-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Салыстырыңыз. Қай пікірмен келісесіз/келіспейсіз?
2. Мәтінге қандай тақырып бересіз?
3. Мәтіндегі әр азатжолдың мазмұнын бір сөйлеммен қорытындылаңыз.
4. Сіздің идеал жайлы пікіріңіз қандай?

**Жазылым****12-тапсырма. Мәтінде берілген сөз тіркестерінің мағынасын сәйкестендіріп, сөйлем құрастырып жазыңыз.**

1. Дүниеге/байлыққа құнығу	А. біреудің еңбегін бермеу, еңбегін жеу
2. кісінің ақысын жеу	Ә. дүние жинау
3. ысырып қою	Б. бар ынта-жігері, арманы, ой-мақсаты
4. есіл-дерті	В. пейілі тарылу, барды жоқ деу
5. ауызды қу шөппен сүрту	Г. байлықтың соңына түсу, көзі тоймау
6. ынтық болу	Д. өзінен ары қарай сырғыту, қозғау
7. мал табу	Е. бірнәрсеге құмарту

**13-тапсырма. «Бүгінгінің идеал бозбаласы мен бойжеткені қандай болу керек?» тақырыбындағы пікірді жалғастырып, ойыңызды жазыңыз.**

«Бүгінгінің ұғымындағы «идеал бозбала мен бойжеткеннің» өлшемі қандай? Мектепті «Алтын белгіге» бітірген, алдыңғы қатарлы ЖОО-ны қызыл дипломмен тәмәмдаған, ағылшын тілін жетік меңгерген, магистратура дипломы, көлік жүргізу құжаты бар, компьютердің құлағында ойнайды, жақсы жерде қызмет атқарады... Тізімді осылайша жалғастыра беруге болады. Алайда, мен оны былай түсінемін....

.....

.....

.....

**3.5 ЖАСТАРДЫҢ БАЙЛЫҚ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ****Тыңдалым. Айтылым**



#### **14-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Сал-серілер, аялау, ән-жырға қанығу, атсалысу, абырой, қарайласу, ақылына жүгіну, миына құю, қайыр сұрау, қаңғытпау.

#### **15-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Сіз үшін байлық деген не?
2. Байлық адамға не үшін қажет?
3. Адамгершілік қасиеттер материалдық байлықпен өлшене ме?
4. Сіздің ойыңызша, біздің қоғамдағы бай адам деген кім?

---

#### **Оқылым. Айтылым**

---

#### **16-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

**Омар Жәлел, ғалым, абайтанушы:** Байлықтың екі түрі болады. Бірі – материалдық, екіншісі – рухани. Кезінде рухани бай адамды дәулетті деп атаған. Білім, ақыл-парасат байлық арқылы келеді. Мысалы, атақты Құнанбай малы болған соң, Абайды оқытып, оның шығармашылықпен еркін айналысуына барын аямаған. Сондықтан Абай халқына баға жетпес құнды мұра қалдырды.

Бұрын ауыл-ауылды аралаған ақын-жыршыларды, жыраулар мен сал-серілерді бай адамдар айлап қонақ қылған. Соның арқасында ел-жұрт ән-жырға қаныққан. Рухани азық алған. Байлар бұл әрекеті арқылы өздерінің тектілігін танытқан.

Тарихта дүниесін игілікке жұмсаған бай аз болмаған. Оның бір дәлелі, «Қазақ» газетінің алғаш шығуына байлар атсалысқан. Құнанбай да байлығын құдай жолына жұмсап, «малым – жанымның садақасы» деп, Меккеде мешіт салдырған. Кезіндегі байлар осыны жақсы түсінген және ол кездегі қазақтың санасы экономикалық тұрғыдан өте жоғары болған. Содан келіп, жақсы әке, жақсы ана, тәрбиелі ұл-қыз өсірген. Әрі ән-жырдың таралуына себепкер болған.

**Дандай Ысқақ, сыншы, ғалым:** Бұрынғы қазақ байлары «Байлықтың бір жұттық» екенін жақсы білген. Өйткені баюдың жолын білген ақылды адамдар ғана байлыққа ие болған. Сондықтан олар ел алдындағы абыройын ойлап, қарамағындағы туған-туыс, ағайынға қарайласқан, жер дауы мен жесір дауын да шешіп отырған. Қазіргі кезеңде байға деген теріс пікірдің қалыптасуына олардың арам жолмен баюы себеп болып отыр, оларға деген халықтың құрметі де жоғалады. Қазір бізде елдің тұтастығын ойлайтын байлар жоқ.

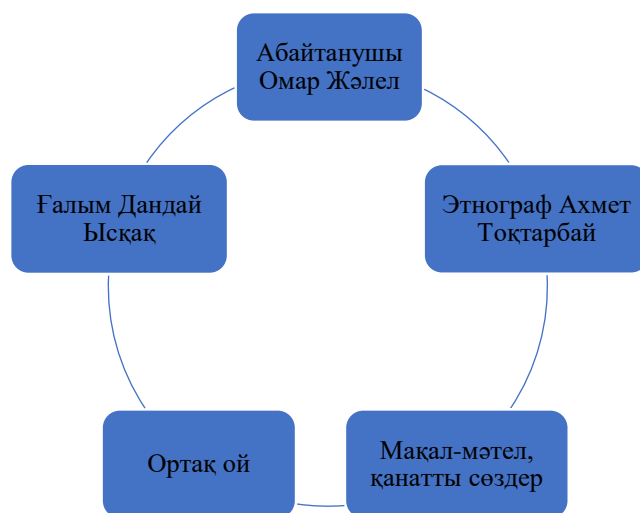
Осыдан біраз жыл бұрын Қазан қаласындағы медициналық университетте оқып жүрген бір студент тек байлардың қолы жететін элиталы үйлердің бірінен төрт бөлмелі пәтер алған екен. Оған тексеру жүргізген жергілікті билік жігіттің еңбекорлығына таңғалған. Студент жігіт сабақтан

тыс уақытта бес жерде еден жуушы болып жұмыс істеген. Ол түске дейін екі кеңсені жуса, түсте және кешкісін қалған үш кеңсені жуып, сол жерде тамақтанып, қонады екен. Қазіргі уақытта адамның қолы байлыққа әртүрлі жолмен жетуі мүмкін. Ол үшін барлық мүмкіндік бар. Ақылына жүгініп, баюға болады дегенді жастарға үйретуіміз керек. Сонда байлыққа деген көзқарас түбегейлі өзгереді.

**Ахмет Тоқтабай, этнограф:** Кезіндегі байлар өз еңбегімен, ақылымен байыған. Бір байдың байлығы бір ауылды асырауға жеткен. Дәстүрге сай дәулетті бай өз байлығын жылына бір рет тегін таратып берген. Оны «шүлен тарату», «байдың тасуы» деп атаған. Оны шетелдегі қазақтар жақсы сақтап қалған екен. Керемет бай болмаса да, туған-туысын қаңғыртпайды. Қытайға барғанда үйсіз қалған бір дуананы бір кәсіпкер жігіттің асырап отырғанын көзіммен көрдім. Қазақстандағыдай емес, шетел қазақтары намысшыл. Сондықтан болар, қайыр сұраған қазақты көрмейсің.

(Ләйлім Әубәкірова)

**17-тапсырма.** Кесте бойынша пікірлерді салыстырып, дәлелден айтыңыздар (ғалымның / абайтанушының / этнографтың пікірінше, ... ; келісемін/келіспеймін; меніңше, ... .)



**18-тапсырма.** Атақты тұлғалардың байлық жайындағы пікірін талқылап, ой бөлісіңіздер.

Кейбіреулерге қанша мал бітсе де, байлық бітпейді.

(Абай)

Байлықты өнермен, шаруамен, қызметпен іздер болар.

(Әлихан Бөкейхан)

Байлыққа қосар үлесің болмаса, байлықтан алар үлесің де жоқ.

(Ғабит Мүсірепов)

**Жазылым**

**19-тапсырма.** *«Байлық – қолға ұстаған мұз» тақырыбына эссе жазыңыз.*

**Тыңдалым. Айтылым.**

**20-тапсырма.** *Тыңдалым мәтіні бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. Әңгіме кім туралы?
2. Дінмұхамед Ахметұлы қай жерлерде жұмыс істеді?
3. АҚШ-тың бұрынғы Президенті Д.Эйзенхауер ол туралы не айтты?
4. Дінмұхамед Қонаевтың ұлт зиялыларын дайындаудағы еңбегі қандай?
5. Көшбасшының қазақ тарихындағы екі айырықша еңбегін атаңыз.
6. Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевтың бойынан көшбасшыға тән қандай қасиеттерді байқадыңыз?
7. Мәтіндегі аса маңызды деген ақпаратты айтыңыз.
8. Әр абзацты бір тақырыпшамен атаңыз.

**БӨЖ тапсырмасы:**

«Ұлтқа қызмет етудің жарқын үлгілері»  
тақырыбына ақпараттық презентация  
дайындау.

## 4. БІЛІМ – БОЛАШАҚ БАСПАЛДАҒЫ



### 4.1 БІЛІМДІ ЖАСТАР – БОЛАШАҚТЫҢ ТІРЕГІ

#### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Ел тізгінін ұстау, қайраткер, кіршіксіз таза, ұлағатты сөз, тың идея.

**2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Қазіргі заманның жастары қандай деп ойлайсыз?
2. Жастар бойындағы қандай қасиеттерді бағалайсыз?
3. Сіз үшін білім алудың маңызы неде?
4. Жастардың ғылыммен айналысуға көзқарасы қандай?
5. Оқу, білім туралы қандай мақал-мәтелдер білесіз?

#### Оқылым. Айтылым

**3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Жастық шақты Абай атамыз:

«Жастықтың оты жалындап,

Жас жүректе жанған шақ.

Талаптың аты арындап,

Әр қиырға салған шақ», – деп суреттеуі де бекер емес.

Қазіргі жас ұрпақ – қоғамның болашақ қайраткері, еліміздің тірегі, ертеңгі ел тізгінін ұстайтын үмітіміз. Келешектің кемелді болуының кілті

өсіп келе жатқан ұрпақтың қолында. Сондықтан қоғамдағы әрбір жастың денсаулығы мықты, рухани дүниесі бай, жан-жақты білімді, жаны мен тәні кіршіксіз таза, танымдық белсенділігі мен шығармашылық қабілеті ерекше тұлға болғаны жөн.

Ақын, педагог Мағжан Жұмабаев айтқандай, еліміз «Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, қырандай күшті қанатты» жалындаған жастарға иек артады, соларға сенеді. Еліміздің өркендеуі үшін жастардың ойының ұшқырлығы, тың идеялары өте маңызды.

Жастық шақ – адам өміріндегі мүмкіндігі зор, қайрат-жігерге толы керемет кезең. Жастар қолындағы мүмкіндікті жіберіп алмай, дер кезінде, пайдалы іске жұмсаса, еш өкінбесі анық. Міржақып Дулатовтың: «Жастық – біздің өміріміздің жазы. Жаздан кейін күз келеді. Сол секілді жастықтан соң кәрілік жетеді. Шаруасына жинақы кісілер жаздың күні қыстың азық-түлігін даярлап қояды. Адам да жасында өнер-білім, жақсы мінездерді бойына жинауға тиіс. Мұнсыз ол қартайған шағында рақат тіршілік ете алмайды» деген ұлағатты сөзінің тағылымы ұшан-теңіз.

Әрине, жастарға артылар жүк жеңіл емес. Бүгін барлық мүмкіншілікті пайдаланып, еліміздің кемел келешегі үшін білім алып, еңбек ету асқақ мақсаттарға жеткізеді. Жастар – елдің үміті, бабаларымыздың аманаты.

(Тұрар Әбуов)

### *Сөздік*

ел тізгінін ұстау	ел билеу
кіршіксіз	мейлінше адал, таза, ақ
иек арту	сену, арқа сүйеу
кемелді болу	толысу, жетілу
ұшқыр ой	өткір, терең ойлы

#### **4-тапсырма. Сұрақтар бойынша пікіріңізді дәлелдеп, мәтіннің мазмұнын баяндаңыз.**

- Мәтіннің басты идеясы не?
- Жастар үшін не маңызды?
- Ұлы тұлғалар пікірінің мәні неде?

#### **5-тапсырма. Пікірлерді салыстырып, ой бөлісіңіздер.**

«Осы замандағы жан таңырқарлық нәрсенің бәрі де ғылыммен табылған. Адам баласын көкте құстай ұшқызған, суда балықтай жүздірген – ғылым. Дүниенің бір шеті мен бір шетіне шапшаң хабар алғызып тұрған – ғылым, от арба, от кемелерді жүргізген – ғылым. Оқусыз халық қанша бай болса да, біраз жылдардан кейін оның байлығы өнерлі халықтардың қолына көшпекші.

(Ахмет Байтұрсынұлы)

Қазақ қазақ болып қалу үшін ең алдымен технологиялық және технократтық жетістікке жету керек. Қазір қазаққа ең керек нәрсе технократтық көзқарас, технологиялық жаңалық және осының барлығын Абаймен, ұлттық бағыттағы тәлім-тәрбиемен ұштастыру. Мұндайдың мүмкін екенін әлемдегі озық ойлы елдер дәлелдеп берді. Мысалға Корея, Малайзия, Жапония елдері қанша жерден мықты компьютер жасаса да, өздерінің ұлттық салт-санасын алтындай сақтап, дамытып отыр. Сіз өзіңіздің әніңізді, күйіңізді сақтаңыз. Сіз жеті атаңызды білу дәстүрін дәріптеңіз. Осының барлығын сақтай отырып, жаңа заманға бейімделіп, технократтық елге айналыңыз. Дүниеде елдің екі түрі болады. Жетекке жүретін ел және жетектейтін ел. Мысалға, АҚШ, Ұлыбритания, Жапония сияқты елдердің басты мақсаты керемет компьютерлерді шығару да, өзге елдердің мақсаты солар шығарған компьютерлерді сатып алу. Қысқаша айтқанда, олар өндіруші ел де, қалғанының барлығы солардың өнімін тұтынып, жетегінде жүретін елдер. Бұл дегеніміз экспансияның жаңа түрі.

(Асқар Жұмаділдаев)

#### **6-тапсырма. Сұрақтар бойынша ой бөлісіңіз.**

- Ұлт зиялысы Ахмет Байтұрсынұлының пікірінше, ғылымның маңызы неде?
- «Оқусыз халық қанша бай болса да, біраз жылдардан кейін оның байлығы өнерлі халықтардың қолына көшпекші», - деген пікірден нені ұқтыңыздар?
- Танымал математик, ғалым Асқар Жұмаділдаевтың ойы қандай?
- Технократтық ел дегенді қалай түсінесіз?
- Автор неге технократтық елге айналуымыз керек дейді?

### **Оқылым**

#### **7-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

*Сапалы білім алуға ынталы, өзін-өзі қалыптастыруға ұмтылатын, өзінің және елінің болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін қазақстандық жастардың ұстанымы*

**1. Адамгершілік пен жауапкершілік.** Күнделікті іс-әрекетте мейірімділік, адалдық және әдептілік таныту, этика нормаларын қатаң сақтау – прогрестің негізі.

**2. Тарихты, мәдениетті және дәстүрді құрметтеу.** Мемлекеттік тілді меңгеру, өз халқыңның тарихы мен мәдениетін білу аса маңызды.

**3. Оқу және тұлғалық даму.** Заманауи қоғам бізден өз біліміміз бен біліктілігімізді үнемі дамытып, жаңашылдыққа, инновацияға ұмтылуды, әрі



шығармашыл болуды талап етеді. Бұл – біздің буынның бәсекеге қабілеттілігі мен табысқа жетуінің кепілі.

**4. Салауатты өмір салты.** Дені сау жастар – қуатты ұлттың негізі. Денсаулықты үздіксіз қадағалап, спортпен шұғылдануды қалыпты жағдайға айналдырып, зиянды әдеттерден саналы түрде бас тартуды қалаймыз.

**5. Қоршаған ортаға қамқорлық жасау.** Табиғатқа құрметпен карауды, жасыл алаңдарды көбейту мен күтуді, суды үнемдеп пайдалануды, қоршаған ортаны ластамауды әдетке айналдыру маңызды.

**6. Белсенді азаматтық ұстаным.** Қоғам мен елге, туыстар мен достарға пайдамызды тигізу – біздің азаматтық ұстанымымыз. Мұқтаж жандарға волонтерлік, қайырымдылық көмекті ұйымдастыруды қолдаймыз.

**7. Құқық бұзушылық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру.** Бұл қауіпті құбылыс ел дамуының басты кедергісі. Адалдық және заңға бағыну – заң бұзушылықтың кез-келген формасынан бас тарту мәдениетін қалыптастырудың жолы.

(<https://jasotan.kz/>)

## Жазылым

**8-тапсырма.** Мәтінді негізге алып, оңай және қиын сұрақтар құрастырып жазыңыз.

Оңай сұрақтар	Қиын сұрақтар
1.	1.
2.	2.
3.	3.

**9-тапсырма.** «Менің азаматтық ұстанымым» тақырыбына 10 сөйлем жазыңыз.

### Грамматика

ашық рай+дейді моделі:

Технократтық елге айналамыз дейді.

Барыс септігіндегі есімше:

Білген+ге маржан, Білмес+ке арзан

**10-тапсырма.** Берілген тіркестермен (ашық рай+дейді; барыс септігіндегі есімше) сөйлемдер құрастырып жазыңыз.

ашық рай+дейді

қадағалаймын дейді

жемқорлыққа қарсымыз дейді

заңға бағынамын дейсің

барыс септігіндегі есімше

еңбек еткенге риза болу

жазарға сөз таппау

жанашырлық

танытқанға

## 4.2 БІЛІМ ЖӘНЕ БӘСЕКЕ

### Тыңдалым. Айтылым

#### 11-тапсырма. *Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Зияткерлік әлеует, қол жеткізе алмау, ұшқыр ойлы, шәкіртақы, несиеге жүгіну, икемділік, ымыраға келу, тұжырымдама, тағылымдама.

#### 12-тапсырма. *Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. «Білім де бәсекеге түседі» дегенді қалай түсінесіз?
2. Елімізде жастардың білім алуы үшін қандай жағдай жасалған?
3. Жастарға арналған қандай бағдарламалар мен жобаларды білесіз?
4. Қазақстандық білім беру жүйесі туралы не айтасыз?

### Оқылым. Айтылым

#### 13-тапсырма. *Мәтінді оқыңыз.*

Қазіргі әлемдік экономикада зияткерлік әлеуетке айрықша көңіл бөлінеді. Американдық білім беру жүйесіндегі колледждер немесе университеттердің бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетіндігі, олар негізінен төрт жылдық білімнен тұрады, әрі қарай университеттердің магистратурасы мен докторантурасында жалғастырылады. Сонымен қатар, үлгерім мен тест нәтижелері ескеріледі – GRE (жалпы университеттік білім үшін), LSAT (заңгерлік білім), GMAT (бизнес білімі) және IRU (медициналық білім). Мектеп түлектері қабылдау құжаттарын жібереді және орташа балл (RA) тест нәтижелері (AT немесе AST), жеке эссе және әңгімелесу бойынша таңдалады. Алайда студенттердің арасында қажетті ұпайға қол жеткізе алмай, қалаған мамандықтарына түспей қалатындары да бар. Олардың ішінен ең дарынды, ұшқыр ойлы түлектер ғана университеттерден шәкіртақы алады, қалғандарына банктің несиелеріне жүгінулеріне тура келеді. Университеттерде оқу құны – әртүрлі. Ол аймаққа және таңдап алынған оқу орны мен мамандыққа тікелей байланысты. Әр штат өз бюджеті есебінен қаражат бөледі, сол арқылы жоғары білім беру жүйесіне қолдау білдіріп отырады. Барлық американдық колледждер мен университеттер USNews және World Report атты халықаралық агенттіктерден өздеріне тиесілі бағаға ие болады.

Неміс университеттерінің өзгелерден айырмашылығы – жоғары білім беру жүйесінде топтық тұрғыда оқытылмайды. Оқу курстарының барлығында дерлік оқу жоспарлары ұсынылады және аралық емтихандар

талап етіледі, алайда көптеген пәндер бойынша студенттер оқылатын пәндер мен сабақ кестесіне қатысты өз таңдауын, яғни әр семестрге өз бетінше оқу бағдарламасын құрастырады. Оқу жылы 15 қазаннан басталады және екі семестрден тұрады. Олардың әрқайсысының соңында студент өзі қатысқан арнайы курстар мен дәрістердің арнайы сертификаттарын жинайды. Егер олардың қажетті санын жинаса, емтиханға өтініш беріп, уақытынан бұрын тапсыра алады. Неміс университеттерінің артықшылығы – осында. Аталған елдің білім беру жүйесінде кездесетін қызықты фактілердің бірі – Германия университеттерінде шектеусіз оқу уақытының белгіленуі. Қазіргі таңда Германияда студент орта есеппен 14 семестр, яғни 7 жыл оқиды.

Жапониядағы университеттердің түлектері оқу орнын тәмамдағаннан кейін мамандығы бойынша арнайы корпорацияларға барып жұмыс істеуі тиіс. Жұмысқа орналасу үшін үміткер арнайы іріктеу кезеңінен өтеді. Үміткерлерді іріктеу барысында университет түлегінің рейтингі, сондай-ақ тестілеу нәтижелері ескеріледі. Тек ең үздік көрсеткіштерге ие болған үміткерлермен ғана әңгімелесу өтеді, ал өзгелері ең төменгі сатыдағы қызметкер ретінде жұмысқа қабылданады. Тексеріс барысында олардың жеке қасиеттері бағаланады (икемділік, ымыраға келуге дайын болу, адалдық, бұған дейін қалыптасып үлгерген қатынастар жүйесіне кіру мүмкіндігі және т.б.). Жұмысқа қабылдау жылына бір рет, яғни сәуір айында өткізіледі. Осыдан кейін жаңа қызметкерлер 1-4 аптаға созылатын міндетті оқу курсынан өтеді. Оның аясында олар компаниямен, ұйымдастырушылық құрылымымен, даму тарихымен, дәстүрлерімен, тұжырымдамасымен танысады. Кіріспе курстан кейін олар үшін тағылымдама кезеңі басталады, ол 2 айдан 1 жылға дейін өзгертінді бар.

(Мәди Мұхамедқали)

**14-тапсырма. Жұптық жұмыс. Әр елдің білім беру жүйесінің ерекшеліктері туралы жұбыңызбен сұхбаттасыңыз.**

Пікірлесу тақырыптары	ерекшелігі	артықшылығы	кемшілігі
АҚШ-тың білім беру жүйесі			
Германияның білім беру жүйесі			
Жапонияның білім беру жүйесі			

**15-тапсырма. Өз еліңіздің білім беру жүйесін сипаттаңыз. Берілген сөздерді пайдаланыңыз.**

Ұлттық университет, мемлекеттік грант, бакалавр, магистратура, мамандық, кредиттік оқыту жүйесі, ақылы білім алу, академиялық ұтқырлық.

**16-тапсырма. «Білім де бәсекеге түседі» тақырыбына эссе жазыңыз.**

### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Үш тілді білу – заман талабы». Берілген тақырып бойынша БАҚ мәліметтеріне шолу жасау, эссе жазу.



## **4.3 ШЕТЕЛДЕРДЕ ОҚЫП ЖҮР ТАЛАЙ ҚАЗАҚ БАЛАСЫ**

### **Тыңдалым. Айтылым**

#### **1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Түйсіну, тиімді жолы, көш бастау, аспан асты елі, жаһандық үрдістер, жалпыәлемдік құндылықтар, қарыштап даму, тер төгу.

#### **2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Жастар неге шетелде білім алуға құмар?
2. Шетелде оқу сән бе?
3. Жастардың шетелде білім алуы елімізге қаншалықты қажет?
4. Шетелде білім алуға мүмкіндік беретін қандай бағдарламаларды білесіз?
5. Сіздің шетелде білім алған досыңыз, туысыңыз, танысыңыз бар ма?

### **Оқылым. Айтылым**

#### **3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

Бұрындары «шетелде оқып келді» дегенді жиі ести бермейтін едік. Бүгінде шекара асып, білімін жетілдіріп келгендердің саны жетерлік. Шетелдік студенттерді қуана қарсы алатын мемлекеттер арасында көш бастап тұрғандардың бірі – Қытай. Аспан асты елінің Пекин университетінде

шетелдік студенттерге арналған шәкіртақылар көптеп бөлінеді. Әсіресе, қытай тілі мұғалімдерін дайындауға баса мән беріледі.

Қазақ студенттердің таңдауы көп түсетін елдердің бірі – Чехия. Бұл елдің жоғары оқу орындарында оқитын қазақстандық студенттер көбінесе гуманитарлық ғылымдар, шет тілдері, халықаралық қатынас, бизнеске қатысты мамандықтар бойынша білім алады.

Оңтүстік Корея университеттерінде шетелдік оқу орындарымен студент алмасу бағдарламалары жақсы жолға қойылған. Халықаралық рейтингтердегі беделін арттыру үшін мемлекет шетелдік профессорларды көптеп шақырады. Мемлекеттік жоғары оқу орындарына түсу үшін шетелдік абитуриенттер ел азаматтарымен бірдей бірыңғай емтихан және ТОPIK тестін (Test of Proficiency in Korean) тапсырады.

Сингапурдың білім жүйесі әлемдегі ең тиімді жүйе болып саналады. Сингапурда оқудың артықшылықтары – ағылшын тілі, британдық білім жүйесі, оқытудың әлемдік стандарттары, заманауи экономикалық талаптар, қауіпсіздік және өмір сүрудің жоғары деңгейі.

Еуропалық жоғары оқу орындарының рейтингінде австриялық университеттердің де беделі жоғары. Мұндағы білім нысандары мен оқытушылар құрамының сапасын бүкіл әлем мойындайды. Сондықтан елдегі университеттерде оқитын студенттердің үштен бір бөлігі – шетелдіктер.

АҚШ-та білім алудың өз басымдықтары бар. Технологиялары жетік, таңдау мүмкіндігі көп: қай семестрде, қандай курстарды оқитынын, қай оқытушымен, қанша сағат оқитынын студенттің өзі шешеді. Білім жүйесі жаһандық үрдістер мен жалпыәлемдік құндылықтарға негізделген.

Бүгінде аты аталған мемлекеттердің барлығында дерлік Қазақстан азаматтары бар. Олардың бірі арнайы мемлекеттік бағдарлама арқылы білімі мен біліктілігін арттырып жатса, екіншілері өз қаражаттарымен әлемдік жоғары оқу орындарында дәріс тындап жүр. Қандай жағдайда да сол жастардың теория мен тәжірибені ұштастырғаннан кейін, туған елге оралып, Қазақстанның қарыштап дамуы үшін еңбек еткенін, тер төккенін қалаймыз. Тек әрбір қазақстандықтың патриоттық сезімі жоғары болса дейміз.

(Әсел Әнуарбек)

#### **4-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша кестені толтырыңыз.**

Бұрыннан білемін	Жаңа ақпарат алдым	Тағы да білгім келеді/білейін деп едім

#### **5-тапсырма. Аталған мемлекеттерде білім алып келген жастардан сұхбат алу үшін бірнеше сұрақтар құрастырыңыз.**

#### **6-тапсырма. Топтық жұмыс. Мәтіндегі пікірлерді оқып, төменде берілген сұрақтар бойынша ой бөлісіңіздер.**

**Білім беру ісінің үздігі, зейнеткер:**

Қазақ баласының шетелде білім алуы жақсы. Алайда ең маңызды мәселе – шетелге білім қуалап кеткен жастарымыздың қайта оралмауы. Олар сол жақта жұмыс жасап, өз отбасын құрып, елге тек қонақ ретінде келіп кетеді. Жастар – ел болашағы, мемлекетіміздің даңқын көтеріп, әлемге танымал ететін де солар. Біздің болашағымыз деп шетелге жіберген жастарымыздың қайта оралмай сол жақта қалғаны өкінішті-ақ.

**Айнұр, шетелде білім алған студент:**

Меніңше, шетелде білім алудың басты артықшылығы – білім сапасы. Мұнда оқу бағдарламасы студенттің шынайы білім алу қажеттілігін өтеуге құрылғандығы және дәрісхана, зертханалардың қажетті құрал-жабдықтармен қамтылғандығы. Сондай-ақ, шет тілін үйренуге көмектесетін тілдік ортаның болуы, өйткені шетелдіктермен сөйлесіп жүріп, тілді жақсы игеріп кетесіз. Шетелге жалғыз кеткен кезде адамның дербестігі мен жауапкершілігі қалыптасады.

**Алдияр, шетелдік оқу орнының студенті:**

Шетелде оқып, өзге елдің менталитетін, өмір салтын, ғасырлар бойы қалыптасқан әдет-ғұрпын көріп, қандай да бір ой тую, оқу, өзге тілді үйрену, мұның бәрі өмірлік тәжірибе деп ойлаймын. Көңіл көкжиегің кеңейеді, бұрын басқаша қарап келген мәселелерге енді мүлдем басқа тұрғыдан қарай бастайсың. Салыстырасың, жақсысын алып, жаманына жоламауға тырысадың.

**Пікірлесу сұрақтары:**

- Жастардың шетелде білім алуына қалай қарайсыз?
- Сіз қай пікірмен келісесіз/келіспейсіз?
- Қай пікір маңызды? Неге?

**Грамматика**

- *ашық рай + дейсің* құрылымы
- шығыс септігіндегі есімше

Сапардан келген + нен соң кездесу ұйымдастырдық.

- *етістік + қысы бар/ келген ойы/ ниеті/ тілегі бар*
- Сағынған туысын көремін деген *тілегі бар*.

**Жазылым**

**7-тапсырма.** Берілген құрылымдарды (*ашық рай+дейсің; шығыс септігіндегі есімше; етістік+қысы бар/келген ойы/ниеті/тілегі бар*) қатыстырып, сөйлемдер құрастырып жазыңыз. Үлгі:

<i>ашық рай+дейсің</i>	<i>шығыс септігіндегі есімше</i>	<i>етістік+қысы бар/келген ойы/ниеті/тілегі бар</i>
Шетелде білімімді жалғастырамын	Шетелге бар+ар+дан бұрын ата-анаңмен	Достарына шетелде білім алудың артықшылығын



дейсің, алдымен қай елге баратыныңды ойлануың керек.

ақылдасқаның жөн.

түсіндірсем деген ниеті бар еді.

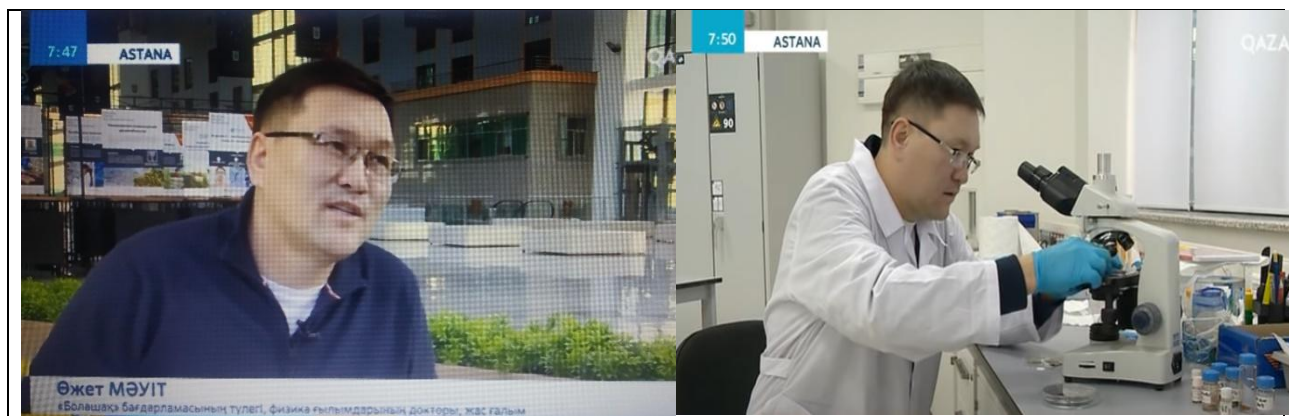
#### 4.4 «БОЛАШАҚ» БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ТҮЛЕГІМЕН СҰХБАТ

##### Тыңдалым. Айтылым

**8-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. «Болашақ» халықаралық бағдарламасы туралы не білесіз?
2. Шетелде білім алған жастар Қазақстанға қаншалықты жаңа идеялар мен тың жаңалықтар әкелуде деп ойлайсыз?
3. Олардың барлығы бірдей еліміздің мүддесі үшін қызмет етіп жүр ме?
4. Сіздің шетелде біліміңізді жалғастырғыңыз келе ме?

**9-тапсырма. Youtube желісінен сілтеме арқылы бейнежазбаны көріп ([https://www.youtube.com/watch?v=\\_ZwbWbEtPQI&feature=emb\\_logo](https://www.youtube.com/watch?v=_ZwbWbEtPQI&feature=emb_logo)), пікіріңізді айтыңыз.**



**10-тапсырма. Бейнежазба бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Өжеттің мамандығы кім?
2. Қайда білім алды?
3. Шетелде білім алған кезінде қиындықтар болды ма?
4. Ол қазақ жастарының білімі туралы не айтты?
5. Бейнефильмнің сіз үшін қандай пайдасы бар деп ойлайсыз?

##### Жазылым

**11-тапсырма. Сурет бойынша ойды жалғастырып жазыңыз.**



1993 жылғы қарашада «Болашақ» халықаралық стипендиясы тағайындалды. Бұл бағдарлама көптеген дарынды жастарға шетелде сапалы білім алуға мүмкіндік берді. ....



Елімізде бакалавриат түлектеріне білімін шетелде жалғастыруға көптеген мүмкіндіктер бар. Олар «Болашақ» бағдарламасы арқылы шетел университеттерінің гранттарын ұтып ала алады.

## 12-тапсырма. Жағдаяттық тапсырма. Тапсырманың бірін тандап жазыңыз.

1. Інііңіз шетелде білім алғысы келеді. Шетелдік оқу орындары жайында кеңес сұрайды. Тандаған елі, оқу орны, мамандығы, артықшылықтары жайында білетін ақпаратыңызды жазыңыз.

2. Досыңыз шетелдік жоғары оқу орнында білім алуда. Әлеуметтік желі арқылы хат жолдаңыз (білім алып жатқан оқу орны, оның ерекшеліктері, қиындықтар, т.б. туралы сұраңыз).

## 4.5 БІЛІМ АДАМ ӨМІРІН ЖАҚСARTУЫ КЕРЕК

### Тыңдалым. Айтылым

### 13-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.

Байып-тасу, жүйрік, ыдырамау, тілдесу, қоқыс, сығынды, жасуша, қалдықсыз, құлағына жету.

### 14-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Білімнің адам өміріндегі маңызы қандай?
2. Адамның өміріне, тіршілігіне қандай әсері бар деп ойлайсыз?

### Оқылым. Айтылым

### 15-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

«Әрине, шетелде қалуға болады. Жағдайлары жақсы, мүмкіндік те көп. Бірақ мемлекет бізді не үшін оқытты? Байып-тасығаннан емес қой! Әр студенттің білім алуына миллиондаған ақша кеткенін жақсы білеміз. Бөтен жерде не жоғалтқанымыз бар?! Туған жерге ораламыз». Осындай көзқараспен Астанаға келген «Болашақ» стипендиаттары Орынбасар мен Әйгерім бүгінде Назарбаев университетінде қызмет етеді. Қазақ қыздары – үш тілге де жүйрік. «Қажеттілікке байланысты тіл таңдаймыз. Негізі күніміздің көп бөлігі жұмыста өткен соң, ағылшынша тілдесеміз. Өзіміз ғой. Қазақша әңгімелесейік», - деді Орынбасар.

**Орынбасар Карапина** «Болашақ» бағдарламасымен Ұлыбританиядағы Ливерпуль университетінде микробиология мамандығы бойынша білім алған. Орынбасар шетелде алған білім-тәжірибесін қатерлі ісік дертімен күресу жолдарын іздестіруге жұмсағысы келеді. «Рак клеткалары адамның иммунитетіне, ешбір жүйеге де бағынбайды. Олар миллиондап көбейіп, қозғалысы жылдамдай береді. Бөлінбейді де, ыдырамайды да. Біз тауық эмбрионының сығындысын ала отыра қатерлі ісік клеткаларының морфологиялық құрылысын, түр-пішінін өзгертуге болады деген тұжырымға қатысты эксперименттер жасадық. Бұл тәжірибелерімнің басы ғана, болашақта зерттеудің түбіне жетіп, ең болмаса рак жасушаларының жылдамдығын тежеуге атсалысып, адам денсаулығының жақсаруына үлесімді қоссам деймін», - дейді ол.

**Әйгерім Рахматулина** «Болашақ» халықаралық бағдарламасы арқылы АҚШ-тағы Пенсильвания университетінің биотехнология мамандығын бітіріп, Назарбаев университетіне зертхана ассистенті ретінде жұмысқа тұрады. «Америкадағы мен оқыған университеттің әр қабатында картон, газет, кеңсе қағаздары, пластик, дайын тамақтың ыдыстары, шыны заттар секілді қоқысқа арналған жәшіктер тізіліп тұратын. Ол жақта қоқыстың түгін де қалдырмай, өңдеуге жібереді. Әр жерде «Пластиктің топырақта 500 жылда ғана ыдырайтынын білесіз бе?» деген ақпараттық билбордтар ілініп, қоқысты араластырып тастаудың қоршаған ортаға зияны жайында әлеуметтік жарнамалар көрсетілетін» дейді.

Осылайша, елге оралған жас маман ең алдымен кеңседегі әріптестері арасында қалдықсыз технология мәселесін көтереді. Бір күні Әйгерімнің әрекеті Назарбаев университетінің вице-президентінің құлағына жетеді. Жас маманды қабылдауына шақырған вице-президент оған «Green campus» жобасын жүргізуді ұсынады. Университет басшылығы енді қалдықсыз технологияға арналған құрылғы тауып, «өз қоқысымызды өзіміз игерсек тамаша болар еді» деп отыр.

(Мәдина Жақып)

## **16-тапсырма. Ақпараттарды салыстыра отырып, баяндаңыз.**

1. Берілген ақпараттардағы басты мәселені анықтаңыз.
2. Алғашқы азатжолдан нені аңғаруға болады?
3. Олар қай саланың мамандары?
4. Олардың идеясы қаншалықты маңызды?

5. Мәтін мазмұнына қандай мақал-мәтел сәйкес келеді?

### Жазылым

**17-тапсырма.** Мәтіндегі сөздерге «Қос жазба» күнделігін толтыру арқылы түсініктеме беріңіз. (Үлгіге қараңыз)

Үзінді	Түсіндірме (цитата)
Назарбаев университеті	Нұр-Сұлтан қаласында орналасқан халықаралық заманауи университет.

### Тыңдалым. Айтылым

**18-тапсырма.** Тыңдалым мәтіні бойынша тапсырмалардың орындаңыз.

1. Мәтін бойынша негізгі тірек сөздерді атаңыз.
2. Мәтіннің басында, ортасында, соңында берілген негізгі ойды табыңыз.
3. Мәтіндегі негізгі ақпаратқа сұрақ қойыңыз.
4. Мәтінде берілген қызықтырақ ақпаратты табыңыз.
5. Мәтін мазмұны бойынша сызбалар (диаграмма, кластер) жасаңыз.
6. Тыңдаған мәтін бойынша қорытынды жазыңыз.

#### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Қазақ жастары неге шетелден білім алуға күштар?»

- студенттер арасында сауалнама жүргізу;
- тақырып бойынша зерттеу жасау
- зерттеу қорытындысын статистикалық дәлелдемелермен ұсыну.



## 5 ДҮНИЕТАНЫМ



### 5.1 ӘЛЕМГЕ ТҮРКІЛІК КӨЗҚАРАС

#### Тыңдалым. Айтылым

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Өркениет, ежелгі түркілер, ұлан-ғайыр, найзағайдай құбылыс, жабайылық, сорақылық, уәж, қақ ортасында, пайым.

**2-тапсырма. Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Түркі халықтары деген кімдер?
2. Түркі халықтары қай жерлерде өмір сүреді?
3. Көне түркі жазуы туралы не білесіз?
4. Түркі халықтарына ортақ белгілер қандай?

#### Оқылым. Айтылым

**3-тапсырма. Мәтіндерді оқыңыз.**

Ежелгі дәуірлерде мәдениеті дамып, өркениетке қол жеткізген халық

санаулы болған. Солардың бірі – ежелгі түркілер. Түркілердің жоғарыдағы жетістіктерінен бөлек ауыз әдебиеті мен жазу мәдениетін айтуымызға болады. Бүгінде «Орхон-Енисей жазуы», «руна жазуы» деп аталып жүрген жазуды бабаларымыз «түрік бітік» деп атаған. Қытайдың солтүстігінен Еуропаның шығысына дейінгі ұлан-ғайыр жерді мекендеген туыстас тайпалар осы көне түркі тілінде түсінісіп, хат алмасқан. Оған дәлел – Еуразияның әр тарапынан табылып жатқан жазба ескерткіштер, ондағы мағыналы жырлар мен даналық сөздер. Қазақ ғалымдарының қажырлы еңбектерінің нәтижесінде көне түркі тілінің мемлекеттік тіл болғандығы және тіліміздің сол дәуірлерде кеңінен таралғандығы, өзіндік алфавиті мен тілдік заңдылықтарының болғандығы дәлелденіп отыр.

*(Б.Сомжүрек, Н.Бөгенбаев)*

Түркітанушы-ғалым Лев Гумилев «Ұлы дала» құндылығын дәлелдеу үшін ең алдымен, «көшпелі халықтар өзіндік мәдениетін, мемлекеттілігі мен тарихын қалыптастыра алмады» деген еуроцентристік тұжырымға ашық қарсы шықты. Бұл ол кезде ашық күнде ойнаған найзағайдай құбылыс еді. Мәселен, Лев Гумилев «Қытайдағы ғұндар» атты еңбегінде: «XIX ғасыр бізге дамыған өркениетті тек отырықшы халықтар жасады, ал Орталық Азияны тоқырау немесе жабайылық жайлап жатты», - деген тұжырымды мұра етіп қалдырды. Бұл тұжырымның сорақылығы оның қате екендігінде ғана емес, оны сынауға да жарамайтын ғылыми жетістік ретінде ұсынылуында еді», - деп жазады. Бұл пікірін сабақтай келе, ғалым төмендегідей ой түйіндейді: «Оларды ойлануға мәжбүр ету үшін күшті, дау тудырмайтын әрі көрнекті уәж керек еді. Ондай уәжге Алтай мен моңғол қорғандарынан табылған қолөнер бұйымдары ұсынылды. Ол бұйымдардан қытай, иран немесе эллиндік өнердің нұсқаларын іздеу ешбір нәтиже бермеді. Біздің заманымызға дейінгі I мыңжылдықтағы көшпенділер мәдениеті өзіндік ерекшеліктерге ие болды. Бұл мәдениет еуропалық, үнділік немесе қытайлық мәдениеттер секілді өрлеу мен құлдырауды басынан өткерді, яғни, қайсыбір еуропалық ғалымдардың болжағанындай тоқырауда емес, даму үстінде болды».

Л.Н.Гумилев көзі тірісінде байырғы Түркі қағанатының жалғасы ретінде Қазақ еліне, оның даңқты перзенттеріне аса жанашырлықпен қарағанын білеміз. Бұған Кенесары хан туралы айтқан пайымы, Қазақстанның баянды болашағы жөнінде айқындаған болжауы дәлел бола алады.

*(Дихан Қамзабекұлы, Нұрбек Шаяхметов, ЕҰУ профессорлары).*

Қазақстан – күллі түркі халықтарының қасиетті қара шаңырағы. Бүгінгі қазақтың даласынан әлемнің әр түкпіріне тараған түркі тектес тайпалар мен халықтар басқа елдер мен өңірлердің тарихи үдерістеріне елеулі үлес қосты.

Қазақстан географиялық жағынан Түркі әлемінің қақ ортасында орналасқан. Қазақ елінің кең-байтақ даласы көшпенді өмір салтының және сол салт негізінде қалыптасқан түркі өркениетінің төл бесігі. Бүгін түркі



тектес елдердің көпшілігінде жоғалып бара жатқан ұлы бабаларымыздың құндылықтары әлі күнге дейін қазақ ортасында сабақты жалғасын тауып келеді. «Қазақ елі – түркі әлемінің орталығы» деген пікір тек қазақтың ұлттық болмысының күшеюіне ғана себеп болмайды, оған қоса өзімізбен бауырлас елдердің де рухани жаңғыруына септігін тигізбек.

(Дінмұхаммед Әметбек)

**4-тапсырма. Мәтіндерді салыстырыңыз, пікірлесіңіз.**

1. Мәтіндердегі негізгі ой қандай?
2. Әр мәтінге тақырып беріңіз.
3. Авторлар пікірінің ортақтығы неде?
4. Қандай қорытынды жасайсыз?
5. «Көне түркі тілінің мемлекеттік тіл болғандығы және тіліміздің сол дәуірлерде кеңінен таралғандығы, өзіндік алфавиті мен тілдік заңдылықтарының болғандығы дәлелденіп отыр» деген сөйлемнен нені аңғаруға болады?
6. Л.Н.Гумилевтің дәлелді тұжырымдарынан нені ұқтыңыз?

**5-тапсырма. Топтық жұмыс. Пікірлерді аргументтер келтіре отырып дәлелдеп, ой бөлісіңіздер.**

Қытайдың солтүстігінен Еуропаның шығысына дейінгі ұлан-ғайыр жерді мекендеген туыстас тайпалар осы көне түркі тілінде түсінісіп, хат алмасқан. Оны мына деректермен дәлелдей аламын:

Біздің заманымызға дейінгі I мыңжылдықтағы көшпенділер мәдениеті өзіндік ерекшеліктерге ие болды. Меніңше,

Қазақ елінің кең-байтақ даласы – көшпенді өмір салтының және сол салт негізінде қалыптасқан түркі өркениетінің төл бесігі. Мен оны былай түсінемін:

**6-тапсырма. Берілген сөздердің синонимін тауып жазыңыз.**

Ұлан-ғайыр, мекендеу, туыстас, даналық, қажырлы, ой түйіндеу, пайым, дау тудыру, септігін тигізу.

---

**Оқылым. Айтылым**

---

**7-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

*Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Түркітану және алтайтану орталығының директоры, профессор, түркітанушы-ғалым Қаржаубай Сартқожаұлымен сұхбаттан үзінді*

«Орхон ескерткіштерінің толық атласының» екінші және үшінші томын жазып бітірдім. Кезінде өз тарихымыз екенін біле тұра, көп дүниені өзгеге теліп келдік. Бізге дейін көк түріктің дүниелерін қазақ халқына ешкім жақындатпады. Алдымен орыс ғалымдары зерттеді. Түркі жазбаларын зерттеумен айналысқан Ғұбайдолла Айдаров, Алтай Аманжолов секілді ғалымдарды көк түріктің мұралары сақталған Моңғолияға жібермеді. Сол кездегі солақай саясат көк түріктердің билеуші тайпасы кім екенін айтқызбады. Бірақ ол таста тұр. Тілі кімдікі екені де тарихи деректе анық көрініп тұрды.

Көне түркі жазбалары мен ескерткіштерінде өте көп дүние жатыр. Онда түгелдей біздің тарихи тәлтіма дәстүріміз тұнып тұр. Мәселен, біз айтып жүрген демократия ұғымы көк түріктерде бұрынғы заманда болған екен. Оларда қандай да бір елдік мәселені абыздар, билік басындағылар бірлесе шешетін болған. Бұл – азаматтық әрі демократиялық қоғамның көрінісі.

Шатыртау қыраты – топырақтан үйіліп, күмбез тәрізді жасалған жасанды дөң. Бұл – б.з.д. 670-680 жылдар аралығындағы бүгінгі Моңғолия жерінде өмір сүрген ерте орта ғасыр түріктеріне тән ерекшелік. Бірақ ол жерде дәл мұндай құнды дүние жатыр деп ойламаған едік. Археологтар мен 30 студенттен құралған топ қазба жұмыстарын жүргізу барысында аса құнды көне түрік жерасты кесенесіне тап болғанымызды бірақ білдік.

Кесенеден төрт жүзден астам экспонат табылды. Қазба жұмыстары кезінде бабаларымыздың мал шаруашылығынан басқа саудамен, аңшылықпен, қолөнермен айналысқанын көрсететін тың деректер таптық. Бір сөзбен айтқанда, отырықшылық салтты бабаларымыз қатар ұстанған.

Жаңалықты естіп, өз көзімен көру үшін жапон ғалымдары да келді. Олар басында «Таң дәуірінің дүниесі, түріктерде мұндай болуы мүмкін емес» деген оймен келіпті. Көрген соң: «Бұл жерде қытай мәдениетінің қолтаңбасы жоқ. Жерасты кесенесін жасау, жабдықтау жұмыстары түркілердің өздеріне тән. Сырттың немесе қытай шеберлерінің ешбір қатысы жоқ» деп баға берді. Мұндағы өнер туындыларының жасалуы, техникасы, ондағы зерделеу, ойлау ерекшелігі тек қана түркілік дүниетаныммен жасалып, түркілік мәдениеттің қайталанбас үлгісін көрсеткен.

Бүгінде жұмыр жерде тіршілік кешіп отырған 300 млн. түркі халықтарының тым көнеден келе жатқан, тарихы бай халық екенін әлем жұрты түйсінді. Қазақтың бір емес, бірнеше мәрте империя құрған халық екенін дәлелдей алдық. Ғұн империясын құрдық. Көк түрік, кейін Жошы-қыпшақ империясының негізін қалады. Жер бетінде үш империя құрған халық аз. Соның бірі – қазақ халқы.

(Бүркіт Нұрасыл)

### Сөздік

телу	біреуге тән деп санау, лайықтау
Көк Түрік	«Күлтегін» және «Білге қаған» тас жазуында түріктер өздерін «Көк түріктер» деп атады.
абыз	аса білгір, білімдар адам
тап болу	іздегенін кездестіру, кезіктіру
төлтума	өзінікі, өзіне тән
тұнып тұру	толып тұру
отырықшылық	бір жерді мекен етіп қоныстану, орнығу
солақай саясат	асыра сілтеуші (теріс) саясат
түйсіну	қабылдау, ақылға түю
тың деректер	соны, жаңа деректер

### 8-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Көне түркі ескерткіштері қай жерде орналасқан?
2. Неге қазақ ғалымдарының зерттеуіне тыйым салынған?
3. Көне түркі ескерткіштерінде ел басқару жүйесіне байланысты не жазылған?
4. Шатыртау қыратындағы қазба жұмыстарының нәтижесі қандай болды?
5. Кесенеден табылған тың деректер нені дәлелдеді?
6. Жапон ғалымдарының ойы қандай еді?
7. Соңғы азат жолдан нені ұқтыңыз?

### Грамматика

жатыс септігіндегі есімше: Көне түрік жерасты кесенесіне тап бол+ған+да оның аса құнды екенін түсіндік.

зат есім жасаушы күрделі жұрнақтар: (-дырық/-дірік, -шылық/-шілік) Көшпенді халықтар жаугер+шілік+ті көп көрген.

етістік+a алу мүмкіндік құрылым: Көне түркі тілінің мемлекеттік тіл болғандығын дәлелде +й ал+a+мыз.

### Жазылым

**9-тапсырма.** *Мәтіндегі ақпараттар бойынша берілген құрылымдарды пайдаланып, сөйлем құрастырып жазыңыз.*

жатыс септігіндегі есімше	зат есім жасаушы күрделі жұрнақтар	етістік+а алу
------------------------------	---------------------------------------	---------------

**10-тапсырма.** *«Түркі әлемі және Қазақстан» тақырыбына эссе жазыңыз.*

## 5.2 ҰЛТТЫҚ ДІЛГЕ ТӘН ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ӨЗГЕРМЕЛІЛІК

### Тыңдалым. Айтылым

**11-тапсырма.** *Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Діл, бұқара, әлеуметтік топ, мінез-құлқы, енжарлық, белсенді, билік басындағылар, төтенше жағдайлар, сілкіністер, босып кету, тығырықтан жол табу.

**12-тапсырма.** *Ойтүрткі сұрақтарға жауап беріңіз.*

1. Діл, менталитет дегеніміз не?
2. Қазақ халқына тән қандай қасиеттерді атай аласыз?
3. «Ұлттық ділінен, тілінен айырылған ұлт жоғалады» деген пікірмен келісесіз бе?

### Оқылым. Айтылым

**13-тапсырма.** *Мәтінді оқыңыз.*

Менталитет немесе діл – ойлаудың үлгісі, этностың, әлеуметтік топтың жалпы рухани мінез-құлқы. Сондай-ақ діл халықтың этникалық бірлігі мен оның басқа ұлттардан ерекшелігін тану болып табылады. Біріншіден, діл жеке адамның немесе әлеуметтік топтың санасымен тығыз байланыста болады. Мысалы, бір адам үнемі әлеуметтік белсенділік танытады, ел ішінде немесе сыртында болып жатқан оқиғаларға қатысты өзінің көзқарасын білдіріп отырады. Екінші азаматтың саясатпен, саяси партиялармен ісі жоқ,

олардың бағдарламалары, жұмысы, сайлауға түсуі оны қызықтырмайды. Мінеки, бұл мысалдан ділдің, бірінші жағдайда саяси белсенділік, екінші жағдайда енжарлық сипаттағы көрінісін байқаймыз. Егер қоғам мүшелері белсенділік танытпаса, оның тағдырын билік басындағылар шешеді.

Қоғам өзінің дамуы кезінде түрлі сілкіністерге, дағдарыстарға ұшырап отыруы мүмкін. Осындай төтенше жағдайларда кейбір қоғамдар тығырықтан жол тауып шығады, енді біреулері құрып кетуі мүмкін. Өткен ғасырдың екінші жартысында коммунистік билік орнатқан бірқатар елдер бұқаралық апат жағдайларын бастарынан кешірді. 1929-1933 жылдардағы этностық қазақтардың үштен екісі қырылды және шет елдерге босып кетті. Бұқара демократиялық құндылықтарды санасына жақсы сіңірген болса, онда ол саяси мәдениетінің, құқықтық сауаттылығының жоғарылығымен қоғам өміріне белсене араласады, үкіметтің қызметін бақылауға алады, өз құқықтарын корғап қалады. Мұны ділділіктің көрінісі деуге әбден болады.

Еуразиялық Ұлы Даланы қоныстанған көшпелі халықтар ұрпақтарының ділінде көптеген ортақ белгілер бар. Қазақ халқының өзіне тән ұлттық ділінің ерекшеліктері: мінез-құлық, намысты қолдан бермеушілігі, рухты биік ұстауы, батырлығы, сабырлылығы, ақкөңілділігі мен аңғалдығы, бауырмалдығы, көпшілдігі мен қонақжайлылығы т. б. Қазақ халқының ділі оның әдет-ғұрпында, ойын-сауықтары, ырымдары мен тыйымдары, түс жоруы, жыл қайыруы мен мал бағудан туындаған астрологиялық көзқарастарында көрініс берген.

<https://baribar.kz/>

#### **14-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Діл, менталитет деген не?
2. Ділдің белсенділігі, енжарлығы неден көрінеді?
3. Қазақ халқының өзіне тән ұлттық ділі неден байқалады?

#### **15-тапсырма. Мәтін мазмұнын кесте бойынша әңгімелеңіз.**



#### **16-тапсырма. Берілген пікірлерді оқып, ой бөлісіңіздер.**

Табиғатпен жақын болып, қарапайым тамақ ішіп, таза ауамен тыныстап, жайбарақат өскен қазақтардың денсаулығы мықты, қуатты, ыстық-суыққа төзімді келеді. Жазықта тұрып он шақырым жердегі затты айырып көре береді. Бала күннен ат құлағында ойнау – күнделікті гимнастикасы.

Қайырымдылық, адамды аяушылық, ақсақалдарға құрмет көрсету – олардың асыл қасиеті.

*Алексей Левшин, орыс ғалымы*

Қазақтың ойлау қабілетінің кереметтігіне барған сайын көзім жетті. Әр қазақ өз шаруасын жете түсіндіреді. Тіпті балаларының ақылы ерте толысады. Бірнеше күн бұрын өзара дауласқан екі партияның қақтығысына куә болдым. Сонда Демосфен мен Цицерон туралы өмірі естімеген шешендерге таң қалып, қол соққанмын. Тәңірім бойына осыншама қабілет дарытқан халық өркениетке жат болып қалуы мүмкін емес.

*Адольф Янушкевич, поляк зерттеушісі*

Бүкіл еуропалық Ресейдің көлеміндей жерді Еділ жағалауынан Тарым алқабына дейін, Амударияның аяғынан Ертіске дейінгі өңірді алып жатқан қазақ ұлтын бөгде әсерлерге ұшырамаған ең таза түрік нәсіліне жатқызуға болады. Олар жақыннан қыз алыспайтын экзогамистерге жатады.

*Элизе Реклю, француз географы*

Қазақтар – ержүрек, еркіндікті сүйетін халық. Олар өзге көшпенділер сияқты елгезектеу. Достарына ақкөңіл, қонақжай, жолаушыға қайырымды. Оларға табиғат шешендік пен әзіл-мысқыл сезімін молынан сыйлаған. Балаларын шексіз сүйеді. Ұлға үлкенді құрметтеу, әкеге әкелік борышын сезіне білу қасиеті тән.

*Д. У. Уарделл, ағылшын инженері*

### **17-тапсырма. Сұрақтарды талқылаңыз.**

1. Жоғарыдағы пікірлерге сіздің көзқарасыңыз қандай?
2. Жоғарыда айтылған қасиеттер бүгінгі қазақтарға тән бе?
3. Осы пікірлерді оқып өз ұлтыңыз туралы қандай ой түйдіңіз?

### **Жазылым**

**18-тапсырма. «Мен Ұлы даланың ұрпағымын» тақырыбына эссе жазыңыз.**

**19-тапсырма. Тыңдалым бойынша тест тапсырмасын орындаңыз.**



**1. Мәтін ..... туралы**

- A) жүйрік ат
- B) атқа міну
- C) атты баптау
- D) жылқы шаруашылығы

**2. Сөйлемді аяқтаңыз.**

Атқа мінудің пайдасы ... .

- A) күйзелістен шығуға көмектеседі
- B) ауылда, таза ауада өмір сүресіз
- C) спорт кешендеріне бармайсыз
- D) өзіңізді дамыта аласыз

**3. Мәтінге сәйкес ақпаратты табыңыз.**

- A) Көшпенділер жаугершілікті көп көрген.
- B) Атқа міну ептілік пен шымырлықты шыңдай түседі.
- C) Астаналықтар балаларын ипподромнан шығармайды.
- D) Отбасыммен таза ауада серуендеуді әдетке айналдырдым.

**4. Мәтінде жауабы бар сұрақты табыңыз.**

- A) Баланы атқа мінгізудің қандай пайдасы бар?
- B) Көшпенділер жылқы малын қалай асыраған?
- C) Қазір елімізде балаларды атқа мінгізуге неге құштар?
- D) Теңге ілу, көкпар тарту сияқты ұлттық ойындарды қалай ойнаған?

**5. Асты сызылған сөзге сәйкесін табыңыз.**

Атқа мінген балалардың денесі мығым, ойы ұшқыр болады.

- A) алғыр
- B) жалқау
- C) сабырлы
- D) мақсатшыл

**6. «Жауырыны қақпақтай, жұдырығы тоқпақтай» тіркесінің мағынасын табыңыз.**

- A) ірі, алып денелі
- B) шапшаң, тез
- C) батыл, ержүрек
- D) сылбыр, баяу

### **БӨЖ тапсырмасы:**

*Топтық жұмыс: «Шығыс кереметінің құпиясы неде?»*

Оңтүстік-шығыс Азия, Жапония, Оңтүстік Корея мемлекеттерінің дамуындағы ұлттық ділдің қызметі. (Ақпараттық-ғылыми сараптамалық талдау жасау, қорытынды тұжырымдарды ұсыну)



## **5.3 ТЕАТРҒА БАРАСЫЗ БА?**

### **Тыңдалым. Айтылым**

#### **1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Кәсіби театр, сауатты көрермен, атой салып тұрған ғасыр, рөлді сомдаушы, сана-сезімі өсу, рухы ояну, жүрегі жылайтын адам, сылтау, өрімдей жастар, күректөп ақша табу, шелектеп тер төгу, әдетке айналдыру.

### **Айтылым**

#### **2-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз**

- Театр дегеніміз не? Театрдың қандай түрлері бар?
- Қазақстанда тұңғыш ұлттық кәсіби театр қашан және қай жерде құрылды?
- Елордада және Алматы қаласында қандай театрлар бар? Сіздің өлкенізде ше?
- Сіз театрға барасыз ба? Сізге қандай қойылым ұнайды?
- Сіздің сүйікті актеріңіз кім?

### **Оқылым. Айтылым**

### 3-тапсырма. Оқыңыз. Сіз қалай ойлайсыз?

- ♦ **Жәнібек Әлиман:** Театр көрерменімен абыройлы. Ақпараттық технология атой салып тұрған бүгінгі ғаламтор ғасырында қолыңызда қандай құнды тауар тұрса да, оныңыз жарнамасыз тауар емес. Қай сала болсын, бәсекеге қабілеттілік керек. Баяғыда «театр киім ілгіштен басталады» десек, «афишасыз театр – театр емес» қанатты сөзі қатарға қосылғалы қашан?! Көрерменді тарту үшін әр премьераның афишасын жасап, жарнамалау қажет. Сіз қалай ойлайсыз?
- ♦ **Бек Киікбай:** Көрерменді тәрбиелейтін – автордан бастап қоюшы режиссер мен рөлді сомдаушы әртіс. Мықты режиссер таңдаулы туындыны жоғары деңгейде қояды, әртіс соған сай ойнап шығуы тиіс. Оны тамашалаған көрермен сол деңгейге көтеріледі. Сана-сезімі өсіп, рухы оянады. Келісесіз бе?
- ♦ **Жәнібек Әлиман:** Көрермендердің сауатын көтеретін де, құлдырататын да әуелі экран болса, келесі театрлардың өздері. Сауатты көрермен кітаптан театрға немесе театрдан кітапқа өтеді. Кейбір драмаларды кітап оқыған, спектакль көріп жүрген кәдімгідей сауатты көрермен болмаса, екінің бірі түсіне бермейді. Сіз не дейсіз?
- ♦ **Журналист Сағат Батырхан:** Көрермен сауаты деген – үлкен әңгіме. Ол бір жылда, бес жылда қалыптаспайды. Жылдар бойы жүретін процесс. Бүгінгі көрермендер сауаты мен эстетикалық талғамын телеарналардан берілетін шоу бағдарламалар мен арзан күлкіге құрылған әзіл-оспақ театрлары түсіріп жіберді. Осы тұрғыдан алғанда, театрға көрермен тарту, оның сауатын қалыптастыру – үлкен проблема. Өйткені, екінің бірінің қолында «сенсор». Виртуалды әлемде өмір сүреді. Кез келген дүниені онлайн көре салады. Сіз қалай ойлайсыз?

---

### Оқылым. Айтылым

---

### 4-тапсырма. Мәтінді оқып, айтылған ой тәңірегінде пікірлесіңіздер.

#### Сіз театрға барасыз ба?

Театр көрермені деген кім? Тек, билет алып жырқылдап, тырқылдап қайтатын адам ба? Жоқ, сіз қателесесіз... Мен ойлаған көрермен басқа. Ол – нағыз қазақтың өнерін бағалайтын, театр десе, жүрегі жылайтын адам. Иә, сондай адам...

Соңғы кездері «театрға өз еркімен көрерменнің келуі неге аз?» деген сұрақтар көбейіп кетті. Оған жауап та дайын, «қол тимейді» немесе «маған қойылымдар ұнамайды» дейді. Бұл – сылтау. Театр – сенің ұлтыңның мәдениетін, әдебиетін, батырларың мен салт-дәстүріңді дәріптейтін мекеме. Мекеме емес, өнердің мешіті. Ол жерде «қазақтың өнерін жоғалтып

алмайық» - деп, өрімдей жастар мен жасы келген қариялар жүр. Күректен ақша тауып жатқан жоқ. Шелектен тер төгіп жүр.

Біз осы театрға баруды күнделікті жейтін нан секілді сұранысқа жатқызсақ қалай болады? Нансыз өмір жоқ. Онда театрсыз қоғам жоқ болар еді. Болмаса, әр отбасының иелері дастарқан басында қазақ театры туралы әңгіме айтуды әдетке айналдырса ше? Тәрбие емес пе? Балаңызға дәмхана, мейрамханаға барғаннан гөрі, мұнда үйренері, театрдың үйретері көп, әрі қауіпсіз орта. Ойланайық, құрметті көрермендерім...

(Нұрлыбек Жұбатқан)

---

### Жазылым

---

**5-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша берілген сұрақтарға өз ойыңызды білдіріңіз.**

- ◆ Сіз үшін театр көрермені деген кім?
- ◆ Қазір театрға өз еркімен көрерменнің келуі неге аз?
- ◆ «Театр – өнердің мешіті» дегенді қалай түсінесіз?
- ◆ Қазақ өнерін жоғалтып алмау үшін не істеу керек?
- ◆ Көрермен театрдан не үйренеді деп ойлайсыз?

---

### Айтылым

---

**6-тапсырма. Мәтіндегі автордың пікірімен келісесіз бе? Өз көзқарасыңызды білдіріп, ой қорытыңыз.**

## 5.4 ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ КИНОСТУДИЯСЫНЫҢ ДЕҢГЕЙІ

---

### Тыңдалым. Айтылым

---

**7-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Жаңа нарықпен қосарланған жаңалықтар, жеке шығармашылық кинобірлестіктер, киноөндіріс, жаңа инвестиция тұрғысынан, бет бұру, ауқымды киноөнімдер, жағымды құндылықтар, айқын бұрылыс, айтарлықтай өзгерістер, даму үрдісі.

---

### Айтылым

---

**8-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.**

- Қазір ұлттық кино өнеркәсібінің дамуы қандай деңгейде?
- Қазір қазақ киносы жетілудің жаңа жолына түсті деп ойлайсыз ба?
- Ұлттық кино өзінің даму барысында қандай жетістіктерге қол жеткізді?
- Қазақ кинематографиясының әлемдік киноөндірістегі орны қандай?
- Жаңа технологияның дамуы кино өнерінің дамуына әсер ете ме?

- Бүгінгі таңдағы кинокөрерменнің негізгі аудиториясын кімдер құрайды деп ойлайсыз?
- Қазіргі кинотеатрлар заман талабына сай жабдықталған ба? Олардың көрерменге қызмет көрсету сапасы қандай?
- Қандай жанрдағы фильмдерді көбірек түсіру керек деп ойлайсыз?

## **Оқылым**

### **9-тапсырма. Мәтінді түсініп оқыңыз.**

Тәуелсіздік алғаннан кейін елімізде кино өнері саласында да жаңа нарықпен қосарлана көп жаңалықтар келді. Соның бірі — жеке шығармашылық кинобірлестіктердің құрыла бастауы. Бұл ұлттық киноөндірісіміздің сапасы мен сандық деңгейіне тікелей әсер етті. 1990 жылдардың тұсын ұлттық киномыздың әлемдік деңгейге көтерілген аса бір нәтижелі кезеңі ретінде жоғары бағалауға болады. Бұл жылдары «Жаңа толқын» режиссерлерінің фильмдерінің көпшілігі әлемдік деңгейдегі дәрежелі халықаралық кинофорумдар мен фестивальдерге қатыса бастады. Токио, Сан-Франциско, Турин, Стамбул, Париж, Бонн, София, Пекин, Вена, Брюссель, Будапешт, Карловы Вары, Мәскеу және тағы басқа да бірқатар қалаларда қазақ киносының күндері өтті. Әлем біздің киномызды таныды. Көріп қана қоймады, аса жоғары бағалап, қазақ киносының өзіндік ерекшеліктерін мойындай бастады. Бельгия, Франция, Австрия, Ұлыбритания сияқты зор қуатты киноиндустриясы бар мемлекеттер ендігі жерде жаңа инвестиция тұрғысынан қазақ киносына бет бұрды. 2001 жылы Нант қаласында (Франция) ұйымдастырылған «Үш континент фестивалінде» қазақ киносының фильмдері бойынша арнайы бағдарлама өтті.

**Бүгінгі таңда қазақ киносы аймақта көшбасшы.** Тәуелсіздіктен кейінгі жылдарда киноны мемлекет қаржыландырды. Қазақстанда «Көшпенділер» атты үлкен жоба жасалынды. Мемлекеттік киностудия «Қазақфильммен» қатар, жеке меншік продюсерлік орталықтар жұмыс жасауда және онда ауқымды киноөнімдер («Тюльпан», «Рэкетиры», «Айнур», «Монгол», «Ближний бой» т.б.) шығарылуда.

Жаңа толқын режиссерлері арқасында қазіргі уақытта Қазақстан кинематографы кино әлемінде өз орны бар және халықаралық белді кинофестивальдерге қатысып, жүлделі орындар алуда.

1990 жылдар тұсында жеке киностудиялардың саны шамамен 30-ға жетті. Бұл киностудиялар мен кинобірлестіктердің экономикалық мүмкіндіктері әзірге тек шағын бюджеттік авторлық фильмдер өндірісі төңірегінде ғана еді, сол себептен де осы жылдары экранға көптеп шығып жатқан фильмдердің біразы аз да болса мемлекет тарапынан да қосымша қаржыландырылып отырды. Мемлекеттік қаражат және жеке киностудиялар бірлестігі нәтижесінде көптеген көркем туындылар экранға шықты.

1998 жылдан бастап қазақстандық кинематографияда, киноларда жағымды құндылықтарды орнатуға деген айқын бұрылыс байқалады. Жалпы

қоғамдағы жағдайдың тұрақтануы және отбасының қалыптасуы көріністері фильмдерде орын ала бастады. Жаңаша заманның фильмдерінде айтарлықтай өзгерістер туындады. Үй мен отбасының жағымды бейнелері қалыптаса бастады.

Қазақ киносының құрылу мен даму үрдісі айтарлықтай дәрежеде, Ресей, Орталық Азия мемлекеттері және алыс шетел киноөндірісімен байланысты. Алайда қазақ киносының қалыптасуы мен дамуы барысында шығармашылық кадрлар да өсті: режиссерлер, операторлар, суретшілер, дыбыс операторлары, өндірісті керемет ұйымдастырушылар: директорлар мен көріністі ұйымдастырушылар және т.б. Қазақстанда әлемнің басқа да мемлекеттері мойындаған ұлттық өнердің қиын, әрі жаңа түрін жасау, кино маманын және елеулі фильмдерді шығарып, даярлау қазақ кинематографиясы үшін маңызды.

(М.С.Амрина, З.С.Шеримбетова. «Қарағанды университетінің хабаршысы»)

---

### **Жазылым. Айтылым**

---

**10-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша бірнеше сұрақ құрастырыңыз. Сұрақтарды бір-біріңізге қойып жауап беріңіздер.**

---

### **Жазылым. Оқылым**

---

**11-тапсырма. Мәтінді оқыңыз. Оқылымалды тапсырмасын орындаңыз. Сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын ашып жазыңыз.**

Белең алу, ағым, шығармашылық, ізденіс, өңдеу тәсілдері, заманауи, тығыз, көркемдік, қоғам, көрермен, талғам, өзгеріске ұшырау.

Қазіргі кезеңде кең белең алып отырған компьютерлік кинематограф мүмкіндіктері жаңа көркемдік ағымдардың пайда болуына, тіпті кей жағдайларда экрандық өнердің жаңа түрінің тууына себеп болып отыр. Жаңа технологияның даму сатылары шығармашылық ізденістің те түрлі нәтижелерін көрсетуде. Электроника, кибернетика жетістіктері мен небір аса күрделі компьютерлік өңдеу тәсілдерін кең пайдаланған заманауи экрандық шығарма мазмұны компьютерлік әсерлі эффекттер арқылы толықтырылуда. Өнер мен технология арасындағы тығыз байланыстың әр жаңа сатысында көркемдік суреттеудің жаңа тәсілдерін шығармашылық ізденіспен меңгеруге деген жауапкершіліктің де арта түсетіні белгілі.

Қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық, тіпті түрлі саяси жағдайлардың әсерінен экрандық туындының көркемдік сапасына деген талаптар да өзгеріске ұшырауда. Осы орайда, бүгінгі көрермен талғамына сүйенер болсақ, киношығарманың кейбір жанр түрлері аз уақыт аралығында орасан зор сұранысқа ие, енді біреулері керісінше, көпшілікке жол таба алмай жатады. Заман өзгерген, көрермен талабы да өзгеріске ұшырады.

(Гүлжан Құрманғалиқызы)



## Айтылым

**12-тапсырма.** *Жоғарыдағы мәтінде не туралы айтылған? Мәтінге қандай тақырып қояр едіңіз? Кинотанушының пікірімен келісесіз бе? Компьютерлік кинематограф мүмкіндіктері туралы сіз не айтасыз?*

### **Грамматика**

Сұраулық шылау, есімшенің болымсыз түрі  
Сұраулық шылаулар: *ма/ме, ба/бе, па/пе?* Мысалы, *барасың ба? келесің бе?*

Есімше тұлғаларына *емес, жоқ* сөздері тіркесіп, болымсыздық мағына беріледі: *барған емес, бармақ емес.* Жоқ сөзі - *ған, - ген, - қан, - кен* тұлғалы есімшемен ғана тіркеседі: *барған жоқ.*

## Жазылым

**13-тапсырма.** *Берілген сөз тіркестерімен -ма/ме, -ба/бе, -па/пе сұраулық шылаулары арқылы сөйлем құрастырыңыз.*

Рухын ояту, жол табу, сұранысқа ие болу, бет бұру, нәтижелерін көрсету.

## Айтылым

**14-тапсырма.** *Айтылған ой төңірегінде пікірлесіңіздер.*

- Қазақ кино өнері қазіргі таңда өндірістік қарқынымен де, кинорежиссура саласындағы жаңа есімдермен де ерекшеленуде. Қандай белгілі кәсіби кинорежиссерлерді білесіз?

- Экран өнерінің көркемдік деңгейін бағалайтын халықаралық кино байқауларында жеңіске жетіп жүрген отандық туындылар да баршылық. Қай туындыларды атар едіңіз?

- Ұлттық өнеріміздің өзіндік сипатын сақтап қалу, дамыту және жаңғырту бағытында кино өндірісіне де көңіл бөлген жөн. Кино өндірісіне көңіл бөлудің тағы қандай маңызы бар?

- Әлеуметтік өзекті тақырыптарды қозғайтын авторлық кино, арт-хаус жанрындағы фильмдерді көптеп түсіру керек. Неге?

- Кино өнері тек қаржы жинайтын коммерциялық бағытта дамитын болса, кәсіби мамандарды «кассалық ұтымды» жағынан көрермен аудиториясын жинайтын хоррор, блокбастер немесе басқа да тележобаларға бет бұруға мәжбүрлейміз. Келісесіз бе?

## Жазылым

### **15-тапсырма. Сөйлемдерді есімшенің болымсыз формасымен аяқтаңыз.**

Менің ойымша, XX ғасырда компьютерлік кинематограф мүмкіндіктері дамы... .. Кейбір елдерде жаңа технология қарқынды дамып жат... .. Дамыған елдермен салыстырғанда, ұлттық киномыз әлемдік деңгейге көтеріл... .. Әлемдік деңгейдегі халықаралық кинофорумдар мен фестивальдерге қатыспайынша, әлем біздің киномызды таны... ..

## **5.5 НАҒЫЗ ӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫ УАҚЫТ ТАЛҒАМАЙДЫ**

### **Айтылым**

### **16-тапсырма. Берілген сұрақтар бойынша пікірлесіңіздер.**

- «Нағыз өнер туындылары уақыт талғамайды» дегенді қалай түсінесіз?
- Бұл пікірмен келісесіз бе?
- Талантты адамдардың өнер туындыларын жарыққа шығаруы үшін белгілі бір уақыт қажет деп санайсыз ба?
- Сіздің қандай талантыңыз бар? Егер сіз жазушы, суретші, ақын, зергер, өнертапқыш т.б. болсаңыз шығармашылықпен қай кезде айналысар едіңіз?
- Ұлы адамдардың өз туындыларын қай уақытта шығарғаны туралы қандай деректер білесіз?

### **Оқылым**

### **17-тапсырма. Оқыңыз.**

Архимед б.з.д 287 жылы Сицилия аралындағы Сиракуза қаласында дүниеге келген. Ол Сиракузаның сол тұстағы патшасы Гиеронның туысы болған. Жас кезінде Архимед көп елді аралап, көптеген зерттеушімен танысқан. Және ізденімпаздығының арқасында Александрия ғибадатханасының мол мұрасымен таныс болған. Ұзақ саяхаттан кейін Архимед еліне танымал ғалым болып оралған. Оның ғылымға берілгендігі соншалық, тамақ ішуді, өз-өзіне күтім жасауды да ұмытқан екен. Плутарх өз жазбаларында Архимедтің жуынбайтынын, тіпті, оны жуындырып, денесіне майды күштеп жаққызатынын жазған. Денесіне жағылған майдың үстіне Архимед неше түрлі сызбалар сызып, ұзақ ойланып отыратынын да айтқан екен.

Күндердің бір күні Архимедтің туып-өскен қаласының патшасы Гиерон оған тәжінің таза алтын немесе қоспа араластырылған алтыннан жасалғанын анықтауды тапсырыпты. Ол кезде тәж секілді күрделі пішінді заттардың көлемін анықтауды ешкім білмейтін кез болатын. Егер заттың көлемі анықталса, оның салмағын анықтау оңай екенін Архимед білетін. Жатса да, тұрса да патшаның тапсырмасы Архимедтің ойынан шықпаған. Ол бір күні моншада шомылып жатып суға толы астауға аяғын малып отырғанда

астаудың ернеуінен біраз судың асып төгілгеніне назары ауған. Бір сәт тым-тырыс ойға шомып отырып, орнынан атып тұрып, қуанғаны соншалықты «Эврика! Эврика!» деп айқайлап, көшеге жалаңаш күйінде шығып кеткен екен. «Эврика» – біздіңше «таптым» деген сөз екен.

Суға не сұйықтыққа батырылған денеге, көлемі сол дененің көлеміндей сұйықтың салмағына тең әрі одан әрқашан да жоғары қарай бағытталған кері итеруші күш әсер ететіндігін осы тәжірибемен анықтаған Архимед өз есімімен гидростатика заңын ашқан.

(<https://massaget.kz/>)

### **Жазылым**

**18-тапсырма.** *Мәтінге оқиза дамуының динамикасын білдіретін жоспар құрыңыз. Мәтін мазмұнын жеткізуге көмектесетін сөздер мен сөз тіркесін жазыңыз.*

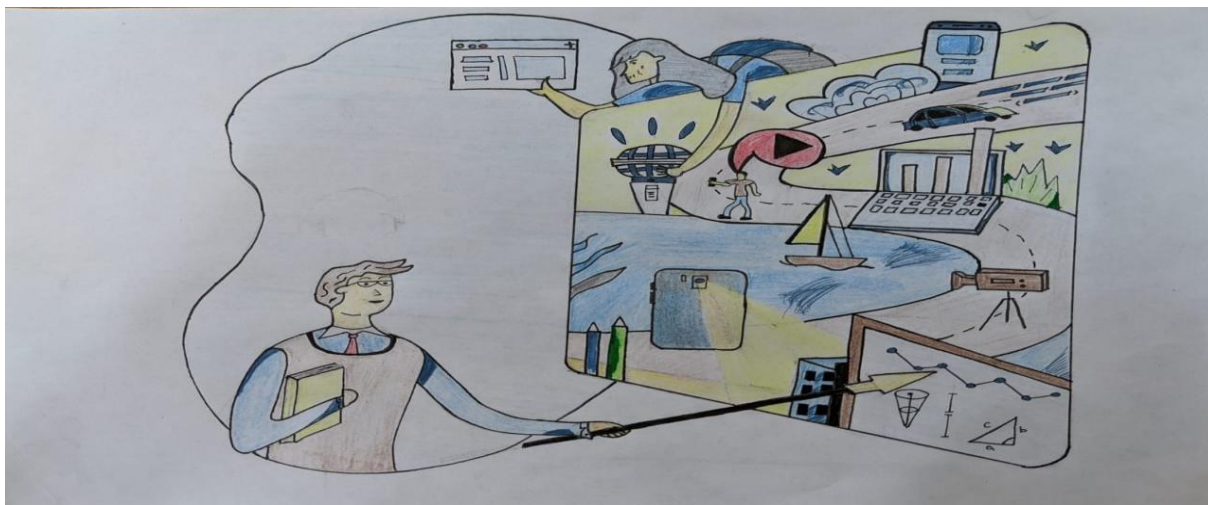
### **Айтылым**

**19-тапсырма.** *Мәтін бойынша бір-біріңізге сұрақ қойып, жауап беріңіздер. Мәтін мазмұнына қарап, «Нағыз өнер туындылары уақыт талғамайды» деген пікір бойынша қандай қорытынды жасауға болады?*

#### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Театр болашағы бар/ жоқ», «Актер болу дарындылық па, әлде ақша табудың оңай жолы ма?» американдық форматтағы (АПФ) дебатқа қатысу.

## 6. ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН: ақпарат және технология



### 6.1 АҚПАРАТ КЕҢІСТІГІ

#### Тыңдалым. Айтылым

#### 1-тапсырма. *Сөз тіркестерімен танысыңыз.*

Ақпарат кеңістігі, заңдық тәртіпке бағыну, қауіпті таралым, адамзат өркениетінің даму сатысы, ақпараттық серпілістер, шама-шарқы, түйткіл.

#### Айтылым

#### 2-тапсырма. *Берілген сұрақтарға өз ойыңызды білдіріңіз.*

- Цифрлық Қазақстан. Ол қандай болу керек?
- Еліміздің негізгі басымдықты цифрландыруға қарай бұруының себебі не?
- Ақпарат кеңістігі дегенді қалай түсінесіз?
- Ақпараттық кеңістігіміздің шама-шарқы қай деңгейде?
- Қазақстан ақпарат кеңістігінде шешілмеген түйткілдер бар ма?
- Ақпарат кеңістігін қорғау қаншалықты маңызды?
- Ақпарат кеңістігін қорғайтын арнайы заңдар бар ма?

#### Айтылым

### 3-тапсырма. Сызба бойынша не айтар едіңіз



### Жазылым

#### 4-тапсырма. Берілген сөздер мен сөз тіркестері арқылы сөйлемді толықтырыңыз.



- А. .... – газет біткеннің «тағдырын» шешетін бірден-бір негізгі фактор.
- Ә. .... қорғау мәселесін бірінші орынға қоюымыз керек.
- Б. .... – ақпараттық қоғамның басты ресурсы.
- В. Қазіргі әлем қоғамдастығының ..... дәуіріне аяқ басқанына бәріміз куә болудамыз.
- Г. .... біртұтас ақпараттық кеңістігі қалыптасуда.

### Оқылым. Айтылым

#### 5-тапсырма. Мәтінді оқып, түсінгеніңізді айтыңыз.

Интернеттегі ақпарат пен ақпарат кеңістігі белгілі бір ретте заңдық тәртіпке бағынуы тиіс. Себебі ақпарат – ең құнды әрі қауіпті таралым.

Адамзат өркениетінің даму сатысында бірнеше ақпараттық серпілістер болды. Олардың алғашқысы – жазу арқылы ақпараттың ұрпақтан - ұрпаққа жетуі. Екіншісі – баспалардың пайда болуы. Үшінші серпіліс – электрдің

пайда болу нәтижесінде қалыптасқан телефон, теледидар, радио секілді т.б. ақпарат тарату құралдарының дамуымен ерекшеленеді.

Ал XX ғасырдың соңынан басталатын төртінші серпіліс – компьютерлік технологияның желілік технологиямен бірігуі нәтижесінде қалыптасып, ақпараттық-коммуникациялық технология атанған жаңа ақпараттық серпіліс. Бүгінде осы ақпараттық серпіліс дәуірі таңқаларлық өзгерістерге бастар басты күшке айналып келеді.

(<https://massaget.kz/>)

## **Жазылым**

**6-тапсырма. Мәтінге сәйкес дұрыс немесе дұрыс емес жауапты белгілеңіз.**

	<b>Сөйлем</b>	<b>дұрыс</b>	<b>бұрыс</b>
1	<i>Ең құнды әрі қауіпті таралым – ақпарат.</i>		
2	<i>Алғашқы ақпарат ұрпақтан-ұрпаққа жазу арқылы жетті.</i>		
3	<i>Адамзат өркениетінің даму сатысындағы үшінші серпіліс – баспалардың пайда болуы.</i>		
4	<i>Төртінші серпіліс XX ғасырдың соңынан басталады.</i>		
5	<i>Электрдің пайда болу нәтижесінде екінші серпіліс қалыптасты.</i>		
6	<i>Төртінші серпіліс ақпараттық-коммуникациялық технология деп аталады.</i>		

## **Оқылым. Айтылым**

**7-тапсырма. Мәтінді оқыңыз. Оқылымалды тапсырмасын орындаңыз. Сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіріңіз.**

Ғасырлар иірімі, зор толқыныс, бір арнаға тоғыстыру, пәрменділігін арттыру, заман көшінен қалмау, өскелең дәуір, тосырқай қарамау, таралу ауқымы, қойнауы шексіз, жасампаз, кәсіби құзыретті, жұмырбасты пенде.

### **Ақпараттық қоғам және интернет**

Бұқаралық коммуникация құралдары ғасырлар иірімінде қарыштап дамыды. XV ғасырда – кітап, XVI ғасырда – газет, XVII ғасырда журнал жарыққа шықты. XX ғасырда радио мен телевизияның жасалуы ақпарат саласында орасан зор толқыныс тудырса, ал XXI ғасырда аталмыш коммуникация құралдарын бір арнаға тоғыстырған интернет пайда болды.



Бұл жайт БАҚ-тың дамуына катализаторлық ықпал етіп, өнімділігін, пәрменділігін арттырды, жаңа медиаға жол ашты. Көне түркі жазулардан бастау алып, заман көшінен қалмай, өскелең дәуірге өзінше үн қосып келе жатқан қазақ журналистикасы да бұл жаңалыққа тосырқай қарамады. Қазақ интернет-журналистикасы тәуелсіздіктің алғашқы жылдары, нақтырақ айтқанда, 1995 жылы қалыптасты. Сөйтіп ондаған жылдың ішінде отандық интернет желісі – Қазnet-тің үлкен бір саласына, бір сегментіне айналды. Қазnet-тің жандануы нәтижесінде жаңа медиа арналары дамыды: көптеген БАҚ дәстүрлі түрден заманауи мәтіндер мен құрылымдарға ауысты, қазақтілді контенттер мен аудиовизуалды ақпарат көлемі артты, таралу ауқымы кеңейіп, қолжетімді бола түсті. Осының қарыштап дамуы нәтижесінде және оның базасында интернеттің пайда болуына қарай журналистиканың өзіне тән жаңа формасы дүниеге келді. Ол – интернет журналистика. Академик Ғ.Есімнің: «...біздің өмір сүріп жатқан қоғамымыздың мазмұнын анықтайтын фактор – ақпарат. Оны біз ақпараттық қоғам деп жүрміз. Бүкіл әлем бір сәтте үйіңізге сыйып кетеді. Интернет, электрондық пошта жүйесі, жетілген коммуникация әлемді тұтастырып барады. Бұрынғыдай әр елдің «сырын» сақтауы мүмкін емес. Ел ішіндегі оқиға күні ертең әлем тілдеріндегі басылым беттерінде жария етілмек. Мұның бәрі қазақстандықтардың ой-өрісіне, сезім-санасына, мінезіне, тұрмысына сапалы өзгерістер енгізуде» деген пікірі интернеттің зор мүмкіндігін паш етеді.

Интернет – журналистика дәстүрлі журналистика ағымына көп өзгеріс алып келді. Ол қойнауы шексіз, алмағайып көлемдегі ақпараттарымен ерекшеленеді. Заманауи ақпараттық технологиялардың даму нәтижесінде дәстүрлі масс-медианың электрондық нұсқалары бәсекелестікке түсетін жағдайға жетті.

Қазіргі таңда қоғамның БАҚ-қа қояр талабы зор. БАҚ өкілдерінің рухани адамгершілігі жоғары, азаматтық жауапкершілігі мол, белсенді, жасампаз, жан-жақты білімді, кәсіби құзыретті, өз ісінің маманы болуы шарт.

Жаңа мыңжылдықтағы ақпараттық технологиялардың қарыштап дамуы нәтижесінде, ғаламтор әлемдік сипатқа ие болып, таралымы мен тағылымы зор құбылысқа айналды. Заманымыздың бүкіл болмысын айқындайтын ортақ құндылық болып қалыптасты. Сөйтіп, ғаламтор қоғамдық өмірдің барлық саласына дендеп енді: саясат пен экономика, әлеумет, мәдениет пен өнер, тіпті, жұмырбасты пенденің күнделікті тұрмыс-тіршілігі де желімен тығыз байланысып, біте қайнасып кеткендей. Әсіресе, бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына ғаламат әсер етіп, соны сатыға көтерді. Ғаламтор ақпарат ағымының тиегін ағытты, әлемдік ақпараттық кеңістікті қалыптастырып, шеңберін кеңейтті, журналистиканың тың саласы – жаңа медианы жасады.

<https://el.kz>

**8-тапсырма. Тақырыпшаларды мәтін мазмұны бойынша орналастырыңыз.**

1. Қазнет-тің жандануы.
2. Интернеттің пайда болуы.
3. Қоғамның БАҚ-қа қояр талабы.
4. Қазақ интернет-журналистикасының қалыптасуы.
5. Заманауи ақпараттық технологиялардың даму нәтижесі.
6. Ғаламтор әлемдік ақпараттық кеңістікті қалыптастырды.

**9-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша бірнеше сұрақ құрастырыңыз.**

## **Оқылым**

### **6.2 АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТ**

**10-тапсырма. Оқыңыз.**

Ақпараттық мәдениет – ақпаратпен жүйелі түрде жұмыс істей білу және оны іздеп табу, өңдеу, тасымалдау үшін жаңа компьютерлік ақпараттық технологияларды, техникалық құрал-саймандар мен әдістерді пайдалана білу. Ақпарат ағынында еркін бағыт-бағдар тауып өмір сүру үшін қазіргі адам ақпараттық мәдениетке ие болуы тиіс. Ол жалпы мәдениеттің қазіргі ажырамас негізгі бөлігі болып саналады. Ақпараттық мәдениет адамның әлеуметтік табиғатымен байланысты. Ол адамның түрлі жасампаздық қабілеттерінің өнімі болып табылады және әр түрде байқалады:

- Техникалық құралдарды қолдану дағдыларынан;
- Өз қызметінде компьютерлік ақпараттық технологияларды пайдалану қабілетінен;
- Түрлі көздерден ақпарат ала білуі: БАҚ-тан ғана емес, электрондық коммуникациялық құралдардан да, оны түсінікті түрде тиімді пайдалана білуінен;
- Ақпаратты талдап, сараптау әдістерін меңгергендігінен;
- Ақпараттың әр түрімен жұмыс істей білу дағдыларынан;
- Өз қызмет саласындағы ақпарат ағынының ерекшеліктерін жақсы білуінен.

(<http://www.kushibaruly.kz>)

## **Айтылым**

**11-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша түсінгеніңізді айтыңыз, сұрақтарға жауап беріңіз.**

- Сіздің ақпараттық мәдениетіңіз қандай деңгейде?
- Қазіргі адамдарда ақпараттық мәдениет болуы керек деп есептейсіз бе? Ол қаншалықты маңызды?

- «Ақпараттық мәдениет – жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігі» деген оймен келісесіз бе?
- Ақпараттық мәдениет адамның түрлі жасампаздық қабілеттерінің өнімі болып табылады дегенді қалай түсінесіз?

### **Грамматика**

*етістік+ып біт, таста құрылымы*

Ойыңды айт+ып біт. Ойыңды айт+ып таста.

Сын-қимыл үстеулері іс-әрекеттің жүзеге асу амалын білдіреді.

Мысалы: *дереу, әрең, жылдам, шалқасынан, зорға, бірден* т.б.

### **Жазылым**

**12-тапсырма. Сөйлемдерді қажетті сын-қимыл үстеулерімен толықтырыңыз.**

Қажетті үстеулер: *зорға, бірден, әрең, шалқасынан, жылдам, дереу.*

Қазақстанда таралатын ақпараттық материалдарды террористік деп тану туралы *шешім ... орындауға жатады*. Әжеме газет-журналдардан ғана емес, электрондық коммуникациялық құралдардан да ақпарат алуға болатынын ... түсіндірдім. Түрлі көздерден ақпаратты ... алуға болады, тек оны талдап, сараптап пайдалана білу керек. Досым ақпараттық мәдениет - жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігі екендігімен ... келісті. Тәжірибелі спортшы қарсыласын... түсірді. Қазіргі таңда БАҚ өкілдерінің рухани адамгершілігі жоғары болу керек деген пікірмен ... келісемін.

## **6.3 АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК**

### **Айтылым**

**13-тапсырма. Сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіріңіз.**

Ақпараттық жүйелер, қоғам мүдделері, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, деректерді енгізу, өңдеу, тасымалдау, ақпарат пен қорлардың тұтастығы, бұғаттау, кешендік мәселе, заңнамалық шара.

**14-тапсырма. Сұрақтар бойынша пікірлесіңіздер.**

1. Ақпараттық жүйелер деген не?
2. Ақпараттық қауіпсіздік дегенді қалай түсінесіз?
3. Ақпаратты қорғау деп нені түсінеміз?

### **Оқылым**

### 15-тапсырма. Оқыңыз.

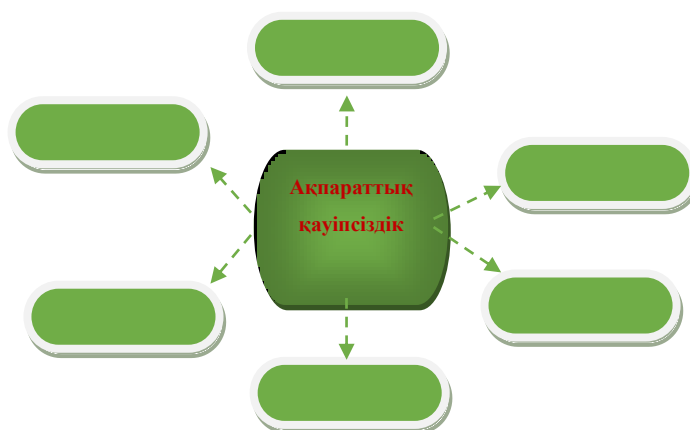
Ақпараттық жүйелер – үлкен көлемді ақпаратты сақтауға, реттеуге және талдауға арналған құралдар кешені. *Ақпараттық қауіпсіздік* – мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ ақпарат саласында жеке адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай-күйі. *Ақпаратты қорғау* – ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешені. Тәжірибе жүзінде ақпаратты қорғау деп деректерді енгізу, сақтау, өңдеу және тасымалдау үшін қолданылатын ақпарат пен қорлардың тұтастығын, қолжетімділігін және керек болса, жасырындылығын қолдауды түсінеді. Сонымен, ақпаратты қорғау – ақпараттың сыртқа кетуінің, оны ұрлаудың, жоғалтудың, рұқсатсыз жоюдың, өзгертудің, маңызына тимей түрлендірудің, рұқсатсыз көшірмесін жасаудың, бұғаттаудың алдын алу үшін жүргізілетін шаралар кешені. Ақпараттық қауіпсіздік режимін қалыптастыру кешендік мәселе болып саналады. Оны шешу үшін заңнамалық, ұйымдастырушылық, бағдарламалық, техникалық шаралар қажет.

(<https://stud.kz/>)

### Жазылым

16-тапсырма. *Мәтін мазмұны бойынша сұхбат құрастырыңыз.*

17-тапсырма. *Сызбаны толтырып, сол сөздермен сөйлем құрстырыңыз.*



### Айтылым

18-тапсырма. *Топтық жұмыс. Пікірлесіңіздер.*

ТМД елдерімен ортақ ақпараттық кеңістікті құру туралы пікірге қалай қарайсыздар?

1-топ: Ақпарат кеңістігін біріктіруге толықтай қарсымыз. Әр мемлекеттің өзінің ақпарат кеңістігі, өз идеялогиясы бар. (жалғастырыңыз)

2-топ. Көрші елдермен ортақ ақпараттық кеңістігін құру туралы пікірмен келісеміз. Оның мынандай тиімді жақтары бар. (жалғастырыңыз)

### **БӨЖ тапсырмасы:**

«Мен блогермін», «Қазақша интернет - контентті байытудың жолдары», «Жастар арасындағы танымал блогерлер», «Вайнер: жастарға не берді?» тақырыптарының біріне ақпараттық сараптамалық талдау мақаласын жазу.

14

## **6.4 ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ – ЗАМАН ТАЛАБЫ**

### **Тыңдалым. Айтылым**

#### **1-тапсырма.**

Түбегейлі өзгерістер, төртінші өнеркәсіптік революция, өркендету, кешенді міндет, серпін беру, тұрмыс деңгейін арттыруды көздеу.

### **Айтылым**

## 2-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.

Цифрландыру неліктен маңызды?

Елімізде цифрландыру бағытында қандай жұмыстар жүргізілді?

Хакерлерден жеке мәліметтерді қалай қорғауға болады?

Кибершабуылдардың алдын алу үшін не істеу керек?

Цифрлық технологияларды енгізу қандай мүмкіндіктер береді?

Біз цифрлық технологияларды дамытуда қандай елдерден үлгі алуымыз кажет деп есептейсіз?

### Оқылым. Айтылым

## 3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

### Цифрлық технология – заман талабы

Әлемде жылдам әрі түбегейлі технологиялық өзгерістер дәуірі басталды. Қазіргі уақытта төртінші өнеркәсіптік революция технологияларын қолдану мен цифрлық салаларды дамытуға әлем елдері ерекше мән беріп отыр. Сандық технологиялар қазіргі кезде әлемде кеңінен таралуда.

Тиімді цифрландыру шаралары ұлттық экономиканың қарқынды дамуы мен халықтың өмір сүру сапасын арттырудың негізгі факторына айналууда. Өркениетті елдердің барлығы цифрлы жүйеге көшіп, өнеркәсібінің дамуын және халқының әл-ауқатын жылдан-жылға жақсартып келеді. Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді. Әлемнің озық елдері, олардың G-20 және Еуропалық одақ секілді бірлестіктері өздерінің Цифрландыру бойынша стратегиялық құжаттарын қабылдады. Біздің елімізде 2017 жылғы желтоқсанда «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Бұл – цифрлық технологияларды қолдану есебінен елдің әрбір азаматының тұрмыс деңгейін арттыруды көздейтін маңызды кешенді бағдарлама. Бағдарламаның негізгі мақсаттары – Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың қарқынын арттыру және халықтың өмір сапасын жақсарту, сондай-ақ болашақтың цифрлық экономикасына өту болып табылады. Бағдарламаға сәйкес, еліміз цифрлы технологияларды енгізуге күш салып жатыр, онда тек экономика ғана емес, электронды үкімет, агросектор, көлік, энергетика, білім, кәсіпкерлік және өзге де жүйелер қамтылған. Цифрлы экономикаға білікті кадрларды даярлау үшін әлемдік тәжірибеге сәйкес білім беру жүйесі жаңартылууда. Бастауыш сыныптарға ақпараттық сауаттылық ережесі, бағдарламалау және робототехника сабақтары енгізілуде.

[https://egemen.kz\\_article](https://egemen.kz_article)



## Жазылым

**4-тапсырма. Берілген сөздерден сөз тіркесін жасап, сөйлем құраңыз.**

1. Цифрлық технологияны енгізуде әлемдік тәжірибеге сүйенген дұрыс.	1. әлемдік	А) сауаттылық
2. .....	2. қарқынды	Ә) мән беру
3. .....	3. түбегейлі	Б) міндет
4. .....	4. халықтың	В) беру
5. .... ..	5. кешенді	Г) өзгерістер
6. .....	6. ерекше	Ғ) тәжірибе
7. .....	7. серпін	Д) әл-ауқаты
8. .....	8. ақпараттық	Е) даму

**5-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша сұхбатты толықтырыңыз.**

**Әсел:** - Марат, қазір әлем елдері неге ерекше мән беріп отыр?

**Марат:**

.....

**Әсел:** - Жаңа индустрияларды қалай өркендетуге тиіспіз?

**Марат:**

.....

**Әсел:** - Өркениетті елдердің қарқынды дамуының себебі не?

**Марат:**

.....

**Әсел:** - Әлемнің озық елдері қандай құжат қабылдады?

**Марат:**

.....

**Әсел:** - 2017 жылы желтоқсан айында Қазақстанда қандай

бағдарлама бекітілді?

Марат:

.....  
**Әсел:** - Бағдарламаның негізгі мақсаттары не?

Марат:

---

### Айтылым

---

**6-тапсырма.** 3-тапсырмада берілген мәтіндегі айтылған ойға өз көзқарасыңызды білдіре отырып мазмұндаңыз.

**7-тапсырма.** Төменде берілген пікірлерге өз көзқарасыңызды білдіріңіз.

### Сіз қалай ойлайсыз?

«CNews» басылымының бас редакторы Максим Казак: «Қазір басқа кезең жүріп жатқанын мойындауымыз керек. Мұны «Сандық революция» кезеңі дейміз. Бұл – технологиялар туралы санамызды жаңғыртатын, тіпті, түбегейлі өзгертетін сәт. Бұдан былай адамзаттың өмір сүруі ақпараттық технологияларды меңгеруімен байланысты әрі оны тиімді пайдалануында болмақ».

«POSCO ICT» компаниясының маркетинг бойынша жетекшісі Джо Сун Вон: «Қазақ елінің цифрлы жүйеге көшу бастамасы – дұрыс іс. Себебі экономикалық жағынан индустрияландыруға маңыз беріп отыр. Бұл – зауыт, фабрикалардың жұмысы. Қазір бәрі автоматтандырылып жатыр. Бірақ техника дамыды екен деп адамдар жұмыссыз қалмауы керек. Мұндай кезде адам олардың көмекшісі болуы қажет».

«Талап» қолданбалы зерттеу орталығының басшысы Рақым Ошақбаев: «Егер еліміздің ауыл шаруашылығы саласына «Индустрия 4.0» элементтерін енгізсек, көптеген күрделі мәселелер шешімін табады. Мысалы, Канада мен Австралия сияқты елдер шамамен біздің жеріміздей аймақтан екі есе артық өнім алып отыр. Өйткені түрлі технологияның мүмкіндігін кеңінен пайдалануда. Сондықтан бізге де аграрлық саланы толық цифрлық технологияға ауыстыру қажет».

Венчурлық және стратегиялық әріптестік жөніндегі малайзиялық Инновация орталығының жетекшісі Афик Жохар: «Жаңа технологияларды енгізуде Қазақстан жаңа бастамаларды қолға алды. Бұл – үлгі боларлық іс. «ЭКСПО» көрмесін жоғары деңгейде өткізді. Осы тұста айтарым, «ЭКСПО» алаңында силиконды алқап құрса, жастар тың технологиялық революция жасауға мүмкіндік алады».

(Алмат Әбдірахман)

### 8-тапсырма. Берілген сұраққа өз ойыңызды білдіріңіз.

Ақылды технологиялар – аграрлық саланы дамытудың негізі. Бұл – елді әлемдік нарыққа бастайтын жол. Озық технологияларды агроөнеркәсіпте және мемлекеттік басқаруда тиімді қолдану үшін не істеу керек деп ойлайсыз?

1. ....
2. ....
3. ....

### 9-тапсырма. Сөйлемнің екінші бөлігін табыңыз.

1. Цифрлық технологиялар	А) азаматтар мен бизнес үшін кез келген уақытта онлайн қолжетімді, ашық және қолайлы мүмкіндіктер
2. Цифрлық технологияларды енгізу	Ә) кадрлық, бухгалтерлік есеп, бюджеттік жоспарлау, мемлекеттік сатып алуды жоспарлау және орындау, басқа да мемлекеттік органдармен қатынас хаттар және т.б операцияларды автоматтандыру арқылы мүмкін болады.
3. Цифрландыру және инновацияны енгізу	Б) ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мен халықтың өмір сапасын жақсартудың басты шарты.
4. Мемлекеттік органдардың тиімді қызметі	В) кәсіпкерлерге барлық қажетті қызметтерді онлайн алуға, сондай-ақ бухгалтерия, адами ресурстарды басқару, қаржылық талдау және тағы басқа бірыңғай ІТ сервистерді қолдануға мүмкіндік береді.
5 Цифрлы мемлекет -	Г) туристер мен тұрғындар үшін қолайлы жағдай жасауды мүмкін етеді.
6. Мемлекет пен бизнестің өзара цифрлық іс-қимыл жасауы	Д) азаматтарға электрондық форматтағы мемлекеттік қызметтерді жылдам әрі дербес алуға мүмкіндік береді. Көптеген мемлекеттік органдар азаматтардың қажеттіліктерін біле отырып, оларға мекемелерге барудың қажетінсіз қызмет көрсету үшін алдын ала байланысатын болады.

## 6.5 ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ – ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫН АРТТЫРУ

### Тыңдалым. Айтылым

#### 10-тапсырма. *Сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіріңіз.*

Жетік меңгеру, кең жолақты интернет, транзиттік әлеует, ендіру, құрылғыларды жетілдіру, жаңартылу, үздік көрсеткіштер, айтса сенгісіз дүниелер, жарқын үлгісі, тұрмыстық қажеттілік, сұранысын қамту.

### Айтылым

#### 11-тапсырма. *Сұрақтарға жауап беріңіз.*

- Елімізде интернет жүйесін дамыту қаншалықты жүзеге асты деп ойлайсыз?
- Телекоммуникация қызметтерінің бағасы бұрынғымен салыстырғанда қандай?
- Қазақстанда интернет қолданушылар саны қаншалықты артты деп ойлайсыз?
- Кең жолақты интернетпен қамтамасыз ету дегенді қалай түсінесіз?

### Оқылым

#### 12-тапсырма. *Мәтінді оқыңыз.*

#### **Цифрлық технология халықтың өмір сүру сапасын арттырады**

Елімізде қабылданған «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы 4 бағыт бойынша жүзеге асырылады. Бірінші бағыт – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру. Екінші бағыт – экономиканың салаларына (көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны енгізу. Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру. Төртінші бағыт – IT мамандарын даярлау.

Елімізде автоматтандыру жүйесі бұрыннан бар екені белгілі. Ал цифрлы технология енді-енді тұрмысқа ене бастады. Қазіргі кезде адамдар жұмысын жеңілдету үшін барлық жағдай жасалып жатыр. Қызмет көрсету

құрылғылары жетілдіріліп, жаңартылу үстінде. Ірі компанияларда, шаруашылықтарда ақылды роботтар жұмыс істей бастады.

Цифрлы технология жүйесі арқылы еліміз әр салада үздік көрсеткіштерге қол жеткізетін болады. Уақыт өткен сайын адамдардың мүмкіншіліктері де арта түсуде. Бұған дейін біз осындай ақылды технологияларды өмірімізге енеді деп ойладық па? Айтса сенгісіз дүниелер бүгінгі таңда өмірімізге еніп, адам қиялынан туындаған ғажайып туындылар өмірге келуде. Жаңа өнім, жаңа қызмет сапасы, жаңа құрылғылар – цифрлы технология жүйесінің жарқын үлгісі. Бұл – сөзсіз ХХІ ғасырдың жетістігі. «Цифрлық Қазақстан» тек тұрмыстық қажеттіліктерді емес, өндіріс, денсаулық, білім саласының сұранысын қамтиды.

(Ж.Бекенова. «Алматы ақшамы»)

## **Айтылым**

**13-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша ақпараттың дұрыс немесе бұрыс екенін анықтаңыз.**

	<b>Сөйлемдер</b>	<b>дұрыс</b>	<b>бұрыс</b>
<b>1</b>	Цифрлы технология - ХХІ ғасырдың жетістігі.		
<b>2</b>	Қазір адам қиялынан туындаған ғажайып туындылар өмірге келуде.		
<b>3</b>	«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының қабылданғанына 4 жыл болды.		
<b>4</b>	Бағдарламадағы бірінші бағыт - Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру.		
<b>5</b>	Төртінші бағыт бойынша ІТ мамандарын даярлауға көңіл бөлінбек.		
<b>6</b>	Қызмет көрсету орындарында ақылды роботтар жұмыс істей бастады.		

## **Жазылым**

**14-тапсырма. Мәтіннен алған түсініктеріңіз бойынша ойды толықтырыңыз.**

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының түпкі мақсатына терең үңіле қарасақ,.....  
 .....  
 .....  
 .....

### Грамматика

етістік+a/e/ келеді, бер, жүр құрылымы, туынды сын есім жасаушы жұрнақтар

**15-тапсырма.** Берілген сөздерге тиісті жұрнақты жалғап сын есім жасаңыз және үшінші қатардағы сөздермен сөз тіркесін құрастырыңыз.

-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті	кең жолақ	интеллект
-сыз, -сіз:	интернет	саясат
-ғы, -гі, -қы, -кі	сырт	идея
-лық, -лік, -дық, -дік, -тық, -тік	транзит	студент
-шыл, -шіл:	көп	ауыл
-кер, -қой, -қор, -паз	саясат	оқиға
-и, -ы, -і	тарих	әлеует
-ынды, -інді, -нды, -нді	жаса	адам
-ғыр, -гір, -қыр, -кір	ал	интернет
-ымды, -імді, -мды, -мді	қон	басшы

### Тыңдалым. Айтылым

**16-тапсырма.** <https://youtu.be/BZ2KNog6tkU> сілтемесі арқылы Youtube желісінен бейнефильмді көріңіз. Бейнефильм бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Бейнефильмде не туралы айтылады?
2. Цифрлық сауаттылық нені көрсетеді?
3. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының төртінші бағыты неге арналған?
4. Ағымдағы жылы халықтың цифрлық сауаттылығын қанша пайызға жеткізу көзделген?
5. Халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру үшін қандай шаралар ұйымдастырылған?

### Айтылым

**17-тапсырма.** Пікірлесіңіздер. Бейнефильм мазмұны бойынша қандай ой түйе болады?



**18-тапсырма. Сабақта алған ақпараттарыңыз бен меңгерген сөздеріңізді пайдаланып ой бөлісіңіздер.**

Адамзаттың өмір сүруі ақпараттық технологияларды меңгеруімен байланысты ма?  
Цифрлы технологияның пайдасы мен зиянының арасалмағы қандай?

**19-тапсырма.**

*«Жас ғалым» мәтінін тыңдаңыз. Тыңдалым мәтіні бойынша төменде берілген тест тапсырмасын орындаңыз.*

**1. Мәтінге сәйкес ақпаратты таңдаңыз.**

- A) Изат өзінің ғылыми мақалаларын ағылшын тілінде жазады.
- B) Жас ғалым қолданбалы ғылыми бағыт бойынша докторлық диссертация қорғады.
- C) ҚазҰУ-дың студенті Изат Смекеновтың алғашқы жылдары оқуға деген ынтасы болмады.
- D) Изат Смекенов осы жоба арқылы жерасты байлықтарының қорын көбейтуді мақсат етіп отыр.

**2. Мәтін мазмұнын ашатын тірек сөздерді табыңыз.**

- A) жас ғалым, биология, зертхана, биоотын, ашытқы
- B) қызығушылық, Изат, лаборатория, ашытқы, ғылым
- C) зертхана, ашытқы, қызығушылық, жас ғалым, зерттеу
- D) ашытқы, жас ғалым, зерттеу, Изат Смекенов, құлшыныс

**3. Мәтін мазмұнына сәйкес сұраққа жауап беріңіз.**

Изат Смекеновтың ғылымға деген құлшынысы қашан оянды?

- A) зертханаға келген соң
- B) ҚазҰУ-ге оқуға түскеннен кейін
- C) қазақ-түрік лицейінде оқып жүргенде
- D) Парижге барып, іс-тәжірибеден өтіп келген соң

**4. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңыз.**

- A) Жерасты байлықтарының қорын көбейту жайлы
- B) Биоотын саласындағы белсенді зерттеулер туралы
- C) Қолданбалы ғылым саласындағы жетістіктер жөнінде
- D) Жас ғалымның ғылымға деген қызығушылығы жайында

**5. Сөйлемдегі асты сызылған сөзге қарама-қарсы сөзді табыңыз.**

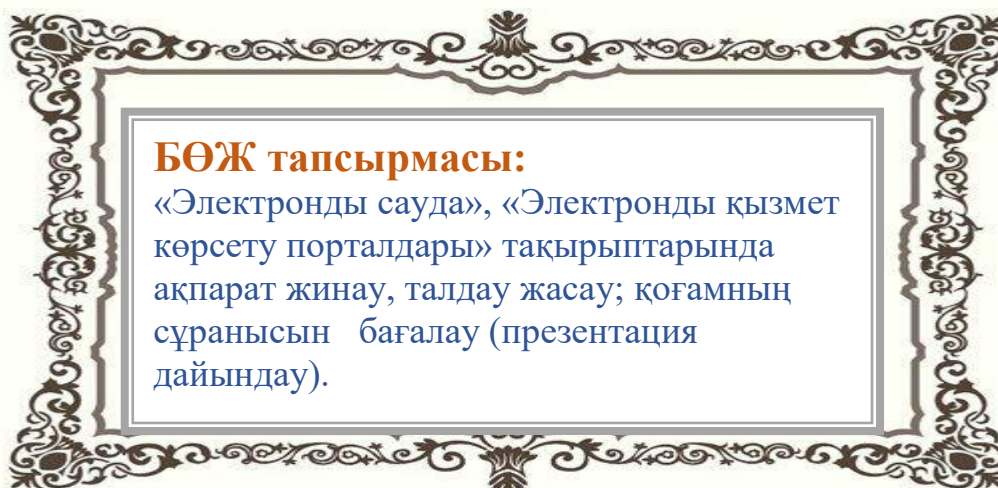
Сондай-ақ, оны өндіру арқылы қоршаған ортаға зиян тиіп жатыр.

- A) пайда
- B) көмек
- C) нәтиже
- D) жетістік

**6. Мәтінге сәйкес себеп-салдарлық байланысты анықтаңыз.**

*Изат биоотын саласында белсенді зерттеу жүргізіп жүр, ...*

- A) себебі ол қандай да бір жаңалық ашқысы келеді.
- B) өйткені жерасты байлықтарының қоры азайып жатыр.
- C) себебі жерасты байлықтарын өндіру қоршаған ортаға зиянын тигізіп жатыр.
- D) өйткені оның лицейде жүргенде-ақ биологияға деген қызығушылығы ерекше болды.



**6.6 SMART ОҚЫТУ – БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ**

**Тыңдалым. Айтылым**

**1-тапсырма. Тыңдаңыз. Сөз және сөз тіркестерімен танысыңыз.**

Үдеріс, мобильдік құрылғылар, күнделікті дағды, адам игілігіне пайдалану, мейлінше арттыру, сөздік қор, іс жүзінде, парасатты, білім көзі, жетік меңгеру, тұлғаға бағдарлану.

**2-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіздер.**

1. Электронды қызмет көрсетуді жетілдірудегі басты мақсат не деп ойлайсыз?
2. Цифрлық экономиканы дамытудың тиімділігі неде?
3. Smart оқыту дегенді қалай түсінесіз?
4. Қазақстан не себепті Smart білімін дамытуға назар аударды?
5. Smart оқыту жүйесі қандай мүмкіндік береді?

---

**Оқылым**

---

**3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.****Smart оқыту – білім берудің жаңа парадигмасы**

Қазіргі таңда оқу үдерісін ақпараттық-коммуникациялық құралдарсыз елестету мүмкін емес. Мобильдік құрылғылар, интернет желілері өмір сүрудің де қарапайым күнделікті дағдысына айналып, ақпараттық технология адам өмірінің маңызды бөлшегі болып кірігіп кетті. Дамыған мемлекеттер технологияларды адам игілігіне пайдалану мүмкіндіктерін мейлінше арттыруда. Адам үйде отырып-ақ, белгілі бір кәсіппен де, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен де, шығармашылықпен де айналыса алады. Бұл өзгерістер алдымен, білім саласына тікелей байланысты. Осы тұрғыда, бүгінгі таңда цифрлық қоғам белсенді түрде қалыптасып, дамып, электронды оқыту, электронды денсаулық сақтау, электронды ғылым т.б. ұғымдармен сөздік қор толықты.

Ақпараттық қоғамның сөздік қорына – «Smart», «Smart education», «Smart learning» сияқты жаңа ұғымдар белсенді түрде еніп келеді. «Smart education» немесе «Smart learning» ұғымдары көптеген елдерде іс жүзінде жиі қолданылуда. «Smart education» ұғымының мағынасы қандай? Сөздің түбірі «smart» сөзі ағылшын тілінен аударғанда «зерек», «ақылды» дегенді білдіреді. Смарт – бұл неологизм, сын есім ретіндегі негізгі мағынасы – парасатты, тапқыр, ақылды, ал зат есім ретінде – ақыл, алғырлық, зеректілік деген мағынаны білдіреді. Осы сұраққа кең көлемде жауап беру үшін білім беру жүйесіндегі бағыттардың дамуын қарастырған орынды.

Бірінші кезеңде, яғни «өткен шақта» оқушы үшін жалғыз білім көзі мұғалімнің өзі болып, мұғалімнің кеңесімен оқушы жаңа білімді әр түрлі оқулықтар көзінен ала алатын болды.

Екінші кезең, яғни «қазіргі кезде» білім тек мұғалімнен оқушыға беріліп қана қоймай, оқушыдан оқушыға да беріледі, ал бұл білімнің жаңа деңгейін құруға мүмкіндік береді. Өз кезегінде білім беру технологияларын жетік меңгеріп, ұстаздар білімді аудиториядан тыс уақытта да ұсына алады. Ал «келешекте» оқушы үшін негізгі білім көзі интернет болады, технологиялар тұлғаға бағдарланады және жаңа білімді құруға бағытталады.

## Айтылым

4-тапсырма. Төмендегі сөздер мен сөз тіркестері мәтінде қандай ақпаратпен байланысты?

Үлгі: Келешекте оқушы үшін **негізгі білім көзі** интернет болады.

ақпараттық технология	адам игілігіне пайдалану	білімнің жаңа деңгейі
зерек, ақылды	мұғалімнің кеңесі	цифрлық қоғам
өткен шақ	неологизм	негізгі білім көзі

## Жазылым

5-тапсырма. Мәтін бойынша 5-6 сұрақ құрастырыңыз.

6-тапсырма. Алған түсінігіңіз бойынша ойды жалғастырыңыз.

Smart оқыту — оқытудың жаңа түрі, қарқынды дамып келе жатқан бірегей үдеріс.

.....  
.....  
.....

### Грамматика

Салыстырмалы мәнді құрылым - *секілді, сияқты* формаларының қызметтері

*Сияқты/секілді* сөздері бір затты екінші затқа ұқсату мағынасын білдіреді. *Сияқты/секілді* заттар арасындағы айырмашылықты, бірінде бар, екіншісінде жоқ белгілерді көрсету үшін қолданылады. *Сияқты/секілді* сөздері атау септігіндегі сөздерден кейін тіркеседі.

7-тапсырма. Сөйлемдерді *сияқты/секілді* сөздерін пайдаланып, өзгертіп жазыңыз.

1. Компьютер мен планшет – қажет құрылғылар.

Компьютер де планшет сияқты қажет құрылғы.

2. Ұялы телефон да, теледидар да өмір сүрудің күнделікті дағдысына айналды.

3. Корея, Жапония – инновациялық білім беру технологиясы дамыған елдер.

4. Электронды оқыту да, smart оқыту да тиімді болмақ.

## **Оқылым**

### **8-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

#### **Smart оқыту жүйесі қандай нәтиже немесе мүмкіндік береді?**

Нақ осы оқыту жүйесі қазіргі әлемнің мүмкіндіктері мен міндеттеріне сәйкес максималды білімнің жоғарғы деңгейін қамтамасыз етіп, жастардың, өскелең ұрпақтың тез өзгергіш қоғам жағдайына бейімделуіне, оқулықтан нақты белсенді әрекетке көшуге мүмкіндік береді.

Smart оқыту мақсатқа және үздік нәтижеге талпынуды болжайды. Мақсатты дұрыс қоя білу – бұл жетістіктің жартысы. Smart – мақсаты да осындай, әр әрпі, сөзі бір бағытты көрсетеді:

S – Self Directed (өзін-өзі оқытуға бағдарланған)

M – Motived (белсенді танымдық іс-әрекетті негіздейді)

A – Adaptive (білім беру субъектісіне бейімделген)

R – Resource Free (білім беру ресурстарына еркін қолжетімділігі бар)

T – Technology Embedded (технологиялармен қамтамасыз етіледі)

Smart education – бұл ортақ стандарт, келісім мен технология негізінде интернет желісіндегі бірлескен білім берушілік әрекетті жүзеге асыру мақсатында құрылған білім беру ұйымдары мен профессорлық-оқытушылық құрамының бірлестігі, яғни, бұл контентті бірлесіп құру және оны пайдалану, бірлесіп оқыту деген мағынаны білдіреді.

Жаңа Smart қоғамның моделі бұл - ақпараттық және ұйымдық жүйелер арқылы адамның интеллектуалдық, жоғары технологиялық, жайлы ортасын құру. Сонымен қатар Smart education немесе «ақылды оқыту» – бұл барлық әлемнің контентінің көмегімен еркін кіруге болатын интерактивті білім ортасындағы икемді оқыту. Smart education ұғымының мәні – білімнің кең көлемді қолжетімділігі, яғни оқыту әр жерде және үнемі қол жетімді болады. Қазіргі таңда әлемнің түкпір-түкпіріне SMART Technologies компаниялары инновациялық құралдарын ұсынып, жұмыс пен оқытуға деген адамның көзқарасын түбірімен өзгертуде. SMART education-нің негізгі идеясы техникалық құралдарды, қызметтер мен интернетті қолдану арқылы адам өмірінің барлық аспектісін жетілдіру болып табылады. Мұндай стратегия АҚШ, Корея, Жапон және Еуропа елдері үшін эталонға айналды. Ал Корея елінде инновациялық білім беру технологиялары 1996 жылдан бері белсенді

дамып келеді. Білім беру саласында дәстүрлі оқыту электронды оқытуға, электронды оқыту smart оқытуға ауысты. Білім беруде оқушылардың өздігінен дербес білім алуына басымдық берілсе, біліктілік арттыру жүйесінде қашықтықтан оқыту, корпоративті оқыту кеңінен қанат жайды. Ендігі міндет – сол алған білімнің адамға қызмет етуіне мүмкіндік беретін «smart learning» оқыту ортасын дамытып, тұлғаның интеллектісін дамытуда және оқытудың келешегінің бір бағыты инновацияда екенін де түсіну керек.  
(<https://stud.kz>)

### **Айтылым**

**9-тапсырма. Топтық жұмыс. Мәтін мазмұны бойынша ақпаратты пайдалана отырып, екінші топқа сұрақ қойыңыздар.**

<b>А тобының ақпараты</b>	<b>Ә тобының ақпараты</b>
Smart оқыту жүйесі	Жаңа Smart қоғамның моделі
«ақылды оқыту»	мақсатты дұрыс қоя білу
Smart education	дәстүрлі оқыту
түбірімен өзгерту	негізгі идея
Smart education ұғымы	міндет

### **Жазылым**

**10-тапсырма. Ойды жалғастырыңыз.**

Менің ойымша, Smart оқыту жүйесінің мүмкіндігі зор. ....

.....  
 .....  
 .....  
 .....

### **Тыңдалым. Айтылым**

**11-тапсырма. Youtube желісінен сілтеме (<https://youtu.be/ZGAYfqzO4yc>) арқылы «Цифрлық технологиялар білім беру саласында» атты бейнежазбаны көріп, пікіріңізді айтыңыз.**

**12-тапсырма. Бейнежазба бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.**

1. Бейнефильмде қай мемлекеттердің IT саласындағы тәжірибесі туралы айтылады?
2. Беларусьта болашақ IT мамандары университет қабырғасында не істей алады?
3. Студенттердің идеялары қандай аумақта жүзеге асырылады?
4. Ең жақсы жобалар қайда жіберіледі?
5. Наталья Иванованың пікірінше, жоғары сапалы, сұранысқа ие IT өнімінің пайда болуы нені қалыптастырады?



6. Ресей маманы Илья Горбачев қандай пікір айтты?
7. Білім беру үдерісіне цифрлық технологиялар қалай көмектеседі?
8. Ақпараттық технологиялар нарығында біліктілігі жоғары мамандарды қалай дайындап шығаруға болады?

## **Оқылым**

### **13-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.**

#### **Цифрлық студенттік билет енді eGov Mobile қосымшасында қолжетімді**

EGov Mobile мобильдік қосымшасына жаңа цифрлық құжат – «Студенттік билет» қосылды. Енді студенттік билетті смартфондағы электрондық үкімет қосымшасы арқылы электрондық түрде беруге болады.

Студенттік билет оқу орнының, жатақхананың немесе кітапхананың аумағына кедергісіз кіру үшін қажет, сондай-ақ билетті көрсеткен кезде студентке мүмкіндіктер немесе жеңілдіктер берілсе пайдалы болуы мүмкін.

– Біз қазақстандықтардың барынша көп құжаттарының цифрлық форматта болғанын қалаймыз. Бұл құжаттарды түпнұсқада алып жүрмеуге мүмкіндік береді. Өзімен бірге цифрлық студенттік билеті бар әрбір студент оны талап етілген жерде әрдайым көрсете алады, - деп түсіндірді «Ұлттық ақпараттық технологиялар» АҚ басқарма төрағасы Әсет Тұрысов.

Билетті табу үшін қосымшада, «Сервистер» қосымша бетінде «Цифрлық құжаттарды» басу қажет. Студенттік билеттің иесі QR-код арқылы оған қол жеткізе алады, бұл құжатты сұратқан тарапқа оның түпнұсқалығына көз жеткізуге көмектеседі.

(DEGITALKazakhstan сайты)

## **Айтылым**

### **14-тапсырма. Сұрақтар бойынша пікірлесіңіздер.**

- Цифрлық студенттік билеттің қолжетімділігі студенттер үшін тиімді ме?
- Қазіргі уақытта eGov Mobile-да тағы қандай цифрлық құжаттар қолжетімді?
- Тағы қандай құжаттардың цифрлық қолжетімді болғанын қалар едіңіз?

## Жазылым

15-тапсырма. «Ұлттық ақпараттық технологиялар» АҚ басқарма төрағасы Әсет Тұрысовқа цифрлық студенттік билеттің сіз үшін қажет әрі тиімді екенін айтып, алғысыңыз бен ұсыныстарыңызды білдіріп хат жазыңыз.

## Тыңдалым. Айтылым

16-тапсырма. Youtube желісінен сілтеме (<https://youtu.be/r6-F1Gou4aA>) арқылы «Технология кімдерге және қандай жағдайда қажет?» атты бейнежазбаны көріп, пікіріңізді айтыңыз.

## Жазылым

17-тапсырма. Бейнежазба бойынша фермер Серікбол Нұрақов пен тілшінің арасында сұхбат құрастырыңыз.



## Айтылым

18-тапсырма. Бейнежазба бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.



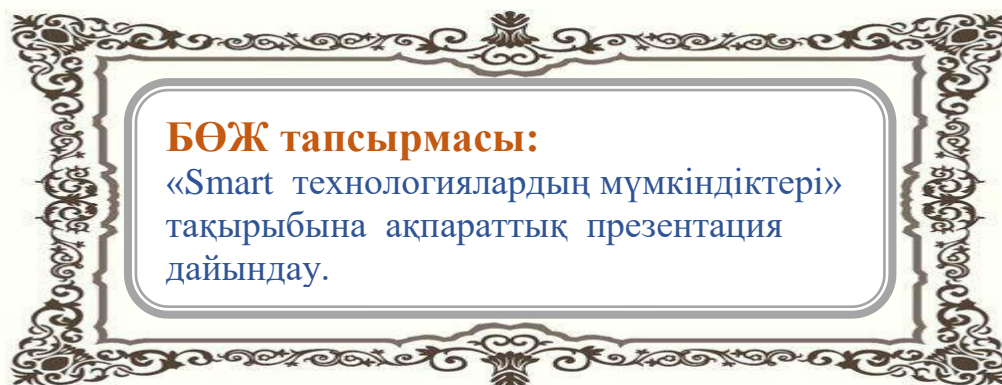
1. Мобильді қосымша фермерге қандай мүмкіндік береді?

2. Фермер трекерді қалай пайдаланады?
3. Трекердің қуаты неше жылға жетеді?
4. Қосымшаның тағы қандай функциялары бар?
5. Паспорт функциясына фермер қандай мәліметтерді енгізеді?



- Сарапшы Қайыржан Наурызғалиев не туралы айтты?
- Қосымшаны әзірлеуші топтың жетекшісі Марат Әуезов қандай пікір білдірді?
- Тілші бейнежазбаны қандай пікірмен қорытындылады?

**19-тапсырма.** *«Цифрлық Қазақстан: ақпарат және технология» тақырыбы бойынша «Цифрлы технология барлық саланы қамтиды және өте тиімді» деген пікір төңірегінде ой қорытыңыздар.*



## МОДУЛЬДЕР БОЙЫНША ТЫҢДАЛЫМ МӘТІНДЕРІ

### ОТАУ КӨТЕРУ САЛТЫ

«Көтерілген отауың құтты болып, ұзақ жасап ішінде сүйсін жарың» деп халқымыздың жауһар жырының бірі «Қыз Жібекте» айтылғандай, ұлтымыздың мәдениетінде «отау көтеру» деген сөз бар. Ол «үйлену, жұпты болу» деген мағынаны білдіреді. Демек, жастар үйленіп, отау көтеруге тиіс. Аталарымыз «отау көтеру» салтына ерекше мән берген. Әдетте, ұлы үйленетін, қызы тұрмысқа шығатын ата-ана алдымен отау дайындайды. Қыз жасауына отау қосыла берілетін. Отау жас отбасының бақыт шаңырағы болып саналатындықтан, оны барынша әсемдеп, әдемілеп, толық жабдықтап әзірлеу – аз шаруа емес. Оған көрші-көлем, жақын туыс, нағашы-жиендер тегіс араласады. Ыдыс-аяқтан бастап, сандық, кілемдердің бәрін әкеледі. Сөйтіп, бүкіл ауыл болып отау көтеру – әрі қызық, әрі міндетті іс. Отау алғаш тігілгенде оны құрметті әрі елге сыйлы аналар бастайды. Шаңырақты да бақанға ақ мата байлап, ел ағалары көтереді. Отқа май құйылады, «босаға майлау» жасалады. Алғашқы дастарқан жайылып, оған мол тағам жасалады. Кіргендер шашу шашып, «құтты болсын», «іші жанға, сырты малға толсын» деген тілекпен қуанышын білдіреді. Жақын туыстар отауға көрімдік әкеліп, мал атайды, бағалы мүліктер сыйлайды.

Жас отау әке үйінің оң жағына тігіледі. Бұл үйге жасы үлкендер шақырусыз кірмейді. Ал жастар мен балалар қызықтап, осы отауды төңіректейді. Ауылдастар мен жанашырлар жас отау түтінінің түзу шығуын, жаңа үйленгендердің тұрмыс-тіршілігін сырттай бақылап, келінге баға беріп отырады. Жас келін ерте тұрып, өз үйінің ғана емес, жанындағы іргелес үйлердің де түндігін ашуы оның әдептілігі мен мәдениеттілігін білдіреді. Келін инабатты, үлкендерге ізетті болса, ауыл болып оны аялайды, жақсы тілектерін аямайды. Бұндай келіндер қарттардың батасына ие болып, шаңырақтың ғана емес, елдің көркіне айналады.

*(Ақпан Қоңыр // <https://el.kz/>)*

### СЕНІМ – ҰЛЫ КҮШ

Мен бір жас дәрігер жігітті білемін. Өз ісін ол ешкімнен кем білмейді. Жүйке ауруларын емдейтін бұл жігіт жолдастарының арасында абыройлы, істейтін жерінде де құрметті, сыйлы. Алайда кейде оның өз басына қатысты сұрақ қойсаң, ол жауап бермей, тіпті кейіп тастап, сені тыңдамай қоятыны бар. Мен бұның сырын көпке дейін түсіне алмай жүрдім. Бұл жұмбағымның шешуін кейіннен онымен жақын араласқан соң ғана білдім. Сөйтсем, ол дәрігерлікті әке-шешесі ұнатқаннан кейін таңдаған екен. Алайда оның жүрек



түкпірінде бала кездегі археолог болсам деген арманы сөнбеген екен. Оған қонаққа барғанда көргенім: үйіндегі кітап сөресінде археологияға қатысты кітаптар, сурет-альбомдар, журналдар сіресіп тұр. Ол жер астынан жақында табылған көне шаһарлар, жәдігерлер туралы сөйлегенде ауыздыға сөз, аттылыға жол бермей кетеді. Мұндайда ол шабыттанып, аруақтанып алады екен. Ол болашақта әйтеуір бір қазба жұмысына қатысып, өзі тамаша қойма табатынына сенеді. Оның осы сенімі сөнбегені үшін де мен оны сыйлаймын.

Мен жатқан ауруханада бір жап-жас нейрохирург жігіт бар. Бұл – мүлдем басқаша адам. Өзі жастығына қарамай, атақты профессордың көмекшісі. Профессор кейбір операцияларды соған сеніп тапсырып, өзі тек бақылап қана тұрады. Мәселе жас жігіттің білгіштігінде, қолының ептілігінде емес. Бұл жігіт өзі қараған науқас жандардың іші-бауырына кіріп, оларды демнің арасында ұршықша үйіріп әкетеді. Көп науқас оған өзінің ішкі сырын жайып салады. Көбі оның соңынан топырлап, шұбап жүреді. Бір жолы онымен палатада әңгімелесіп отырып:

- Сіз өз кәсібіңізді қатты ұнататын сияқтысыз, - дедім. Жас дәрігер салмақты жігіт еді. Менің сауалыма жауап берудің орнына қарсы сұрақ қойды:

- Айтыңызшы, сіз үшін ақындық та кәсіп боп көріне ме?

- Жоқ, - дедім сауалының астарын ұқпай.

- Суретші болу ше? Ол да бір кәсіп пе?

- Жоқ.

- Сонда не олар?

Мен жауап таппай, күмілжіп қалдым. Ол өз сұрағына өзі жауап берді:

- Меніңше, бүкіл жан-дүниесі, күллі жаратылысы шалқыған шабыттан қаланып, о баста ақын боп туылған жанның ақын болмай қалуға құқығы жоқ. Демек, ақындық – ол адамның өзі қалап алған мамандығы емес, қайта ақынның табиғи парызы. Дәрігерлік те солай. О баста өзінің осы іске икемі, ынтасы, тіпті дарыны болмаса, қанша оқытса да, одан нағыз дәрігер шықпайды. Дәрігерлікті кәдімгі кәсіптердің бірі деп түсінбеу керек. Иә, сенімнің үлкен күші бар. Меніңше, тек өз бойындағы күш-қуатқа, ерік-жігерге, дарын-қабілетке қалтқысыз, бар жан-тәнімен сенген адам ғана биік мұрат-мақсат шыңдарына шыға алады.

*(Немат Келімбетов)*

## **КӨРЕГЕН БАСШЫ**

Көрнекті қоғам қайраткері Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев 24 жыл Қазақстан республикалық партия ұйымын, 7 жыл Қазақстан үкіметін, 3 жыл Ғылым академиясын басқарған шын мағынасындағы Тұлғаға лайық азамат. Ол нағыз зиялы деген мәртебеге дақ түсірместен өмір сүрді, қызмет етті, дүниеден өтті. Қазақтың біртуар ұлына АҚШ-тың бұрынғы Президенті Д.Эйзенхауэр: «Мен бүгін зор тұлғамен кездестім. Ол – терең саясаткер, халықтар даналығын толық меңгерген адам. Ол – КСРО-ның сирек кездесетін тұлғасы», - деп бағасын беріпті.

1952 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясы Президенті лауазымына сайланғаннан бастап ұлт зиялыларының тағдырына, өсуі мен қызметіне тікелей қатысы бар бастамалар көтеріп, шешімдер қабылдаған, оның қолдауымен әлемге, әрбір қазаққа белгілі Олжас Сүлейменов, Ілияс Есенберлин, Нұрғиса Тілендиев, Шәкен Айманов, Өмірбек Жолдасбеков, Иван Шухов, Жақсылық Үшкемпіров, Шәмші Қалдаяқов сынды дарындылар танылды. Бұлардың әрқайсысының жолындағы кедергілерге қарсы тұрып, әлеуметтік-кәсіби және шығармашылық кемелденуіне көмегін тигізді. Д.Қонаев ғылымды, үкіметті, республикалық партия ұйымын басқарған тұста ұлт зиялыларын даярлаудың негізі болған Қазақстан жоғары оқу орындарының саны екі есеге жуық өсіп, 56-ға жетті, материалдық-техникалық базасы нығайды, профессор-оқытушылар құрамы, мамандықтар қатары ұлғайды. 70-ші жылдары республиканың алыс аудандарынан 5 мыңнан астам талапкер жоғары оқу орындарына конкурстан тыс қабылданатын еді.

Қазақ тарихындағы Д.Қонаевтың қалдырған ізін саралағанда, мынаны айрықша атап өту керек: бірі – қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жаңа кешенін салдырғаны, екіншісі – Қарағанды мемлекеттік университетін ашуға қол жеткізгені. Ол көшбасшы еді. Елдік мүддеге адал екі субъект – Д.Қонаев пен қазақ зиялысы бірін-бірі нұрландырды, кемелдендірді, халықты тәрбиеледі. Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев республика партия ұйымын басқарған ширек ғасырға жуық уақыт ішінде өзінің үлкен мәдениеттілігімен, ізеттілігімен танылды. Кейін мемлекет ісінен қол үзген кезде де елде жүріп жатқан реформа бағыттарын, қоғамды демократияландыру қажет екенін сезініп, қолдап отырды. Халық дәстүрін жақсы білетін, тағылымы терең, парасаты биік жан халқымен бірге мәңгі жасай береді.

*(Х.Әбжанов, тарихшы)*



## **ЖАН-ЖАҚТЫ ҒАЛЫМ**

Гумбольдт қоры дүниежүзілік ғылыми ортада кеңінен танымал. Бүгінгі күнге дейін әлемнің әр түкпіріндегі 27 мыңнан астам ғалым-зерттеуші осы қордың стипендиясын алған. Олардың елуге жуығы – Нобель сыйлығының иегерлері. Осы мәртебелі қордың сыйлығын алғандардың арасында қазақ ғалымы Әшірбек Момынов та бар. Ол – Ташкент мемлекеттік университетінің түлегі. Аспирантураны Ленинградта бітірген. Докторантураны Германияда оқыған. Түпкі оқыған мамандығы араб тілі мен ағылшын тілі болса да, Ә.Момыновты нағыз жан-жақты ғалым десек



жарасады. Әртүрлі салада ғылыми зерттеу жүргізеді. Араб, ағылшын тілдерінен бөлек, неміс, француз тілдерін меңгерген. Өзбекше, түрікше біледі. Парсы тілін де жақсы меңгерген.

Ғалым бізбен әңгімесінде: «Біз еркін бәсекелестік жағдайында өмір сүріп жатырмыз. Өзім араб тілі мамандығында оқып, одан кейін қолжазбалармен шұғылдандым. Деректанушы ретінде қалыптастым. Тың деректермен жұмыс істегенім үшін дін тарихы, Ислам тарихына қатысты жаңа деректерді білдім. Соны жаңаша шешуге тырыстым. Сол арқылы ғана әлем ғылымына кіре алатынымды түсіндім. Гумбольдт стипендиясының бірінші талабы – доктор болу да, екінші талап – Батыс Еуропа тілдерінде көрнекті ғылыми жұмыстар шығару. Яғни ғылымға қосқан әлемдік үлесіңіз бағаланады да, соған орай стипендия тағайындалады. Бұл жерде жынысына, азаматтығына, басқасына қарай бөлмейді. Әлемнің қай түкпірінде кім лайық болса, соған беріледі», - дейді.

Ә.Момынов қазіргі дінтанушы мамандарға екі талап қойылатынын айтты. Біріншісі – ағылшын тілін білу. Өйткені шетелде оқимын, білімімді жалғастырамын дейтін болса, ағылшын тілінсіз қиын. Одан кейін араб тілін білу. Өйткені Орта Азияда кеңінен тараған тіл – араб тілі. Ислам әдебиеттері негізінен осы тілде жазылған. Оны да білу – міндет. Ал ынтасы бар балалар одан әрі парсы тілін де, түркі-шағатай тілін де үйреніп алады. Екіншіден, әлемдегі дінтану мектептерінің теориялық білімімен таныстырамыз. Өйткені теорияны білмесе, әлемдік ғылым әлеміне еркін ене алмайды. Жастардың арасынан мықты ғалымдар шығып, біздің жұмысымызды жалғастыратынына, жаңа ғылыми жаңалықтар ашатынына сенеміз.

(<https://kazislam.kz/>)



## **ЖЫЛҚЫ – ЕР ҚАНАТЫ**

Қазақ халқы баланы атқа әртүрлі жаста мінгізеді. Біреулер бес жасында, біреулер ұлының атқа бейімділігін байқап үш жасында мінгізеді. Атақ міну – ержетудің негізі. Көшпенділер ерте ержеткен. Олардың он үште отау иесі атануының себебі сонда. Жас жігіттер жаугершілік жолында, ел қорғау қамында жүреді. Бұл кездері ауыл-аймақты жас бала асырайды. Сол үшін де оның ерте есеюі айрықша қажет. «Сен ертең атқа мінісің» деген сөз жас балаға «сен енді үлкейдің, есейдің» дегендей естіледі. Қолына қамшы

ұстап, астына сәйгүлік мініп, жылқы қайырып, күнделікті шаруаға араласуының өзі бір ғанибет.

Баланың атқа мінуі оның өсіп-жетілуіне де ерекше пайдалы. Бұрынғы кезде спортпен айналыспаса да, шымыр денелі, жауырыны қақпақтай, жұдырығы тоқпақтай азаматтар көп болған. Ерте атқа мінген жан ерте шыңдалады. Атқа мініп-түсіп, оны ерттеу, қолға қамшы алып үйреніп, жерден теңге ілу, көкпар тарту сияқы әртүрлі ойын-сауыққа машықтану балаға қызықты, әрі ептілік пен шымырлықты шыңдай түседі. Жүйрік аттың жүрісі мен баланың қиялы да қанаттанып, бейтаныс табиғат дүниесін көріп-білуге ынтызарлығы күшейе түседі. Шынында бұл өмірдің сан алуан қиыншылыққа толы екенін де ерте сезеді. Бүгінгі күні медицина саласында атқа мінудің ерекше пайдалы екендігі туралы көп айтылып жүр. Әсіресе, атқа мінген балалардың денесі мығым, ойы ұшқыр болады.

Қазір еліміз бойынша есептегенде балалардың үштен екісі атқа мінуді білмейді, ал олардың арасында атқа мініп көрмегендері қаншама?! Атқа мінудің бірнеше түрлі пайдасы бар. Әуелі ішкі күйзелістен, тығырықтан шығуға көмектеседі. Атқа мініп көрсеңіз, мұны айқын сезінесіз. Қаладағы бұйығы тірлігіңіз бір сәтке болса да ұмытылып, жаңа идеялар мен көркем ой жүйесі іске қосылады. Атқа мінсеңіз, қан ұюы, қан қысымы аурулары күрт кемиді. Осыны сезген басқа елдер балаларын ипподромнан шығармайтын әдет тапқан. Мәселен, Мәскеу, Вашингтон, Лондон сияқты ірі қалалардағы ипподромдардың саны артып, кірісі де көбейген. Ал ауқатты отбасылар өздері жылқы ұстап, бос уақытында балаларымен бірге таза ауада серуендеуді әдетке айналдырған.



## ЖАС ҒАЛЫМ

Изат Сmekенов – биоотын саласында белсенді зерттеу жүргізіп жүрген жас ғалым. Изаттың қазақ-түрік лицейінде оқып жүргенде-ақ биологияға деген қызығушылығы ерекше болды. Оқушы кезінен түрлі республикалық олимпиадалардың жеңімпазы атанды. Осыдан кейін болашағын биологиямен байланыстыра бастады.

- Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ға келген соң, алғашқы екі жылда оқуға деген ынтам болмады. Қалай осы зертханаға келдім, ғылымның не екеніне

көзім жетті, құлшынысым да оянды. Содан осы саламен «ауырдым». Ғалым болғым келді. Қандай да бір жаңалық ашқым келеді, - дейді Изат.

Бұл зертхана Изатқа не берді? Біріншіден, тәжірибе алып, білім жинады. Себебі зертханада жұмыс істеп, қандай да бір нәтижеге қол жеткізу үшін көп іздену керек. Ағылшын тіліндегі шетелдік мақалалардан қажетті ақпараттарды тауып, өзіне пайдалы мәліметтерді жазып жүретін болды. Мұнда түрлі бағыттар бойынша жұмыс істеуді үйреніп, ДНК, РНК-ларды, олардың бөлінуін зерттеп көрді. Ақуыздармен жұмыс істеуді, жануарлардың иммунизациясын жасауды үйренді. Изат қолданбалы ғылыми бағыт бойынша жұмыс істейді. Ол өз әріптестерімен бірге кез келген заттың целлюлозасын биоэтонолға айналдыра алатын ашытқы жасау үстінде. Қарапайым тілмен айтқанда, адамдарға қажетсіз болып қалған қалдықтарды, мейлі ол қағаз, өсімдік немесе ауыл шаруашылығы қалдықтары болса да ашытып, биоэнергетикалық спиртке айналдыратын ашытқы жасайды.

- Жерасты байлықтарының қоры таусылып бара жатқаны бәрімізге де аян. Сондай-ақ оны өндіру арқылы қоршаған ортаға зиян тиіп жатыр. Ал біз осы жоба арқылы қалдықтардан энергия алатын боламыз. Одан табиғатқа зиян тимейді, - дейді жас ғалым. Изат жақында Парижге барып, сондағы лабораториялардан үш айлық іс-тәжірибеден өтіп келді.

*(Әсел Сарқым. <https://baribar.kz> »)*



# МОДУЛЬДЕР БОЙЫНША ТЕСТ ЖӘНЕ ЖАҒДАЙТТЫҚ ТАПСЫРМАЛАР

## **I МОДУЛЬ** **ОТБАСЫ – ШАҒЫН МЕМЛЕКЕТ**

### 1.1 Отбасындағы қарым-қатынас

### 1.2 Отбасындағы әкенің рөлі

#### **1-нұсқа**

**1. «Отбасындағы қарым-қатынас» мәтінінің мазмұнына сәйкес емес ақпаратты көрсетіңіз.**

- A) Қазақ отбасында қалыптасқан құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұра болып қалып отырған.
- B) Халқымыздың ұлы ақыны Абай баланың бойындағы қасиеттерді айрықша зерттеген.
- C) Тәрбиеге қатысты айтылған мақал-мәтелдердің жас ұрпақтың тәлімді, тәрбиелі болып өсуіне септігі зор.
- D) Ата-бабаларымыздың өсиеттерін жас ұрпаққа жеткізушілерді «текті адам» деп атаған.

**2. «Отбасындағы қарым-қатынас» мәтінінің мазмұнында жауабы бар сұрақты табыңыз.**

- A) Ата-бабаларымыз өзінен кейінгі ұрпаққа нені білуді аманат етіп қалдырған?
- B) Жас ұрпақ ата-тегін біле ме?
- C) Қазақтың ұлы ақыны Абайдың өлеңдері кімдерге арналған?
- D) Ата-бабамыздың өсиеттерін жас ұрпаққа қалай жеткізуге болады?

**3. «Отбасындағы қарым-қатынас» мәтінінің қорытындысын көрсетіңіз.**

- A) Ата-тегін айтқанның айыбы жоқ
- B) Отбасы құндылықтары – асыл мұрамыз
- C) Ата-баба жолын еске алу
- D) Әке – әулет басшысы

**4. «Түтіні түзу шығу» фразеологизмінің мағынасын табыңыз.**

- A) Ата-тегін білу
- B) Тату-тәтті тұру
- C) Үлкен үйді сыйлау
- D) Әкенің ақылын тыңдау

**5. «Отбасындағы қарым-қатынас» мәтінінің мазмұнын ашатын мақалды көрсетіңіз.**

- A) Өз үйім – өлең төсегім
- B) Адам деген ардақты ат
- C) Атаңа не қылсаң, алдыға сол келер

D) Отан отбасынан басталады

**6. Мәтін мазмұнына сәйкес «Әкеге қарап ұл өсер, ... » мақалының жалғасын көрсетіңіз.**

- A) ұшқанда соны іледі
- B) шешеге қарап қыз өсер
- C) шеше көрген тон пішер
- D) алдына сол келер

**7. «Отбасындағы әкенің рөлі» мәтінінің мазмұны бойынша сөйлемді толықтырыңыз.**

*Абай атамыз баланы ұлағатты азамат – «толық адам» етіп тәрбиелеу үшін ата-аналардың өздері дәрежесіне сай ....., ..... болуын талап етті.*

- A) басшы, қамқоршы
- B) үлгілі, өнегелі
- C) сезімі, мінезі
- D) ықпалы, қасиеті

**8. Сөйлемдегі асты сызылған сөздің мағынасын ашыңыз.**

*Әкесінің өзіне, отбасына, бауыр-қарындастарына, туған-туыстарына деген бауырмалдығын көріп өскен бала да сол қасиеттерді өз бойына жинары хақ.*

- A) тілек, үміт
- B) сын, пікір
- C) ақыл, өсиет
- D) шындық, ақиқат

**9. «Отбасындағы әкенің рөлі» мәтініндегі негізгі ақпаратты табыңыз.**

- A) Әке тәрбиесінің маңыздылығы
- B) Әкенің ізгі қасиеттері
- C) Әке туралы ой-пікір
- D) Әке – ұрпақ жалғастырушы

**10. Сөйлемдегі асты сызылған сөзге қарама-қарсы сөзді табыңыз.**

*Бұл туралы ойшыл ақын әкенің ізгі қасиеттері – оның адамгершілік, еңбексүйгіштігі, отбасына, жарына деген сүйіспеншілік сезімі үй ішін нұрландырып тұрса, ері ақылды, әйелі мінезді болып, тату болса, үстіндегі үй жұмаққа айналып, бала жақсы мінезге, асыл қасиетке тәрбиелене алатынын айтады.*

- A) арсыздық
- B) жалқаулық
- C) мансапқорлық
- D) тәкаппарлық

## Жағдаяттық тапсырмалар

1. Отбасы құндылықтары туралы қазіргі қалыптасқан көзқарас сізді ойландыра ма? Бұрынғы қазақ қоғамындағы тәртіп неге өзгеруде? Сіздің ойыңыз қандай?
2. Кей жастар мінезімен тәнті ететін адамдарға ұқсағысы келеді. Әсіресе өз ата-аналарына қатты еліктейді. Ал сіз қандайсыз?
3. «Үлкенге құрмет, кішіге ізет» тақырыбына өз ойыңызды білдіріңіз. Бұл мақал сізге ой сала ма? Түсіндіріңіз.
4. «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деген мақалды түсіндіріп беріңіз. Неге қазақ қоғамында әкенің орны ерекше саналған? Сіз қалай ойлайсыз?

### 1.3 Ұлттық танымдағы қара шаңырақ туралы түсінік

#### 1.4 Қандай отбасын құрғыңыз келеді?

## 2-нұсқа

**1. «Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыдың салты» мәтінінің мазмұнына сәйкес емес ақпаратты көрсетіңіз.**

- А) Халқымыздың салт-санасындағы қасиетті ұғымдардың бірі – үлкен үй немесе қара шаңырақ.
- В) Әдетте әке шаңырағында кенже ұлы қалатын болған.
- С) Қара шаңырақ – бір әулеттің тараған түп тамыры.
- Д) Отбасын құрып, шаңырақ көтеру – өмірдегі ең маңызды қадамдардың бірі.

**2. «Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыдың салты» мәтінінің мазмұнында жауабы жоқ сұрақты табыңыз.**

- А) Қара шаңырақ деп қандай үйді айтады?
- В) Қара шаңырақтың иесі кім?
- С) Қара шаңырақты қастерлеудің үлгісі қандай?
- Д) Шаңырақ көтерген жастарға қандай тілек айтады?

**3. «Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыдың салты» мәтінінің мазмұнын ашатын тірек сөздерді көрсетіңіз.**

- А) шаңырақ, мұрагерлік, құрмет
- В) отбасы, әке, құндылық
- С) әке, бала, үлгі-өнеге
- Д) шаңырақ, уық, кереге

**4. Сөйлемдегі асты сызылған сөздің мағынасын ашыңыз.**

*Барлық келін үлкен үйдің босағасын аттағанда, оң тізесін бүгін, сәлем етіп кірген.*



- A) үйге кіру
- B) үйді көру
- C) үйді алу
- D) үйден шығу

**5. «Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыдың салты» мәтінінің мазмұнын ашатын сөйлемді көрсетіңіз.**

- A) Әркімге өз үйі ерекше қымбат.
- B) Шаңырақ – киіз үйдің ең жоғарғы бөлігі.
- C) Қара шаңырақ – бір әулеттің тараған түп тамыры.
- D) Шаңырақ көтеру – өз алдына үй болу, үйлену деген сөз.

**6. «Қара шаңырақты қадір тұту – халқымыдың салты» мәтінінің мазмұны бойынша сөйлемді аяқтаңыз.**

*Қазақ дәстүрі бойынша бір әкеден туған ағайындылар ержетіп, бастарын құраған соң, өз алдарына отау тігіп, бөлек үй болады да, ... ..*

- A) отау иелері құрмет тұтқан
- B) ата-бабадан жалғасқан қара шаңырақ деп аталады
- C) бірі ғана сол шаңырақта әке-шешесінің қолында қалады
- D) барлығы оған құрметпен қараған

**7. «Үлгілі отбасы болуға 8 кеңес» мәтінінің мазмұны бойынша сөйлемді толықтырыңыз.**

*Қандай қиын жағдай болмасын, сабырлылық танытып, қиыншылықты ... .. тырысу керек.*

- A) бірге көруге
- B) бірге жүруге
- C) бірлесіп жеңуге
- D) бірлесіп орындауға

**8. Сөйлемдегі асты сызылған сөздің мағынасын ашыңыз.**

*Бұл жерде еркіндік деген әркім өз білгенін істеуге болады екен деген сөз емес. Керісінше, бір-біріне қолдау көрсетіп, рухани дамуына мән беру керек деген сөз.*

- A) қызығу, сүйсіну
- B) апару, әкелу
- C) сену, түсіну
- D) жақтау, қоштау

**9. «Үлгілі отбасы болуға 8 кеңес» мәтініндегі негізгі ақпаратты табыңыз.**

- A) Отбасы кеңесі орталығы
- B) Ата-ананың ізгі қасиеттері
- C) Бақытты отбасының ережелері
- D) Әке – балаға сыншы

**10. Сөйлемдегі асты сызылған сөзге қарама-қарсы сөзді табыңыз.**

*Жылы сөз жан жылытар, ал қатыгездік екі жанды ашақтатып, жек көруге алып келеді.*

- A) сабырлылық
- B) мейірімділік
- C) сыйластық
- D) түсіністік

### Жағдаяттық тапсырмалар

1. Көргенді қазақ отбасылары қыз баланы «қонақ» деп мәпелеп, қадірлеп өсіргені белгілі. Бұл тәрбие туралы өз көзқарасыңызды білдіріңіз.
2. Қазақ халқының дәстүрінде келіндер қара шаңырақтың не үлкен үйдің босағасын аттағанда, оң тізесін бүгіп, сәлем етіп кіретін болған. Сәлем салу дәстүрі туралы сіздің көзқарасыңыз қандай? Өз пікіріңізді айтыңыз.
3. Соңғы жылдары елімізде азаматтық некеде тұрып жатқан жастардың қатары көбейіп келеді. Азаматтық некеге тұру дұрыс па? Сіз қалай ойлайсыз?

### 1.5 Студенттік отбасы

#### 1.6 Жас отбасының келіспеушілігі: себептері мен алдын алу

### 3-нұсқа

**1. «Студенттік отбасы» мәтінінің мазмұнын ашатын тірек сөздерді көрсетіңіз.**

- A) жас отбасы, қиындық, жауапкершілік
- B) отбасы, қара шаңырақ, құндылық
- C) отбасы, үлгі-өнеге, мұрагерлік
- D) шаңырақ, құрмет, ерекшелік

**2. «Студенттік отбасы» мәтінінің мазмұнында жауабы жоқ сұрақты табыңыз.**

- A) Алдаберген студенттік отбасында кездесетін қандай қиындықтар туралы айтты?
- B) Рахат жас отбасында қандай жауапкершілік болу керек дейді?
- C) Абылайхан отбасындағы қаржылық мәселені қалай шешуге тырысты?
- D) Әйгерімге отбасылық өмір туралы қандай кеңес айтты?

**3. «Студенттік отбасы» мәтінінің қорытындысын көрсетіңіз.**

- A) Отбасылық өмірдің қызығы мен шыжығы
- B) Отбасы құндылықтары – асыл мұрамыз
- C) Отбасылық өмірге дайындық
- D) Отбасылық өмір ұстанымдары

**4.«Студенттік отбасы» мәтінінің мазмұны бойынша сөйлемді толықтырыңыз.**

*Ақырындап Қазақстандағы ... .. қатарына қосылатын шығармыз деп ойлаймын.*

- A) мерейлі отбасылар
- B) үлгілі отбасылар
- C) көп балалы отбасылар
- D) тәжірибелі отбасылар

**5. «Бел буу» фразеологизмінің мағынасын табыңыз.**

- A) алдын алу, байқау
- B) келісімін бермеу
- C) ниет ету, кірісу
- D) айтқанын тыңдау

**6. «Жас отбасының келіспеушілігі» мәтінінің мазмұнын ашатын мақалды көрсетіңіз.**

- A) Отан отбасынан басталады
- B) Үйлену оңай, үй болу қиын
- C) Өз үйім – өлең төсегім
- D) Ата – баланың қорғаны

**7. Сөйлемдегі асты сызылған сөз тіркесінің мағынасын ашыңыз.**

*Некелескен жастардың бір-бірімен тіл табыса алмай, жараса алмай ажырасып кетуіне не себеп?*

- A) сабырсыздық
- B) түсініспеушілік
- C) ақылдаспау
- D) батыл сөйлеу

**8. «Жас отбасының келіспеушілігі» мәтінінің мазмұны бойынша сөйлемді аяқтаңыз.**

*Некеге деген адалдықтың, бір-біріне деген сенім күшінің жоғары болуы – ... ..*

- A) соншалықты бір қиын дүние болмай қалды
- B) қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінуден көрінеді
- C) өткінші нәрсе, бірде болады, бірде жоғалады
- D) отбасы керегесінің берік болуына негіз

**9. «Жас отбасының келіспеушілігі» мәтіні бойынша жеке пікірді білдіретін ақпаратты тандаңыз.**

- A) Үй болу дегеніміз – қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну.
- B) Отбасы тәрбиесі – береке-бірліктің бастауы.
- C) Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілетінін ұмытпаңыз.
- D) Үйленудің шарттарын біліп алған дұрыс.

**10. Сөйлемдегі асты сызылған сөздің синонимін табыңыз.**

*Ел іргесіне сызат түсіретін бұл әрекеттің зияны шаш етекпен.*

- A) зорлық
- B) залал
- C) қысым
- D) әдет

**Жағдаяттық тапсырмалар**

**1.** Жастығына қарамастан батыл қадамға барып, студенттік кезден шаңырақ құрған жас отбасылар бүгінде аз емес. Ерте отбасын құрған дұрыс па? Сіз қалай ойлайсыз?

**2.** Жастардың көпшілігі отбасылық өмірдің алғашқы сәттерінен бастап ажырасуға әкеп соқтыратын мәселелермен қақтығысады. Не себепті? Ойыңызды дәлелдеп айтыңыз.

**3.** Жас отбасында келіспеушіліктер мен қақтығыстар жиі кездесіп тұрады. Отбасылық қақтығыстарды қалай болдырмауға болады? Сіз қандай ақыл-кеңес ұсынар едіңіз?

**II МОДУЛЬ**  
**ТАБЫСҚА БАРАР ЖОЛ**

2.1 Еңбек нарығы дегеніміз не?

2.2 Сұранысқа ие мамандықтар

**4-нұсқа**

**1. Еңбек нарығы қалай қалыптасады?**

- A) жұмыс көлемі арқылы
- B) бәсекеге қабілеттілік арқылы
- C) сұраныс пен ұсыныс арқылы
- D) ішкі және сыртқы сауда арқылы

**2. «Ұстаным» сөзінің баламасын табыңыз.**

- A) тұжырым
- B) көзқарас
- C) принцип
- D) мотивация

**3. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*Жеке мақсат-мүдде қоғам игілігімен ....*

- A) болуы керек
- B) жасалуы тиіс
- C) көрінгені дұрыс

D) үндескені абзал

**4. Асты сызылған сөздерге балама болатын сөзді көрсетіңіз.**

*Еңбек нарығында өте қабілетті және іскер жұмыскерлерге қатаң әрі қатал таңдау жүргізіледі, нарық еңбекке қабілетсіздерді, жалқау, әлсіздерді ешқашан аямайды.*

- A) біліксіздерді
- B) мамандарды
- C) жарамсыздарды
- D) білмейтіндерді

**5. Еңбек нарығындағы тепе-теңдік қалай жүзеге асады?**

- A) бәсеке арқылы
- B) сұраныс пен ұсыныс арқылы
- C) сыртқы және ішкі сауда арқылы
- D) жұмыссыздық деңгейін анықтау арқылы

**6. АТ және компьютерлік ақпараттық қамтамасыз етуді жасаушылар деп кімдерді айтады?**

- A) компьютер шығарушы
- B) ақпараттық технологияны дайындаушы
- C) бұхаралық ақпарат құралдарындағы қызметкер
- D) бағдарламалық жасақтамаларды құратын, дайындайтындар

**7. Сөйлемдегі көп нүктенің орнына тиістісін қойыңыз.**

*Кәсібін ... отыр.*

- A) қарап
- B) талдап
- C) дөңгелетіп
- D) уысында ұстап

**8. Болашақ мамандық иесі нелерді басшылыққа алғаны жөн?**

- A) нарықты
- B) білім мен қаржыны
- C) білім мен қабілетті
- D) заманға бейімделуді

**9. Еңбек нарығы ненің айнасы?**

- A) қала тұрғындарының
- B) ел экономикасы жағдайының
- C) қазіргі әлемдегі қаржы жүйесінің
- D) бірыңғай ұлттық нарықтың қалыптасуының

**10. Мақалдың жалғасын табыңыз.**

*Мал өсірсең – қой өсір, ... .*

- A) Еңбегің кетпес далаға.
- B) Заманына қарай амалы.
- C) Табысы оның көл-көсір.
- D) Шығыны аз, пайдасы көп.

### Жағдаяттық тапсырмалар

1. Сізге сайыста жақсы өнер көрсетіп, жүлделі орын алған досыңызға алғыс хат мәтінін дайындауды тапсырды. Оның табандылық, мақсаткерлік, жеңіске деген құлшыныс қасиеттерін ашатын хат мәтінін дайындаңыз.
2. Сіз қалалық еңбекпен қамту орталығына келдіңіз. Өзіңізді ұлттық арна тілшісі ретінде сұқбат алуға дайындаңыз. Қазіргі өзекті мәселелер бойынша тиісті адамдарға жолығып, сауалыңызды қойыңыз.

### 2.3 Жұмыс берушінің талаптары 2.4 Бәсекеге қабілеттілік

#### 5-нұсқа

1. «Іргелі» сөзімен тіркесетін қатарды көрсетіңіз.

- A) мөлшер, уақыт, қоғам
- B) сана, қанағат, дағдарыс
- C) зерттеу, жоба, реформа
- D) бәсеке, тұрақтылық, үдеріс

2. Кәсіпкер болу үшін айқын ..... керек.

- A) мақсат
- B) арман
- C) ақша
- D) тілек

3. Сауда жақсы жүру үшін .... керек.

- A) дос
- B) таныс
- C) зерттеу
- D) ерінбеу

4. Мақалдың жалғасын табыңыз.

*Білекті бірді жығады .....*

- A) Білімді мыңды жығады.
- B) Білімді жүзді жығады.
- C) Біліміне сенген озады.
- D) Білімдіге жығылады.



**5. «Күмән тудырмайды» деген фразеологизмге қарсы мағынаны көрсетіңіз.**

- A) күмән
- B) күмәнсіз
- C) күмән келтіреді
- D) күмәнді болмайды

**6. Қазақ елінің өркендеуіне не себепкер болады?**

- A) тәуелсіздік дәуірі
- B) ғалымдардың еңбегі
- C) жаңаша ғылыми көзқарас
- D) адамдардың жақсы тұрмысы

**7. Мәтіндегі «неғайбыл» деген сөздің баламасы бола алатын сөзді табыңыз.**

- A) белгілі
- B) белгісіз
- C) болмайды
- D) болатыны анық

**8. Сөздердің қажетті сыңарын табыңыз.**

*әдет -....., салт -....., мақал -.....*

- A) тыйым, дәстүр, аңыз
- B) салт, ырым, жұмбақ
- C) мақал, ғұрып, ертегі
- D) ғұрып, дәстүр, мәтел

**9. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*Жаһандық бәсекеге қабілетті жастар тәрбиелеу - ... .*

- A) мемлекеттік идеологияның берік негізі
- B) қабілеттілік индексіндегі негізгі өлшем
- C) адам капиталының сапасын жетілдіру
- D) адамдардың бәсекелестік қабілетін ашу

**10. Әлемдік өзекті мәселелер қатарына қайсысы жатады?**

- A) нарық
- B) мамандық
- C) жұмыссыздық
- D) тұрақсыздық

### **Жағдаяттық тапсырмалар**

**1.** Елордада өткізілетін мәдени-көпшілік іс-шараларды бұқаралық ақпарат құралдары мен Астана қалалық әкімдік сайттарынан табуға болады. Сол

негізде ел тәуелсіздігіне арналған мерекелік шара туралы хабарлама жазыңыз.

2. Сіз ағаш шеберісіз. Ағаштан түрлі бұйымдар жасап, оны жақсы бағаға сатқыңыз келеді. Өзіңіз жасаған үй жиһаздары мен кәдесый, домбыра, сандықтарды жарнама жасап, теледидар мен газеттерге хабарландыру беріңіз.

**Тірек сөздер:**

- 1) Сапалы жасалған;
- 2) Тапсырыспен аз күнде дайындап беру;
- 3) Алған да арманда, алмаған да арманда.

## 2.5 Жұмыссыздық және жастар

### 2.6 Ең керек қасиет

## 6-нұсқа

**1. Нақыл сөздердің мәні қандай мазмұнда болады?**

- A) жастарға үндеу
- B) адамгершілікті сақтау
- C) өсиет-өнеге, отаншылдық
- D) табысты болудың жолдары

**2. Сөздердің сыңарын табыңыз.**

*...арман, ... мұрат, ... сенім*

- A) мол, асыл, салт
- B) асыл, мақсат, зор
- C) асыл, биік, наным
- D) биік, адал, ғұрып

**3. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Көп еңбек еткенге ...*

- A) табыс келеді.
- B) жақсылық болады.
- C) бақыт құшақ жаяды.
- D) бақыт басын иеді.

**4. Асты сызылған сөздің баламасын табыңыз.**

*Мемлекеттің қолдауына мұқтаж жандар.*

- A) зәру
- B) көмек
- C) қолдау
- D) демеу

**5. Сөйлемге қажетті сөзді табыңыз.**

*Ақшаны үнемдеп .... – сараңдық емес.*

- A) беру
- B) санау
- C) есептеу
- D) жұмсау

**6. Қажетті фразеологизмді көрсетіңіз.**

*Тәуекелге ...*

- A) қол созу
- B) бел байлау
- C) дем беру
- D) күн көру

**7. Берілген сөйлемге мағыналас қатарды көрсетіңіз.**

*Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі – жас ұрпаққа адамгершілікке негізделген рухани тәрбие беру.*

- A) жастарға сапалы білім беру қажет
- B) рухани тәрбие отбасынан басталуға тиіс
- C) адамгершілік мәселесі ешқашан ескірмейді
- D) бай рухани жастарға берген білім сапалы болмақ

**8. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Тәрбие мен оқу - ... .*

- A) егіз
- B) бірге
- C) сыңар
- D) қатарлас

**9. Алаш көсемі Әлихан Бөкейханның қанатты сөзге айналған пікірін табыңыз.**

- A) Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың хас жауы.
- B) Өнер, білім бар жұрттар тастан сарай салғызды.
- C) Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға.
- D) Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден.

**10. Отансүйгіштік дегеніміз ...**

- A) терең білімді болу
- B) кішіге қамқор болу
- C) жастарды тәрбиелеу
- D) халқыңа қызмет ету

**Жағдаяттық тапсырмалар**

**1.** Демалыс күні асықпай тұрып, көп уақытын компьютер алдында, әлеуметтік желілерде отырып өткізетін таныстарыңызға ақыл айтқыңыз

келеді. Олардың бұл әрекеті дұрыс еместігін айтыңыз, денсаулықтың – зор байлық екенін түсіндіріңіз.

**Тірек сөздер:**

- 1) Бос уақытты спортқа арнау;
- 2) Көркем әдебиет оқу бәрінен де артық;
- 3) Адамның әр уақыты оның жетілуіне қажет.

2. Топ старостасы ретінде университеттің жиналысына барып тұрасыз. Кезекті жиналыстың болатын уақытын, күн тәртібінде қарастырылатын мәселелерді көрсететін хабарландыру жазыңыз.

### **III МОДУЛЬ** **ЖАСТАР МӘСЕЛЕСІ**

3.1 Жаңа әлемдегі жастар келбеті

3.2 Ұлтқа қызмет ету

#### **7-нұсқа**

**1.Қажетті сөзді қойыңыз.**

*Өз Отанын сүйетіндер ұлтқа .... қызмет етеді.*

- A) үнемі
- B) арнайы
- C) тоқтаусыз
- D) қалтқысыз

**2. Қазір әлеуметтік желіде белсенді жастар көп. Олардың танымалдылығын қандай мақсатқа жұмсай білсек, ұтарымыз мол болмақ?**

- A) мінберде сөйлетсек
- B) алаңға шығарып ұрандатсақ
- C) әдемі пікірлерді жиі айтқызсақ
- D) ел мүддесіне орайлас істерге тартсақ

**3. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Көпке топырақ шашудан ... бол.*

- A) алыс
- B) теріс
- C) аулақ
- D) қашатын

**4. Асты сызылған сөздің баламасын табыңыз.**

*Ұлттық құндылықтар біздің бар болмысымызды танытады.*

- A) екенімізді
- B) бейнемізді
- C) елдігімізді

D) келбетімізді

**5. Қай әрекет жүгенсіздікке жатады?**

- A) Келеңсіз жайттарды әлеуметтік желіге салу
- B) Өзінің не істеп, не қойып жүргенін жариялау
- C) Біреулерден артық екендігін көрсетуге ұмтылу
- D) Жақсы әрекеттерді жарнамалап жүруге тырысу

**6. «Ішін удай ашиды» деген тұрақты тіркестің баламасын табыңыз.**

- A) ашуланасың
- B) жабырқайсың
- C) күйіп-пісесің
- D) жаның ашиды

**7. Қоғамда жұмыссыздықтан басқа тағы қандай өзекті мәселе жастарды алаңдатады деп ойлайсыз?**

- A) саясат
- B) баспана
- C) экология
- D) оқу ақысы

**8. Кейбір танымал адамдардың ерсі әрекеттері ұнамай қалып жатады. Оларға қатысты қай тіркесті қолдануға болады?**

- A) тілі удай
- B) сөзі мірдің оғындай
- C) іші алтын, сырты күміс
- D) өзі басқа, сөзі бір басқа

**9. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Қазіргі жас ұрпақ тәуелсіздікті тарту еткен аға ұрпаққа ... .*

- A) қарыздар
- B) сүйсінеді
- C) жол ашады
- D) демеу болады

**10. Мағжан Жұмабаевтың атақты өлеңі «Мен жастарға ...» деп аталады.**

- A) сенемін
- B) ақ жол деймін
- C) бақыт тілеймін
- D) батамды беремін

**Жағдаяттық тапсырмалар**

1. Дүкендерден сатып алушыларға қалаған нәрселерінің бәрін табуға мүмкіндік мол. Бірақ белгілі тауар өндірушілердің өнімдерін алушылар көп болады. Осының себебін түсіндіріңіз.

**Тірек сөздер:**

- 1) Танымал тауар маркасы;
- 2) Отандық өнімдер, сапасына қарау;
- 3) Бәсекеге қабілетті, жаңартып отыру.

2. Қазіргі уақытта жас болса да табысты кәсіп бастап, өз жұмысын дөңгелетіп отырған жастар, тіпті мектеп оқушылары да көп. Егер сіз тиянақты бизнес жоспар дайындап, мемлекет тарапынан қолдау көрсетуді көздесеңіз, қай сала бойынша бақ сынап көрер едіңіз? Мақсатыңызға жету үшін қандай мүмкіндіктерді қарастырасыз? (Әлеуметтік желілерге жарнама, блог жүргізу, теледидарға сұхбатқа шығу, т.б.)

3.3 Жастар арасындағы девианттық мінез-құлық

3.4 Жастарға идеал керек пе?

3.5. Жастардың байлық туралы көзқарасы

## 8-нұсқа

1. Сөйлемді аяқтаңыз: *Девианттық мінез-құлық дегеніміз -*

- A) ұрлық, жалқаулық, бойкүйездік
- B) еріншектік, қызғаншақтық, тәкаппарлық
- C) еңбекқорлық, әділеттілік, сабырлылық
- D) қылмыс, ішімдікке салыну, нашақорлық

2. «Жастардың байлық туралы көзқарасы» мәтініне сәйкес сөйлемді толықтырыңыз.

*Бұрынғы қазақ байлары ... жақсы білген.*

- A) уақыттың жылдам өтетінін
- B) «Байлықтың бір жұттық» екенін
- C) ағайын арасындағы берекені
- D) жалқаулықтың жаман екенін

3. «Жастарға идеал керек пе?» мәтініне сәйкес сөйлемді жалғастырыңыз.

*Қазақ қоғамында үлкен қауіптің бар екенін, мәдени құндылықтардың төмендегенін байқауға болады, сондықтан ...*

- A) қазақ жастары сөз өнерін, білім, ғылымды үйренуге тырысты.
- B) ХХІ ғасыр қазақ жастары үшін ар-ұяттың заманы болуын қалар едім.
- C) жастар алдыңғы толқын ағалар ізімен келе жатыр деп ойлаймын.
- D) адамдар байығысы, қымбат көлік мінгісі, зәулім сарайда өмір сүргісі келеді.

4. Пікір иесін табыңыз.

*«Байлықты өнермен, шаруамен, қызметпен іздер болар».*



- A) Әлихан Бөкейханов
- B) Абай Құнанбайұлы
- C) Кабдеш Жұмаділов
- D) Дулат Исабеков

**5. Асты сызылған сөз тіркесінің мағынасын табыңыз.**

*Тек алдамасын, кісінің ақысын жемесін.*

- A) біреудің сыртынан өсек айту
- B) өтірік жала жабу
- C) адамдарды алдау
- D) біреудің еңбегін бермеу

**6. Сұрақтың жауабын таңдаңыз.**

*Баланың күнделікті жүріс-тұрысын қадағаламау, оның көзінше ұрыс-керіс туғызу, баланың еңбектену дағдыларын қалыптастырмау, балаға көңіл бөлмеу неге әкеледі?*

- A) Жасөспірімдерде девианттық мінез-құлықтың пайда болуы
- B) жастардың ата-анасын тыңдамауы
- C) отбасындағы қарым-қатынастың бұзылуы
- D) ата-аналардың ажырасуы

**7. «Жастардың байлық туралы көзқарасы» мәтініне сәйкес сөйлемді толықтырыңыз.**

*Дәстүрге сай дәулетті бай өз байлығын жылына бір рет тегін таратып берген, оны ... деп атаған.*

- A) асар
- B) аманат
- C) шүлен тарату
- D) қайырымдылық

**8. Мағынасы жақын сөйлемді табыңыз.**

*Бүгінде жастардың идеалы бұрынғыдай мұғалім, ұшқыш, ғалым, ақын, жазушы емес.*

- A) Мектеп оқушыларының көпшілігі мамандық таңдауда қиналады.
- B) Сөз өнерін, білім, ғылымды идеал етуді тоқтатты.
- C) Ақшаның соңынан түскен адамның идеалы кім болуы мүмкін?
- D) Бұрынғының жастары бизнесмен, кәсіп үйренемін деп ұмтылатын.

**9. Берілген ақпаратқа дәлел табыңыз.**

*«Шүлен тарату», «байдың тасуы» дәстүрін шетелдегі қазақтар жақсы сақтап қалған екен.*

- A) Қытайға барғанда үйсіз қалған бір дуананы бір кәсіпкер жігіттің асырап отырғанын көзіммен көрдім.
- B) Қазақ – бауырмал халық болғандықтан, соңғы наны болсын бөліп беруге дайын.

- С) Өзге ұлт өкілдері Қазақстан жеріне ХІХ ғасырдан бастап қоныстана бастаған.
- Д) Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында шетел қазақтары атамекеніне орала бастады.

**10. Фразеологизмнің мағынасын ашыңыз. *Ауызды қу шөппен сүрту.***

- А) сәтсіздікке ұшырау
- В) қатты ашулану
- С) не істерін білмеу
- Д) пейілі тарылу, барды жоқ деу

**Жағдаяттық тапсырмалар**

1. Сіздің мамандығыңыз – психолог. Жалғыз басты ана отбасындағы рухани және моральдық ахуалдың төмендігінен 15 жасар баласымен қарым-қатынасының нашарлағанын, одан шығудың жолы бұлыңғыр екенін айтып кеңес сұрады. Маман ретінде қандай кеңес ұсынасыз?

2.



Жазушы Əзилхан Нұршайықовтың «Махаббат қызық мол жылдарын» оқымаған адам жоқ шығар. Қыздардың бәріне Меңтай идеал көрінуші еді. Меңтайға еліктейтінбіз, Меңтайдай болғымыз келетін. Әр қыздың жүрек түкпірінде Ерболға деген құрмет жатты. Қазақ жігіттерінің Ерболдай болғанын қалады. Мұның барлығы кітапқұмар болып өскеніміздің жемісі шығар. Солардай болсақ деп армандадық, еліктедік. Сіз кімге еліктейсіз? Сіздің идеалыңыз кім?

**ІV МОДУЛЬ**  
**БІЛІМ – БОЛАШАҚ БАСПАЛДАҒЫ**

4.1 Білімді жастар – болашақтың тірегі

4.2 Білім және бәсеке

## 9-нұсқа

### 1. Ойды аяқтаңыз.

*«Адам да жасында өнер-білім, жақсы мінездерді бойына жинауға тиіс. Мұнсыз ... » (М.Дулатұлы)*

- A) ол қартайған шағында балаларын тәрбиелей алмайды.
- B) ол қартайған шағында туыстарына көмектесе алмайды.
- C) өзін де, өзгені де бақытты ете алмайды.
- D) ол қартайған шағында рақат тіршілік ете алмайды.

### 2. Сөйлемнің мағынасына сәйкес мақал-мәтелді табыңыз.

*«Оқусыз халық қанша бай болса да, біраз жылдардан кейін оның байлығы өнерлі халықтардың қолына көшіпекші». (А.Байтұрсынұлы)*

- A) Наданмен дос болғанша,  
Кітаппен дос бол.
- B) Ұстаздан шәкірт озар
- C) Білек сүріндіре алмағанды,  
Білім сүріндіреді.
- D) Өмірдің өзі – ұлы ұстаз

### 3. Кімнің өлеңі?

*Жастықтың оты жалындап,  
Жас жүректе жанған шақ.  
Талаптың аты арындап,  
Әр қиырға салған шақ.*

- A) Әлихан Бөкейханов
- B) Абай Құнанбайұлы
- C) Кабдеш Жұмаділов
- D) Дулат Исабеков

### 4. Берілген ақпаратқа дәлел табыңыз.

*Қазір қазаққа ең керек нәрсе технократтық көзқарас, технологиялық жаңалық және осының барлығын Абаймен, ұлттық бағыттағы тәлім-тәрбиемен ұштастыру. (Асқар Жұмаділдаев)*

- A) Корея, Малайзия, Жапония елдері қанша жерден мықты компьютер жасаса да, өздерінің ұлттық салт-санасын алтындай сақтап, дамытып отыр.
- B) АҚШ, Ұлыбритания, Жапония сияқты елдердің басты мақсаты – керемет компьютерлерді шығару.
- C) Олар өндіруші ел де, қалғанының барлығы солардың өнімін тұтынып, жетегінде жүретін елдер.
- D) Өндіруші елдерге АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Қытай жатады.

### 5. Тақырып мазмұны бойынша сөздерді сәйкестендіріңіз.

- |               |            |
|---------------|------------|
| 1. зияткерлік | а. айбатты |
| 2. дені сау   | ә. әлеует  |
| 3. арыстандай | б. таза    |

4. кіршіксіз

в. жастар

- A) 1-а, 2-в, 3-ә, 4-б
- B) 2-в, 1-б, 3-ә, 4-а
- C) 1-ә, 2-в, 3-а, 4-б
- D) 1-ә, 2-а, 3-б, 4-в

**6. «Білім және бәсеке» мәтініне сәйкес дұрыс жауапты табыңыз.**

*Аталған елдің білім беру жүйесінде кездесетін қызықты фактілердің бірі – шектеусіз оқу уақытының белгіленуі, яғни студент орта есеппен 14 семестр, 7 жыл оқиды.*

- A) Германияда
- B) АҚШ-та
- C) Жапонияда
- D) Қазақстанда

**7. Сұраққа жауап беріңіз.**

*Американдық білім беру жүйесі несімен ерекше?*

- A) тест тапсыру деген атымен жоқ, ауызша емтихан тапсырады.
- B) оқу орнын бітірген соң мамандығы бойынша арнайы корпорацияларға барып жұмыс істейді.
- C) талапкерлер тест нәтижелері, жеке эссе және әңгімелесу бойынша таңдалады.
- D) студенттер оқылатын пәндер мен сабақ кестесін өздері таңдайды.

**8. Асты сызылған сөз тіркесінің антонимін табыңыз.**

Ымыраға келуге дайын болу

- A) қолдау, көтермелеу
- B) келіспеу, тіл табыса алмау
- C) әңгімені неден бастауды білмеу
- D) қуану, риза болу

**9. Дұрыс жауабын табыңыз.**

*Табиғатқа құрметпен қарауды, жасыл алаңдарды көбейту мен күтуді, суды үнемдеп пайдалануды, айналамызды ластамауды әдетке айналдыру маңызды. Бұл – ... .*

- A) елді қорғау
- B) адамдарды құрметтеу
- C) салауатты өмір салтын ұстану
- D) қоршаған ортаға қамқорлық жасау

**10. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Мұқтаж жандарға волонтерлік, қайырымдылық көмекті ұйымдастыруды ... .*

- A) сақтаймыз
- C) құрметтейміз

- C) күтеміз
- D) қолдаймыз

### Жағдаяттық тапсырмалар

1. Сіздің ата-анаңыз қазіргі уақытта университеттік білім адамдардың болашағы үшін өте маңызды екендігін жиі айтады. Ал сіз жоғары білім алмай-ақ табысқа жетуге болатынына сенімдісіз. Белгілі аргументтер келтіре отырып, ойыңызды дәлелдеңіз.
2. Сіздің алдыңызда екі таңдау тұр: бірі – елімізде жоғары жалақы төлейтін жұмыс, екіншісі – шетелде білімді жетілдіру. Қайсысын таңдар едіңіз? Неге? Себебін нақты мысалдармен дәлелдеңіз.

- 4.3 Шетелдерде оқып жүр талай қазақ баласы
- 4.4 «Болашақ» бағдарламасының түлегімен сұхбат
- 4.5 Білім адам өмірін жақсартуы керек

### 10-нұсқа

1. Асты сызылған сөз тіркесінің мағынасын табыңыз.

*Бір күні Әйгерімнің әрекеті Назарбаев университетінің вице-президентінің құлағына жетеді.*

- A) айту
- B) есту
- C) талқылау
- D) тыңдау

2. «Шетелдерде оқып жүр талай қазақ баласы» мәтініне сәйкес сөйлемді аяқтаңыз.

*Австриялық университеттерде оқитын студенттердің үштен бір бөлігі – шетелдіктер, себебі*

- A) австриялық университеттердің беделі жоғары, оқытушылар құрамының сапасын бүкіл әлем мойындайды.
- B) бұл елдегі университеттерде Еуропалық жоғары оқу орындарына қарағанда, оқу ақысы арзан.
- C) Австрия – Еуропадағы ең дамыған, мәдениеті жоғары мемлекет.
- D) ол жақта студенттер үшін барлық жағдай жасалған.

3. Пікір иесін табыңыз.

*«Қажеттілікке байланысты тіл таңдаймыз. Негізі күніміздің көп бөлігі жұмыста өткен соң, ағылшынша тілдесеміз».*

- A) тілші
- B) вице-президент
- C) Әйгерім Рахматулина

D) Орынбасар Карапина

**4. Берілген ақпаратқа дәлел табыңыз.**

*Америкадағы мен оқыған университеттің әр қабатында картон, газет, кеңсе қағаздары, пластик, дайын тамақтың ыдыстары, шыны заттар секілді қоқысқа арналған жәшіктер тізіліп тұратын.*

- A) Америкада қоқыстарды қала сыртына апарып төгеді.
- B) Ол жақта қоқыс өңдейтін зауыт, фабрикалар жоқ.
- C) Америкада қоқыстың түгін де қалдырмай, өңдеуге жібереді.
- D) Ірі қалаларда қоқыс үйіндісі күннен күнге артып барады.

**5. Қате ақпаратты табыңыз.**

*Бүгінде аты аталған мемлекеттердің барлығында дерлік Қазақстан азаматтары білім алады.*

- A) Чехия
- B) Қытай
- C) Малайзия
- D) Оңтүстік Корея

**6. Сұраққа жауап беріңіз.**

*Әйгерім Рахматулина «Болашақ» бағдарламасының түлегі. Оның мамандығы – биотехнолог. Ол қайда оқыды?*

- A) Еразия ұлттық университетінде
- B) Ливерпуль университетінде
- C) Назарбаев университетінде
- D) Пенсильвания университетінде

**7. Асты сызылған сөздердің антонимдік қатарын жазыңыз.**

*Жас маман, қозғалысы жылдам, қоршаған ортаға зиян*

- A) ересек, шапшаң, керек
- B) жасөспірім, тез, қажетсіз
- C) кішкентай, жүйрік, аз
- D) кәрі, баяу, пайда

**8. Берілген ақпараттан нені аңғаруға болады?**

*Әр жерде «Пластиктің топырақта 500 жылда ғана ыдырайтынын білесіз бе?» деген ақпараттық билбордтар ілініп тұрады.*

- A) қоқыс тастаудың қоршаған ортаға зияны
- B) қоқыс өңдейтін зауыт салуға шақыру
- C) әлеуметтік жарнаманың маңызы
- D) жарнамалаудың дамығанын

**9. Мәтін мазмұнына сәйкес келмейтін сөйлемдерді табыңыз.**

1. «Әрине, шетелде қалуға болады.
2. Жағдайлары жақсы, мүмкіндік те көп.
3. Бірақ мемлекет бізді не үшін оқытты?
4. Әр студенттің білім алуына



миллиондаған ақша кеткенін жақсы білеміз. 5. Шетелдіктердің еңбекақысы өте жоғары. 6. Осында қалып жұмыс істесек дейміз. 7. Бөтен жерде не жоғалтқанымыз бар?! 8. Туған жерге ораламыз».

- A) 1,8
- B) 5,6
- C) 3,7
- D) 2,4

**10. Берілген ақпарат қай елдің білім жүйесіне тән?**

Технологиялары жетік, таңдау мүмкіндігі көп: қай семестрде, қандай курстарды оқитынын, қай оқытушымен, қанша сағат оқитынын студенттің өзі шешеді. Білім жүйесі жаһандық үрдістер мен жалпыәлемдік құндылықтарға негізделген.

- A) Чехия
- B) АҚШ
- C) Қытай
- D) Сингапур

**Жағдаяттық тапсырмалар**

**1.** Көптеген жастарымыз шетелде білім алған соң сонда жұмыс істеуді немесе қоныс аударуды жөн деп санайды. Қазақстан азаматтарының өз елінде тұрып, қызмет етуін қамтамасыз ету үшін не істеу керек? Өз ұсыныстарыңызды білдіріңіз.

**2.** Соңғы 100 жылда адам баласы ойлап тапқан қандай жаңалықты немесе затты, адамзат үшін, қоғам үшін жасалған деп айтар едіңіз? Ойыңызды аргументтер арқылы дәлелдеп жеткізіңіз.

**V МОДУЛЬ**  
**ДҮНИЕТАНЫМ**

5.1 Әлемге түркілік көзқарас

5.2 Ұлттық ділге тән тұрақтылық пен өзгермелілік

**1. Сөйлемді аяқтаңыз.**

*Түркітанушы-ғалым Лев Гумилевтің еңбегі – ... .*

- A) «Түрік бітік»
- B) «Қытайдағы ғұндар»
- C) «Руна жазуы»
- D) «Орхон-Енисей» жазуы

**2. Асты сызылған ақпаратқа дәлел табыңыз.**

*Қытайдың солтүстігінен Еуропаның шығысына дейінгі ұлан-ғайыр жерді мекендеген туыстас тайпалар осы көне түркі тілінде түсінісіп, хат алмасқан.*

- A) Оны Еуропа елдерінен табылған мәдениет ескерткіштерінен байқауға болады.
- B) Ежелгі кітапханалардағы көне кітаптар мен қолжазбалар сыр шертеді.
- C) Заманауи технологиялар мен құрылыс заттары дәлел бола алады.
- D) Оған дәлел – Еуразияның әр тарапынан табылған жазба ескерткіштер, жырлар мен даналық сөздер.

**3. Сұраққа жауап беріңіз.**

*Еуразиялық Ұлы Даланы қоныстанған көшпелі халықтар ұрпақтарының ділінде қандай ортақ белгілер бар?*

- A) мақтаншақ, ұқыпты, белсенді
- B) мейірімсіз, әділ, жинақы
- C) намысшыл, қонақжай, бауырмал
- D) адалдық, намыссыз, сараң

**4. Асты сызылған фразеологизмнің мағынасын табыңыз.**

*Бала күннен ат құлағында ойнау – күнделікті гимнастикасы.*

- A) өте икемді, пысық
- B) батыл, ержүрек
- C) білгір, ақылды
- D) шыдамды, ұстамды

**5. Пікір иесін табыңыз.**

*Көрген соң: «Бұл жерде қытай мәдениетінің қолтаңбасы жоқ. Жерасты кесенесін жасау, жабдықтау жұмыстары түркілердің өздеріне тән. Сырттың немесе қытай шеберлерінің ешбір қатысы жоқ» деп баға берді.*

- A) Алтай Аманжолов
- B) орыс ғалымдары
- C) Ғұбайдолла Айдаров
- D) жапон ғалымдары

**6. Сөйлемге қатысты қате ақпаратты табыңыз.**

*Қазақтың бір емес, бірнеше мәрте империя құрған халық екенін дәлелдей алдық.*

- A) Ғұн империясы
- B) Жоңғар
- C) Көк түрік
- D) Жошы-қыпшақ империясы

**7. Тақырып мазмұнындағы антоним сөздерді сәйкестендіріңіз.**

- |                  |              |
|------------------|--------------|
| 1. белсенділік   | а. қорқақ    |
| 2. қырылу        | ә. әлсіз     |
| 3. мықты, қуатты | б. енжарлық  |
| 4. ержүрек       | в. тірі қалу |
- A) 1-б, 2-в, 3-ә, 4-а
  - B) 2-в, 1-б, 3-ә, 4-а
  - C) 1-ә, 2-в, 3-а, 4-б
  - D) 1-ә, 2-а, 3-б, 4-в

**8. «Әлемге түркілік көзқарас» мәтініне сәйкес берілген ақпараттан нені аңғаруға болады?**

*Оларда қандай да бір елдік мәселені абыздар, билік басындағылар бірлесе шешетін болған.*

- A) хандар билеген заманның көрінісін
- B) ел билеу ісінің әлсіздігін
- C) азаматтық әрі демократиялық қоғамның көрінісін
- D) халықтың билікке тәуелділігін

**9. Ақпараттың мазмұнына сәйкес мақал-мәтелді табыңыз.**

*Кезінде өз тарихымыз екенін біле тұра, көп дүниені өзгеге теліп келдік. Бізге дейін көк түріктің дүниелерін қазақ халқына ешкім жақындатпады. Алдымен орыс ғалымдары зерттеді. Түркі жазбаларын зерттеумен айналысқан Ғұбайдолла Айдаров, Алтай Аманжолов секілді ғалымдарды көк түріктің мұралары сақталған Моңғолияға жібермеді. Сол кездегі солақай саясат көк түріктердің билеуші тайпасы кім екенін айтқызады. Бірақ ол таста тұр. Тілі кімдікі екені де тарихи деректе анық көрініп тұрды.*

- A) Ел іші – өнер кеніші
- B) Халық сыны қатесіз
- C) Халық сөзі қаһарлы
- D) Елді ояту үшін, тарихты ояту керек.

**10. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойыңыз.**

*Кесенеден төрт жүзден астам ... табылды. Қазба жұмыстары кезінде бабаларымыздың мал шаруашылығынан басқа саудамен, аңшылықпен, қолөнермен айналысқанын көрсететін ... таптық. Бір сөзбен айтқанда, ... салтты бабаларымыз қатар ұстанған.*

- A) қазбалар, қызық, технология
- B) ақпарат, заттар, көшпенділер
- C) азамат, кітаптар, шаруашылық

D) экспонат, тың деректер, отырықшылық

### Жағдаяттық тапсырмалар

1. Өнер әлемдегі барлық мәдениеттердің маңызды бөлігі болып саналды. Ал қазір адамдардың құндылықтары өзгерді, біз ғылымды, технологияны және бизнесті өнерден гөрі маңызды деп санаймыз. Сіз мұнымен келісесіз бе әлде келіспейсіз бе?

2.

	
<b>Менің атым Қожа</b>	<b>Тақиялы періште</b>
<p>Қазақ көрерменінің басым бөлігінің санасы да, талғамы да халықтық фильмдерге негізделген екен. Сіздің атаңыз бен әжеңізге «Тақиялы періште», «Менің атым Қожа» сияқты фильмдер ұнайды. Бүгінгі көрерменге дәл осы сипаттағы, осы форматтағы кино қызық болады деп ойлайсыз ба?</p>	

### 5.3 Театрға барасыз ба?

#### 5.4 Қазіргі қазақ киноиндустриясы деңгейі

#### 5.5 Нағыз өнер туындылары уақыт талғамайды

### 12-нұсқа

1. Жәнібек Әлиманнның пікірінше театрға көрерменді тарту үшін не істеу қажет?

- A) рөлді сомдаушы әртістер мықты болу керек
- B) бәсекеге қабілеттілікті бірінші кезекке қою керек
- C) қоюшы режиссерлерді конкурс арқылы таңдау қажет
- D) әр премьераның афишасын жасап, жарнамалау қажет

2. «Сіз театрға барасыз ба?» мәтінінің мазмұны бойынша сұраққа жауап беріңіз.

*Театр көрермені деген кім?*

- A) қойылымды тамашалайтын адам
- B) билет алып жырқылдап, тырқылдап қайтатын адам
- C) мәдениетті, сауатты, талғамы жоғары, өнерді сүйетін адам
- D) қазақтың өнерін бағалайтын, театр десе, жүрегі жылайтын адам

**3. «Сіз театрға барасыз ба?» мәтінінің мазмұны бойынша асты сызылған тіркестің мағынасын ашыңыз.**

*Шелекпен тер төгіп жүр.*

- A) көп еңбектену
- B) қатты шаршау
- C) суды шелекпен тасу
- D) демалмай жұмыс істеу

**4. «Сіз театрға барасыз ба?» мәтінінің мазмұны бойынша театр қандай мекеме?**

- A) көрерменнің үйренері, театрдың үйретері көп мекеме
- B) қазақтың өнерін жоғалтып алмау үшін құрылған мекеме
- C) қазақтың өнерін бағалайтын, театр десе жүрегі жылайтын адамдарға арналған мекеме
- D) ұлтымыздың мәдениетін, әдебиетін, батырлары мен салт-дәстүрін дәріптейтін мекеме

**5. Ұлттық киномыздың әлемдік деңгейге көтерілген аса бір нәтижелі кезеңін көрсетіңіз.**

- A) 1990 жылдардың тұсы
- B) 1998 жылдардың тұсы
- C) 2001 жылдардың тұсы
- D) 2011 жылдардың тұсы

**6. 1998 жылдан бастап қазақстандық кинематографияда, киноларда қандай жағымды құндылықтар орын ала бастады?**

- A) Қазақ тілінде фильмдер көптеп түсіріле бастады.
- B) Халқымыздың ұлы тұлғалары туралы фильмдер көбейді.
- C) Үй мен отбасының жағымды бейнелері қалыптаса бастады.
- D) Әлемнің басқа да мемлекеттері мойындаған ұлттық өнеріміз насихатталды.

**7. Гиерон Архимедке қандай заттың құрамын анықтауды тапсырды?**

- A) су
- B) тәж
- C) астау
- D) алтын

**8. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*Егер заттың көлемі анықталса, оның ... анықтау оңай екенін Архимед білетін.*

- A) түсін
- B) құрамын
- C) салмағын
- D) ұзындығын

**9. Архимед туралы мәтіннің тірек сөздерін көрсетіңіз.**

- A) Архимед, пішін, алтын, тәж, су, Сицилия
- B) «Эврика!», ғалым, көлем, тәжірибе, сұйықтық
- C) Гиерон, Архимед, «Эврика!», тәж, монша, астау
- D) монша, салмақ, гидростатика заңы, Сиракуза, сызба

**10. Архимедтің туып-өскен қаласын көрсетіңіз.**

- A) Эврика
- B) Плутарх
- C) Сицилия
- D) Сиракуза

### **Жағдаяттық тапсырмалар**

1. «Қазір театрға көрерменнің өз еркімен келуі аз. Көрерменнің сауаты, эстетикалық талғамы төмен» деген пікірлер жиі айтылады. Сіз драма театрының директоры ретінде театрға көрермен тарту үшін және олардың сауаты мен эстетикалық талғамын көтеру үшін не істер едіңіз?

2. Сіз мықты режиссерсіз. Театр сахнасына шығару үшін қандай тақырыптағы шығармаларды таңдар едіңіз? Қазір көрермендер қандай тақырыптағы қойылымды қызыға тамашалайды деп ойлайсыз?

3. Қазіргі қазақ киноиндустриясын әлемдік деңгейге көтеру үшін не істеу керек?

## **VI МОДУЛЬ**

### **ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН: ақпарат және технология**

6.1 Ақпараттар кеңістігі

6.2 Ақпараттық мәдениет

6.3 Ақпараттық жүйелер және ақпараттық қауіпсіздік



**1. Адамзат өркениетінің даму сатысындағы екінші ақпараттық серпілісті көрсетіңіз.**

- A) баспалардың пайда болуы
- B) ақпараттық – коммуникациялық технология
- C) жазу арқылы ақпараттың ұрпақтан - ұрпаққа жетуі
- D) электрдің пайда болу нәтижесінде қалыптасқан телефон, теледидар, радио

**2. «Ақпараттық қоғам және интернет» мәтіні бойынша интернет немен ерекшеленеді?**

- A) қолжетімділігімен
- B) зор мүмкіндігімен
- C) жылдам таралуымен
- D) қойнауы шексіз, алмағайып көлемдегі ақпараттарымен

**3. «Ақпараттық қоғам және интернет» мәтіні бойынша ғаламтор нені қалыптастырды?**

- A) мәдениет пен өнерді
- B) саясат пен экономиканы
- C) әлемдік ақпараттық кеңістікті
- D) бұқаралық ақпарат құралдарын

**4. Ақпаратты қорғау деген не?**

- A) техникалық шара
- B) жеке адамның құқықтары
- C) ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету
- D) қоғам мүдделерінің қорғалуының жай-күйі

**5. Ақпараттық жүйелер деген не?**

- A) мемлекеттік ақпараттық ресурстардың қорғалуы
- B) деректерді енгізу, сақтау, өңдеу және тасымалдау
- C) заңнамалық, ұйымдастырушылық, программалық шаралар
- D) үлкен көлемді ақпаратты сақтауға, реттеуге және талдауға арналған құралдар кешені.

**6. Асты сызылған сөз тіркесінің мағынасын ашыңыз.**

*Жұмырбасты пенденің күнделікті тұрмыс-тіршілігі де желімен тығыз байланысып, біте қайнасып кеткендей.*

- A) адам
- B) қоғам
- C) халық
- D) желі қолданушылар

**7. Көп нүктенің орнына қажетті нұсқаны көрсетіңіз.**

*Ғаламтор әлемдік ... .. қалыптастырды.*

- A) ақпараттық жүйені

- B) ақпараттық кеңістікті
- C) ақпараттық қауіпсіздікті
- D) орасан көлемдегі ақпараттарды

**8. Көп нүктенің орнына қажетті нұсқаны көрсетіңіз.**

*Жаңа мыңжылдықтағы ақпараттық технологиялардың қарыштап дамуы нәтижесінде ғаламтор ... .. ие болды.*

- A) қауіпсіздікке
- B) зор мәдениетке
- C) әлемдік сипатқа
- D) қоғамдық қолдауға

**9. Академик Ғ. Есімнің пікірінше әлемді тұтастырып отырған нелер?**

- A) жаһандану
- B) халықтар достығы
- C) экономика, білім, өнер
- D) интернет, электрондық пошта жүйесі

**10. Ақпараттық мәдениет дегеніміз - ... ..**

- A) адамның әлеуметтік табиғаты
- B) адамның түрлі жасампаздық қабілеті
- C) ақпаратпен жүйелі түрде жұмыс істей білу
- D) ақпарат ағынында еркін бағыт-бағдар тауып өмір сүру

**Жағдаяттық тапсырмалар**

**1.** Академик Ғ. Есімнің «...біздің өмір сүріп жатқан қоғамымыздың мазмұнын анықтайтын фактор – ақпарат» деген пікірімен келісесіз бе? Пікіріңізді білдіріңіз.

**2.** Адамзат өркениетінің даму сатысындағы ақпараттық серпілістер:

- ✓ жазу арқылы ақпараттың ұрпақтан-ұрпаққа жетуі;
- ✓ баспалардың пайда болуы;
- ✓ электрдің пайда болу нәтижесінде қалыптасқан телефон, теледидар, радио секілді т.б. ақпарат тарату құралдарының дамуы;
- ✓ ақпараттық – коммуникациялық технология.

Осы ақпараттық серпілістерді салыстырыңыз. Олардың айырмашылықтары, ерекшеліктері, мүмкіндіктері, жетістіктері қандай деп ойлайсыз?

**3.** Ақпараттық мәдениет дегенді қалай түсінесіз? Ол қазіргі заманда қаншалықты маңызды?

**4.** Пандемия киберқылмыстардың түрін көбейтіп, ауқымын кеңейтті. Себебі түсінікті. Үйінен бір адым аттап шыға алмай қалған адамдар онлайн саудаға ойысты. Ал интернетте жеке деректердің таралу ықтималдылығы қашанда

жоғары. Осылайша, коронавирус киберқауіпсіздік мәселесін күн тәртібіне шығарып отыр. Киберқылмыстардан қорғанудың қандай жолдарын ұсынасыз?

#### **6.4 Цифрлық технология – заман талабы**

#### **6.5 Цифрлық технология – халықтың өмір сүру сапасын арттыру**

##### **14-нұсқа**

**1. «Цифрлық технология – заман талабы» мәтіні бойынша әлем елдері неге мән беріп отыр?**

- A) бейбітшілікті сақтауға
- B) цифрлық салаларды дамытуға
- C) транзиттік әлеуетті арттыруға
- D) ортақ ақпараттық кеңістік құруға

**2. «Цифрлық технология – заман талабы» мәтіні бойынша сөйлемді толықтырыңыз.**

*Жаңа индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің ... өзгертті.*

- A) цифрлық салаларын
- B) өнеркәсібі мен өндірісін
- C) халқының өмір сүру сапасын
- D) экономикаларының құрылымын

**3. Біздің елімізде 2017 жылғы желтоқсанда бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы нені көздейді?**

- A) электронды үкімет құруды
- B) қарқынды салаларды дамытуды
- C) болашақтың цифрлық экономикасына өтуді
- D) елдің әрбір азаматының тұрмыс деңгейін арттыруды

**4. Цифрлы экономикаға білікті кадрларды даярлау үшін әлемдік тәжірибеге сәйкес қай сала жаңартылуда?**

- A) медицина
- B) агросектор
- C) көлік-энергетика
- D) білім беру жүйесі

**5. Елімізде қабылданған «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының 4-бағытын көрсетіңіз.**

- A) IT-мамандарын даярлау
- B) Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру
- C) мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру
- D) экономиканың салаларына цифрлы технологияны енгізу

**6. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*«Цифрлық Қазақстан» тек тұрмыстық қажеттіліктерді емес, өндіріс, денсаулық, білім саласының ... қамтиды.*

- A) дамуын
- B) сұранысын
- C) көрсеткішін
- D) маңыздылығын

**7. «Цифрлық технология халықтың өмір сүру сапасын арттырады» мәтінінің мазмұны бойынша цифрлы технология жүйесі арқылы еліміз әр салада неге қол жеткізетін болады?**

- A) үлкен жетістікке
- B) сапалы мамандарға
- C) үздік көрсеткіштерге
- D) дамыған экономикаға

**8. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*«CNews» басылымының бас редакторы Максим Казактың пікірінше, адамзаттың өмір сүруі ... байланысты*

- A) сапалы білім алуымен
- B) дамыған экономикамен
- C) цифрлы жүйеге бейімделуімен
- D) ақпараттық технологияларды меңгеруімен

**9. «Талап» қолданбалы зерттеу орталығының басшысы Рақым Ошақбаев Канада мен Австралия сияқты елдер біздің жеріміздей аймақтан не себепті екі есе артық өнім алып отыр дейді?**

- A) агросектор саласын дамытқандықтан
- B) білікті IT-мамандарын даярлағандықтан
- C) озық елдермен ортақ ақпараттық кеңістік құрғандықтан
- D) түрлі технологияның мүмкіндігін кеңінен пайдаланғандықтан

**10. Венчурлық және стратегиялық әріптестік жөніндегі малайзиялық Инновация орталығының жетекшісі Афик Жохар қазақстандық жастардың неге мүмкіндігі бар екенін атап көрсетті?**

- A) аграрлық саланы дамытуға
- B) транзиттік әлеуетті арттыруға
- C) жаңа технологияларды енгізуге
- D) тың технологиялық революция жасауға

**Жағдаяттық тапсырмалар**

**1. Қазіргі автоматтандырылу мен техниканың дамуына байланысты адамдардың жұмыссыз қалу қаупі зор. Бұл мәселені сіз қалай шешер едіңіз?**

2. Анаңыз сізге компьютер мен ұялы телефонды жиі пайдаланудың зиян екендігін үнемі ескертеді. Сіз бұған қандай уәж айтасыз??

3. «Тиімді цифрландыру – шаралары ұлттық экономиканың қарқынды дамуы мен халықтың өмір сүру сапасын арттырудың негізгі факторы» деген пікірге өз көзқарасыңызды білдіріңіз. Дәлелдеңіз.

4. Цифрлы технология – ХХІ ғасырдың жетістігі. Неге?

5. «Цифрлық Қазақстан» тек тұрмыстық қажеттіліктерді емес, өндіріс, денсаулық, білім саласының сұранысын қамтиды. Түсіндіріңіз.

## 6.6 Smart оқыту - білім берудің жаңа парадигмасы

### 15-нұсқа

1. «Smart оқыту - білім берудің жаңа парадигмасы» мәтінінің мазмұны бойынша адам өмірінің маңызды бөлшегі не?

- A) білім алу
- B) табиғат байлығы
- C) шығармашылық
- D) ақпараттық технология

2. «Smart оқыту - білім берудің жаңа парадигмасы» мәтінінің мазмұны бойынша болашақта оқушы үшін негізгі білім көзі ... болады.

- A) кітап
- B) мектеп
- C) мұғалім
- D) интернет

3. Сөйлемді толықтырыңыз.

*Дамыған мемлекеттер ... адам игілігіне пайдалану мүмкіндіктерін мейлінше арттыруда.*

- A) «Smart»-ты
- B) озық білімді
- C) технологияларды
- D) электронды ғылымды

4. «Smart оқыту - білім берудің жаңа парадигмасы» мәтінінің мазмұны бойынша «өткен шақта» оқушы үшін жалғыз білім көзі - ... .

- A) мұғалім
- B) интернет
- C) оқулықтар
- D) оқушының өзі

**5. «Smart» сөзі ағылшын тілінен аударғанда қандай мағынаны білдіреді?**

- A) зерек, ақылды
- B) білімді, білікті
- C) озық, тәжірибелі
- D) төзімді, шыдамды

**6. «Smart оқыту жүйесі қандай нәтиже немесе мүмкіндік береді?» мәтіні бойынша сөйлемді толықтырыңыз.**

*Мақсатты дұрыс қоя білу – бұл ... жартысы.*

- A) жетістіктің
- B) мақсатқа жетудің
- C) табысты болудың
- D) нәтижелі көрсеткіштің

**7. «Smart оқыту жүйесі қандай нәтиже немесе мүмкіндік береді?» мәтіні бойынша Smart education ұғымының мәні не?**

- A) белсенді танымдық іс-әрекет
- B) технологиялармен қамтамасыз ету
- C) білімнің кең көлемді қолжетімділігі
- D) адам өмірінің барлық аспектісін жетілдіру

**8. Сөйлемді толықтырыңыз.**

*Техникалық құралдарды, қызметтер мен интернетті қолдану арқылы адам өмірінің барлық аспектісін жетілдіру - ... .*

- A) Smart оқытудың мақсаты
- B) жаңа Smart қоғамның моделі
- C) Smart education ұғымының мәні
- D) SMART education-нің негізгі идеясы

**9. «Smart оқыту жүйесі қандай нәтиже немесе мүмкіндік береді?» мәтінінің мазмұны бойынша білім беру саласында дәстүрлі оқыту ... .. ауысты.**

- A) smart оқытуға
- B) электронды оқытуға
- C) корпоративті оқытуға
- D) қашықтықтан оқытуға

**10. «Цифрлық студенттік билет енді eGov Mobile қосымшасында қолжетімді» мәтінінің мазмұны бойынша «EGov Mobile» мобильдік қосымшасындағы цифрлық құжаттар адамдарға қандай мүмкіндік береді?**

- A) кезекке тұрмауға
- B) барлық жерге кедергісіз кіруге
- C) құжаттарды түпнұсқада алып жүрмеуге



D) құжаттардың кез келген уақытта қолжетімді болуына

### Жағдаяттық тапсырмалар

1. Қазіргі таңда оқу үдерісін ақпараттық-коммуникациялық құралдарсыз елестету мүмкін емес. Мобильдік құрылғылар, интернет желілері өмір сүрудің де қарапайым күнделікті дағдысына айналып, ақпараттық технология адам өмірінің маңызды бөлшегі болып кірігіп кетті. Дәлелдеңіз.
2. Ақпараттық қоғамның сөздік қорына – «Smart», «Smart education», «Smart learning» ұғымдары белсенді түрде еніп келеді. «Smart education» немесе «Smart learning» ұғымдары көптеген елдерде іс жүзінде жиі қолданылуда. «Smart education» ұғымының мағынасы қандай? Сіз оны қалай түсінесіз?
3. Smart оқыту жүйесі қазіргі әлемнің мүмкіндіктері мен міндеттеріне сәйкес максималды білімнің жоғарғы деңгейін қамтамасыз етіп, жастардың, өскелең ұрпақтың тез өзгергіш қоғам жағдайына бейімделуіне, оқулықтан нақты белсенді әрекетке көшуге мүмкіндік береді. Осы пікірмен келісесіз бе?
4. EGov Mobile мобильдік қосымшасы сіз үшін қаншалықты тиімді?



### Пайдаланған әдебиеттер:

1. Күзекова З.С., Асанова Ұ.О., Аяпова Т.Т., Оразбаева Ф.Ш., Мамаева М.Қ. Қазақ тілін орта деңгейде меңгерудің деңгейлік тақырыптық лексикалық минимумы / Екінші басылым. – Астана: «Ұлттық тестілеу орталығы» РМҚК, 2018. – 100 бет.
2. Абдуова Б.С., Асанова Ұ.О. Қазақ тілі: Орыс тілді топтарға арналған оқу құралы. – Астана, 2017. - 282 бет.
3. Күзекова З., Ақбұзауова Б. Қазақ тілі. Ортадан жоғары деңгей. Бірінші кезең (B2.1) Оқу құралы. – Астана: 2018. – 145 бет.

4. Күзекова З.С., Байтелиева Ж.Д. Қазақ тілі. Ортадан жоғары деңгей В2.2 / – Нұр-Сұлтан: Ш. Шаяхметов атындағы Тіл-Қазына ұлттық ғылыми-практикалық орталығы КеАҚ, 2019. – 123 бет.
5. Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис. – Астана, 2002. – 784 бет.
6. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы: ҚазАқпарат, 2007. 356 бет.
7. Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы. – 2014. – 728 бет.
8. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы ред. басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 бет.
9. Казахско-русский словарь: около 50 000 слов /Под ред. чл. корр. НАН РК Р.Сыздыковой, проф. К.Хусаина. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 962 с.
10. Қазақ мақал-мәтелдері. – Казахские пословицы и поговорки / Құраст. және ауд. М.Аққозин. – Алматы, «Алматыкітап баспасы», 2017. – 272 бет.
11. Қазақ тілі және ұлттық құндылықтар. Кешенді оқу құралы. 1,2,3,4 кітап. – Алматы: Еверо, 2018.
12. Қазақ тілін оқытуға арналған грамматикалық анықтағыш / Авторлары: Г.Қ. Досмамбетова, З.С. Ерназарова, З.С. Күзекова, А.О. Тымболова. Астана: Ұлттық тестілеу орталығы, 2012. – 300 бет.
13. Орфографиялық сөздік /Алтыншы басылым. Құраст. Н.Уәли, Қ. Күдеринова, А.Фазылжанова, Ж.Исаева, Н.Әміржанова, А.Әмірбекова. – Алматы: Дәуір, 2013. – 720 б.
14. Онлайн ресурстар: [kaz-tili.kz](http://kaz-tili.kz), [www.sozdik.kz](http://www.sozdik.kz), [www. soylem.kz](http://www.soylem.kz), [tilalemi.kz](http://tilalemi.kz).
15. Интернет материалдары

## МАЗМҰНЫ

	Алғысөз .....
<b>1</b>	<b>ОТБАСЫ – ШАҒЫН МЕМЛЕКЕТ</b>
1.1.	Отбасындағы қарым-қатынас.....
1.2.	Отбасындағы әкенің рөлі.....
1.3.	Ұлттық танымдағы қара шаңырақ туралы түсінік.....
1.4.	Қандай отбасын құрғыңыз келеді?.....
1.5.	Студенттік отбасы.....
1.6.	Жас отбасының келіспеушілігі: себептері мен алдын алу.....
<b>2</b>	<b>ТАБЫСҚА БАРАР ЖОЛ</b>

2.1.	Еңбек нарығы дегеніміз не?.....
2.2.	Сұранысқа ие мамандықтар.....
2.3.	Жұмыс беруші талаптары.....
2.4.	Бәсекеге қабілеттілік .....
2.5.	Жұмыссыздық және жастар.....
<b>3</b>	<b>ЖАСТАР МӘСЕЛЕСІ</b>
3.1.	Жаңа әлемдегі жастар келбеті.....
3.2.	Ұлтқа қызмет ету.....
3.3.	Жастар арасындағы девианттық мінез-құлық.....
3.4.	Жастарға идеал керек пе?.....
3.5.	Жастардың байлық туралы көзқарасы.....
<b>4</b>	<b>БІЛІМ - БОЛАШАҚ БАСПАЛДАҒЫ</b>
4.1.	Білімді жастар – болашақтың тірегі.....
4.2.	Білім және бәсеке.....
4.3.	Шетелдерде оқып жүр талай қазақ баласы.....
4.4.	«Болашақ» бағдарламасының түлегімен сұхбат.....
4.5.	Білім адам өмірін жақсартуы керек.....
<b>5</b>	<b>ДҮНИЕТАНЫМ</b>
5.1.	Әлемге түркілік көзқарас.....
5.2.	Ұлттық ділге тән тұрақтылық пен өзгермелілік.....
5.3.	Театрға барасыз ба?.....
5.4.	Қазіргі қазақ киноиндустриясы деңгейі.....
5.5.	Нағыз өнер туындылары уақыт талғамайды.....
<b>6</b>	<b>ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН: АҚПАРАТ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯ</b>
6.1.	Ақпараттар кеңістігі.....
6.2.	Ақпараттық мәдениет.....
6.3.	Цифрлық технология – заман талабы.....
6.4.	Цифрлық технология – халықтың өмір сүру сапасын арттыру...
6.5.	Smart оқыту – білім берудің жаңа парадигмасы.....
	Модульдер бойынша тыңдалым мәтіндері.....
	Модульдер бойынша тест және жағдаяттық тапсырмалар.....
	Пайдаланған әдебиеттер.....